

Sotavanki nimeltä Seppo

Antti-Pekka Mäkelä

Pro gradu -Tutkielma

Suomen historia

Historian ja

Etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Elokuu 2016

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Antti-Pekka Mäkelä	
Työn nimi – Title Sotavanki nimeltä Seppo	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Elokuu 2016	Sivumäärä – Number of pages 85
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tämä pro gradu -tutkielma kertoo Seppo Jokivartion tarinan. Seppo soti ensin talvisodassa, sitten jatkosodassa ja osallistui vielä Tornion maihinnousuun. Lapin sodan ensimmäisen taistelupäivän iltana Seppo jäi viiden muun suomalaisen sotilaan kanssa saksalaisten sotavangiksi hieman Tornioista pohjoiseen.</p> <p>Sotavankien kertoman perusteella saksalaiset kohtelivat suomalaisia kuin eläimiä. Osoitan nämä kertomukset uskottaviksi tarkastelemalla saksalaista sotavankijärjestelmää yleisellä tasolla. Ei ole mitään syytä olettaa, että petetyksi ja yllätetyksi tulleet saksalaiset olisivat kohdelleet suomalaisia sotavankia yhtään sen hellempin kuin muitakaan järjestelmänsä piiriin joutuneita.</p> <p>Sotavankia marssitettiin olemattomalla ravinnolla ja raskaita vankkureita vetäen saksalaisten mukana Norjaan. Väkivallan ja kuoleman uhka oli jatkuvasti läsnä. Tässä vaiheessa suomalaisia ryhdyttiin kosiskelemaan muodostettavaan suomalaiseen SS-vapaaehtoispataljoonaan. Kammottavat olosuhteet ja huoli tulevaisuudesta pakottivat Sepon ja monet muut värväytymään.</p> <p>SS-koulutus jatkui Kongsvingerin linnoituksessa Norjassa, mutta Seppo ja monet muut siirrettiin erikoiskursseille Saksaan. Suomalaisille värväytymistä oli mainostettu mahdollisuutena palvella isänmaataan, mutta todellisuudessa kyse oli SS:n ja suomalaisten natsien suunnittelemaasta aseellisesta vastarinnasta Suomen laillista hallitusta tai mahdollista neuvostomiehittäjää vastaan.</p> <p>Saksan romahdettua Seppo päätyi takaisin Suomeen, Valpon kuulusteluihin ja lopulta sotaylioikeuteen epäiltynä maanpetoksesta. Esittämäni todistusaineiston perusteella totean, että Sepon sotavangiksi jäämisessä ei ollut mitään hämärää ja värväytyminen tapahtui olosuhteiden pakosta. Samaan johtopäätökseen päätyi myös sotaylioikeus ja jätti Sepon tuomitsematta.</p>	
Asiasanat – Keywords Lapin sota, Tornion maihinnousu, Jalkaväkirykmentti 11, sotavangit, sotavankuus, Valpo, Valtiollinen Poliisi, Punavalpo, SS-järjestö, SS-miehet, Erikoisosasto Pohjoinen, Sonderkommando Nord, fasismi, suomalainen fasismi, 1940-luku	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston JYX-tietokanta	
Muita tietoja – Additional information	

Varoitus

Tämä pro gradu -tutkielma karttaa perinteistä muodollisuutta. Tähän on useita erilaisia syitä, jotka taas vuorostaan juontavat juurensa osittain tutkimuskirjallisuuden, lähdeaineiston ja Sepon tarinan itsensä asettamiin pakkoihin ja osittain tekemiini tutkimusteknisiin valintoihin. Toisaalta osa tekemistäni valinnoista on ollut valintoja vain näennäisesti, koska Sepon tarinasta tuli minulle työn hyvin varhaisessa vaiheessa varsin henkilökohtainen. Tämä on ohjannut tutkimuksen suuntaa paitsi sen takia, että tunsin Sepon henkilökohtaisesti, myös siksi, että Seppo on itse kommentoinut asioita suoraan omistamani tutkimuskirjallisuuden sivuille. Tunnen myös Sepon sukulaisia henkilökohtaisesti.

Edellisen takia koen kirjoittaneeni ensisijaisesti jo edesmenneelle Sepolle ja hänen suvulleen. Tekstin toissijaisena kohteena ovat olleet Sepon kohtalotoverit, jotka ovat jakaneet samoja kokemuksia Sepon kanssa, sekä luonnollisesti heidänkin lähipiirinsä. Oikeastaan vasta kolmantena kohderyhmänä mielessäni on ollut akateeminen maailma ja sen edustajat: siis ne joita silmällä pitäen näitä opinnäytetöitä yleensä kirjoitetaan.

Olen myös halunnut kirjoittaa sellaisen työn, jonka haluaisin itsekin aiheesta lukea: opinnäytetyöt ovat muodollisuudessaan tässä mielessä usein varsin epäkiinnostavia, etenkin edellä mainittujen maallikolukijoiden kannalta. Olen siis tuonut heti kättelyssä itseni henkilökohtaisesti esiin, koska se on tässä tapauksessa eettisesti reilua lukijaa kohtaan. Suoraan sanottuna olen jo lähtökohtaisesti Sepon puolella. Se mitä olen tieteellisessä mielessä tehnyt onkin vähän toinen juttu.

Maallikkolukijoita silmällä pitäen olen yrittänyt leipoa tutkijan itsessäni työn rakenteeseen, lähdeviitteisiin, ja tekstin sisään. Mielestäni se mitä olen tehnyt on kyllä tekstistä pääteltävissä, koska menetelmäni ei ole mitään vertailevaa lähilukua ja maalaisjärkeä kummempaa. Samojen aiheiden kanssa painineen professori Mauno Jokipiin tutkimusmenetelmän kerrotaan olleen: “lue aiheesta kaikki mahdollinen ja kirjoita oleellinen”. Tai jotain sinne päin. Nykyaikaisemman näitä aiheita Valpon kuulustelupöytäkirjoilla käsittelevän tutkimuksen menetelmät eivät ole edellä mainittuja tapoja kummempia.

Työ myös vastaa hyvin sitä miten minä Sepon tarinan näen ja mitä minä pidän siinä oleellisena. Tosin, myönnän auliisti sen, että tämän kokoisessa työssä ei ole ollut mahdollista mennä niin syvälle isojen asioiden sisälle kuin olisin halunnut. Siirtymät tarinan osien välillä saattavat tuntua tämänkin takia välillä hatarilta. Kyllä ne yhteydet ovat silti sieltä löydettävissä. Selitän kuitenkin näin alkuun tekijöitä, jotka ovat muokanneet työstäni sellaisen kuin se on. Pyydän täten lukijalta ymmärrystä ja avoimuutta työn epäsovinnaisen piirteiden hyväksymisessä ja hahmottamisessa.

Sepon tarina tipahti syliini yllättäen yli viisi vuotta sitten eikä minulla ollut silloin vielä aavistustakaan siitä kuinka laajalle tarina rönsyilee. Paljastamatta tässä vaiheessa vielä liikoja, Sepon elämä sivuaa ainakin neljää suurta aihekokonaisuutta, joita koskevilla tutkimustraditioilla on vain hyvin vähän kosketuspintaa toistensa kanssa. Osa näistä tutkimustraditioista on vielä lisäksi niin nupullaan, että relevanttia perustutkimusta näiden isojen aiheiden tiimoilta on ilmestynyt vasta vuosia sen jälkeen, kun olen Sepon tarinan kanssa ruvennut painimaan. Viimeinen erittäin tärkeä kirja suomalaisista fasisteista ilmestyi vasta tänä vuonna (2016). Omien tutkimustraditoidensa tärkeimmät kirjat saattavat lisäksi olla ainoita vakavasti otettavia aiheestaan ja tulokulmastaan käsin ja nekin koskettelevat Sepon tarinaa vain ohimennen. Tässä vaiheessa voisin vielä lisätä, että Seppo seikkailee tulevilla sivuilla Suomen lisäksi Saksassa ja Norjassa. Eli kyse ei todellakaan ole mistään tarkasti rajatusta paikallishistoriasta.

Arkistotilanne käyttämieni Valtion Poliisin kuulustelupöytäkirjojen suhteen on lisäksi ollut alusta asti haastava. Neitseellisen koskemattonta arkistomateriaalia piisaa kyllä hyllymetreittäin,

mutta aloittaessani työn kuulustelupöytäkirjat piti tilata yksi kerrallaan kuulusteltavan nimellä. Olemattoman vähän tutkittujen Lapin sodan suomalaisten sotavankien kuulustelupöytäkirjojen metsästäminen pelkkien toisista kuulustelupöytäkirjoista kalastettujen sukunimien perusteella osoittautui valtavaksi ja kovin epävarmaksi urakaksi. Täten lähtöajatukseni kirjoittaa Lapin sodan suomalaisista sotavangeista yleisellä tasolla on muuttunut ajatukseksi kirjoittaa tarkemmin Seposta ja viidestä suomalaisesta, jotka jäivät kaikki samaan aikaan saksalaisten sotavangeiksi. Tätä on tukenut myös havainto siitä, että juuri näitä kuutta pirstaleinen ja vähäinen tutkimuskirjallisuus sekä käyttämäni aineistot eniten käsittelevät.

Jotta asiat mutkistuisivat vielä entisestään Seppo esiintyy tekstini sivuilla useassa eri roolissa, useissa eri tilanteissa ja vielä kaiken muun päälle eri ikäisinä versioina. Sepon syntymä on kirjoitettu tekstiin, jotta tietäisimme mistä Seppo on tullut. Hän on mukana vanhana miehenä, jotta tietäisimme mihin hän päätyi, ja missä hän teki lyijykynämerkinnät omistamaani kirjaan. Ja kaikkea siitä väliltä. Kaikki eri Sepot ovat kokonaisuuden kannalta keskeisen tärkeitä.

Aivan samalla tavalla keskeisiä ovat kaikki ne palikat, joista Sepon tarina muodostuu. Palikat itsessään edustavat usein tiettyjä tutkimustraditiota, olkoon palikkoina sitten vaikka saksalaisten sotavankijärjestelmä tai Lapin sota. Esimerkiksi nämä ovat yllättävän vähän tutkittuja aiheita ja tämän vuoksi olen päätenyt antamaan näitä traditioita edustaville keskeisille tutkijoille ja kirjoille ison roolin suorien lainausten muodossa.

En ole halunnut kirjoittaa noita lainauksia uusiksi omin sanoin, koska olen halunnut antaa kunnian niille joille se kuuluu. Mikä minä olen sanomaan toisin asioita, jotka muut ovat jo sanoneet paremmin? Toisaalta en pidä itseäni esimerkiksi Lapin sodan tutkijana, koska tutkimani Sepon tarina on varsinaista Lapin sodan historiaa vain ensimmäisen taistelupäivän osalta. Minulla ei siis ole paljonkaan sanottavaa Lapin sodan historiaan eikä se näillä lähdeaineistoilla onnistuisikaan. Tietyt tutkijat ja tietyt kirjat edustavat puolestani oman lajityyppinsä lähdeaineistoja ja perinteitä muissakin kohdissa tarinaa.

Sepon tarinan anti Lapin sodan tutkimukselle on sen täydentäminen ja varmistaminen uudella lähdeaineistolla. Lisäksi se vahventaa Pauli Haapakosken sotamuistelmien ja Osmo Hyvösen historiikin luotettavuutta lähteinä. Sotavankijärjestelmän osalta Sepon tarina korjaa keskeisessä kirjassa olevan isohkon virheen. Muissa paikoissa Sepon tarina peilaa asioita, mitkä näyttävät erilaisista tutkimustraditioista käsin aivan toisenlaisilta. Paljastamatta enempiä tarinan yllätyksiä tai rakennetta Sepon tarinan keskeisin tutkimustulos piilee kuitenkin siinä kuinka se yhdistää kohtuullisen toisistaan erillään olevia tutkimustraditioita. Nämä Sepon yhdistämät tutkimustraditiot ovat lisäksi vähintäänkin kansallisesti merkittäviä. Mitä selvemmäksi nämä yhteydet tulevat, sitä enemmän näillä tutkimustraditioilla on annettavaa toisilleen. Sepon tarina tarjoaa lisäksi hyvän pohjan, jonka päälle rakentaa lisäämällä sotavankeja ja syventämällä muita palasia.

Keskeisten tutkimustraditioiden erillään olon takia olen joutunut käyttämään luovuutta, että saisin kaikki Sepon tarinan kannalta tärkeät palikat mukaan. Tämä näkyy ehkä välillä myös työn hieman hankalasti seurattavana rakenteena, koska saadakseni kaikki osat mukaan ja toimimaan edes etäisesti yhdessä, olen joutunut rakentamaan tarinaan temaattisia ja ajallisia töyssyjä aiheesta toiseen. Välillä töyssy johtuu siitä, että hankalan tutkimus- ja lähdetilanteen takia joudun toisinaan lähestymään Seppoa ikään kuin sivusta käsin. Esimerkkinä tästä on se, että teen Sepon ja kumppaneiden kuvaukset sotavankeudesta uskottavaksi sen kautta mitä saksalainen sotavankijärjestelmä yleisellä tasolla oli. Toisinaan töyssyn tasoittaminen olisi vaatinut syventymistä tarkemmin uuteen isoon aiheeseen, jonka seurauksena aikani ja tilani olisi loppunut kesken. Avoimella mielellä ja suopealla tulkinnalla töyssyt ovat nähdäkseni ohitettavissa. Ainakin työn koelukijoina käyttämältäni varsinaiselta kohderyhmältä se on kaikesta päätellen onnistunut.

Sisällysluettelo

Jälkinäytös osa 1: Haukipudas kevättalvella 2011.....	6
Suomi 1944-1949.....	8
Ždanov Suomessa.....	8
Punainen Valpo. Valtiollinen poliisi "Vaaran vuosina" 1944-1949.....	10
Sepon tarina.....	15
Valpon vankina.....	15
Aseveljet vastakkain.....	16
Tornio oli kohtalomme.....	18
Olin saksalaisten vanki.....	20
Saksan vankileirit suomessa ja raja-alueilla 1941-1944.....	25
Saksalaisten sotavangiksi joutuminen.....	29
Neuvostosotavankien hirttämisiä ja ampumisia.....	30
Teloitetut saksalaissotilaat.....	32
Saksalaiset ja suomalaiset.....	33
He vetivät Hitlerin vankkureita.....	38
Niin lähellä.....	38
Rovaniemi.....	40
Ensimmäinen värväys ja Hauptsturmführer Itälä.....	40
Toinen värväys ja ei kun marssimaan.....	41
Karamellejä linja-autoista.....	42
Kolmas värväys ja kipeät jalat.....	44
Marssi jatkuu ja ensimmäiset karkaavat.....	45
Neljäs värväys ja "Jermukin" lähtee viimein mukaan.....	45
Waffen-SS – Hitlerin eliittikaarti.....	46
Seppo SS-miehenä.....	54
Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho.....	60
Rikos ja rangaistus.....	63
Rikos.....	63
Rangaistus.....	69
Erikoisosasto Pohjoinen.....	70
Jälkinäytös osa 2: Tulkintani 2016.....	80
Lähdeluettelo:.....	83

Jälkinäytös osa 1: Haukipudas kevättalvella 2011¹

Aurinko häikäisi lumisesta tien penkereestä silmiin. Oli lämmintä. Kävelin kylänraittia Haukiputaan Asemakylällä kohti Saarikangasta. Olin menossa tapaamaan Seppo Jokivartiota ja keskustelemaan hänen menneisyydestään: Seposta oli hetki sitten tullut graduni osa. Tosin vuosien jälkeen, työni viivästyessä, Seposta onkin tullut kertomani tarinan päähenkilö.

Sepon tarina oli minulle tuolloin jo sikäli tuttu, että olin lukenut hänen kuulustelupöytäkirjansa valtiollisen poliisin arkistossa. Gradun aiheeksi Seppo päätyi, koska hänen poikansa Pekka oli toimittanut minut selvittämään, mitä tarkalleen ottaen punertava valtiollinen poliisi oli isästä 40-luvulla halunnut. Isä ei itse halunnut puhua aiheesta pojalleen.

Seppo asusteli kellertävässä mökissään Asemakylällä ja pärjäili miten kuten poikansa Pekan ja kodinhoitajien avustuksella. Minut ohjattiin sivuhuoneeseen istumaan. Seinällä oli mustavalkoinen valokuva Kittilän puulinnasta, tai vankilasta, joka tulee tämän kirjoituksen myöhemmillä sivuilla tutuksi Sepollekin.

Istuin vastapäätä kirjahyllyä, jossa huomasin Wolf H. Halstin kirjan "Lapin sodassa: JR11:n mukana Oulusta Kaaresuvantoon". Halsti oli ollut Sepon komentajana Lapin sodassa. Siis myös silloin, kun Seppo jäi Tornion maihinnousun jälkeen saksalaisten sotavangiksi lähellä Arpelan tienhaaraa, vähän Tornion pohjoiseen. Lainattuani myöhemmin kirjan minulle selvisi, että kirjassa on Halstin omistuskirjoitus. Halsti nimitettiin pitkälti Tornion operaation ansiosta Mannerheim-ristin ritariksi numero 157.

Isäntä itse oli jo siinä määrin ikänsä mukaisessa kunnossa, että liikkuminen oli jo vaikeaa; keinutuolissa vanhoja asioita muisteleva iäkäs mies oli silti vielä terävässä kunnossa. En siltikään voinut välttyä ajattelemasta, että sotavankeus oli jättänyt fyysiset ja henkiset jälkensä eikä vähäisin niistä ollut se, kuinka epäreiluksi Seppo kohtelunsa edelleen koki.

Seppo oli siis yksi niistä epäonnistuneista, joiden sotaretki ei loppunutkaan vielä välirauhansopimukseen, vaan muiden kotiutuessa Seppo siirrettiin Jalkaväkirykmentti 11:n mukana Ihantalan suunnalta Ouluun odottamaan osallistumista Tornion maihinnousuun ja taistelemista entistä aseveljeä eli Saksaa vastaan. Tornion matka johdatti Sepon lopulta aina Saksaan asti.

Varsinaisessa maihinnousuoperaatiossa Seppo oli ensimmäisten joukossa ulkona laivasta ja osallistui myös ensimmäisiin tulitaisteluihin saksalaisten kanssa. Sepon taistelu jäi kuitenkin tällä kertaa lyhyeksi ja hän jäi viiden muun sotilaan kanssa saksalaisten sotavangiksi hieman epäselvän tapahtumaketjun seurauksena maihinnousupäivän iltana. Alkoholilla saattoi olla osuutta asiaan.

Sotavankeus oli raaka ja raskas kokemus. Saksalaiset eivät olleet hyvillään suomalaisten takinkäännöstä, eikä sotavankien kohtelu yleensäkään kovin inhimillistä ollut. Väkivalta oli yleistä, ravinto vähäistä ja päivämärssit pitkiä saksalaisten evakuoitettujen henkilöstöään ja materiaaliaan

¹ Jälkinäytös -kappale on eräänlainen johdanto, joka tulee nähdä osana tulkintani -kappaletta, joka seuraa myöhemmin, varsinaisen kirjallisuuteen, kuulustelupöytäkirja- ja oikeudenkäyntiaineistoon perustuvan tarinan jälkeen. Johdannossa esiin tulleet tapahtumat ja asiat käydään tarkemmin läpi varsinaisen tarinan yhteydessä asianmukaisesti lähdeviitattuina.

Norjaan oman sotasuunnitelmansa mukaisesti. Mukana vedettiin raskaita vankkureita, jotka saksalaiset olivat täyttäneet käyttökelvottomalla romulla. Välillä kovan liikenteen takia huonossa kunnossa olevaa tietä jouduttiin korjaamaan käsin.

Tässä vaiheessa sotavankeja tuli useaan otteeseen värväämään suomalainen SS-mies Jouko Itälä. Itälä oli entinen panttipataljoonan yhdysupseeri, joka oli päätenyt Norjan kautta Suomen Lappiin organisoimaan SS:n puitteissa suomalaista vapaaehtoispataljoonaa sen varalle, että Neuvostoliitto miehittäisi Suomen. Houkuttimena tarjottiin parempia olosuhteita ja tukevampaa ruokaa. Saksa tarvitsi tässä vaiheessa sotaa kipeästi lisää miehiä rintamalle, ja niitä oltiin valmiita haalimaan mistä vain saatiin.

Olosuhteiden takia suurin osa suomalaisista sotavangeista koki, että heidän oli pakko värväytyä SS-mieheksi. Suomalaisten mielissä tosin oli enemmän karkaaminen kuin SS-palvelus. Seppo oli yksi monista terveydellisistä syistä värväytyneistä. Saksan armeijan vetäytyessä myös suomalaiset sotavangit siirrettiin käsivarren kautta Norjaan. SS-koulutus alkoi ja lopulliseksi koulutuspaikaksi tuli Kongsvingerin linnoitus lähellä Ruotsin rajaa. Kongsvingerissä olojen vapautuessa useat sotavangeista toteuttivat haaveensa, käyttivät tilaisuuden hyväkseen, ja karkasivat.

Seppo sen sijaan siirrettiin Saksaan erikoiskoulutukseen. Saksassa Sepon ja erään kuuluisamman suomalaisen sotilaan elämät risteävät. Tuo toinen sotilas oli Lauri Törni, joka oli saapunut saksalaisella sukellusveneellä Suomesta Saksaan. Seppo kertoi, että Törni oli härski jätkä² jolle kelpasi alkoholi. Törnin ja Sepon tiet ristesivät Sonderkommando Nordin eli Erikoisosasto Pohjoisen sabotaasikoulutuksen yhteydessä.

Toisen maailmansodan loppuvaiheen sekasorrossa Seppo oli vielä lähellä joutua taistelemaan myös liittoutuneita vastaan, mutta tippui lentohyökkäyksen³ yllättämänä kuorma-auton lavalta päälleen ja päätyi sairaalaan. Tervehtyttyään Seppo joutui vielä englantilaisten sotavangiksi ja toimitettiin sitten Norjan kautta takaisin Suomeen. Kotimaahan paluunsa jälkeen Seppo toimitettiin Hankoon palanneiden suomalaisten karanteenileirille, jossa Valtillinen Poliisi (Valpo) tutki hänen ulkomailla olonsa syyt ja vihollisen armeijaan värväytymiseen johtaneet olosuhteet. Valpo oli erityisen kiinnostunut ihmisistä, joilla oli yhteyksiä Saksan tai SS:n suuntaan. Sepon asiaa puitiin lopulta sotaylioikeudessa asti.

Sepon uskomattomat vaiheet ovat jo itsessään historiallisesti merkittävä ja inhimillinen selviytymistarina, joka ansaitsee tulla kerrotuksi. Tämän lisäksi se tarjoaa maanläheisempää yksilötason perspektiiviä kaikkiin niihin historiallisiin tapahtumiin, joiden osaksi Seppo kohtalon oikuista joutui. Lapin sota, Punavalpo, suomalaiset SS-miehet, tässä vaiheessa vain ilmeisimpiä mainitakseni.

Tarina ei myöskään ole ainoa laatuaan, vaan pääpiirteissään saman kohtalon kokivat monet muutkin. Sotavankeuden karut olosuhteet loivat tarpeen muuttaa niitä keinolla millä hyvänsä ja Saksan rintamatilanne loi värväämistoiminnan kysynnän. Värväytymistä ja kotiinpaluuta seurasi aina poliittisesta tilanteesta nouseva Valpon kiinnostus, joka ei tuntunut - omasta mielestään pakon edessä toimineista - missään määrin oikeutetulta.

Kuvaavaa tilanteen, mutta myös Sepon persoonan ja huumorin kannalta, on hänen paikalta poistuttuani kodinhoitajilleen toteama lausahdus: "Valpon mies kävi taas kuulustelemassa."⁴ Seppo kyllä tiesi varsin hyvin, mitä tarkoitusta varten olin paikalle saapunut, mutta ei voinut vastustaa kiusausta rinnastaa käyntini 40-luvulla vallinneeseen meininkiin. Tarkastelemme aluksi niitä

² Tämä tekele perustuu pääasiassa arkistoaineistoon, muistelma- ja tutkimuskirjallisuuteen ja historiikkeihin. Käytän jatkossa vain pari kertaa suoria lainauksia Sepon kanssa käymistäni keskusteluista. Tämä on yksi niistä kerroista: Seppo sanoi sanatarkasti: "Törni oli härski jätkä".

³ Lentohyökkäyksen mainitsi Seppo itse. Jätän sen myöhemmässä tarinan vaiheessa pois, koska tämä yksityiskohta ei esiinny muussa aineistossa.

⁴ Tästä kertoi minulle vielä samana iltana Sepon poika Pekka.

olosuhteita, jotka pakottivat Sepon vielä kolmanteen sotaan, mutta omalta osaltaan loivat samalla myös sen Valpon, joka Seposta kiinnostui.

Suomi 1944-1949

Ždanov Suomessa⁵

Vuoteen 1944 mennessä alkoi olla selvää, että Saksan sotakone oli jakanut voimansa turhan monelle rintamalle. Idän sotaretki oli hyytynyt Venäjän arojen kylmyyteen talvella 1941-1942 ja Stalingradissa kävi kylmästi 1943.⁶ Neuvostoliiton valmistautuessa vastahyökkäykseen ja murskaamaan Saksan, ei tilanne näyttänyt hyvältä myöskään Saksan rinnalla sodassa mukana olevan Suomen kannalta.⁷ Kun vielä Leningradin saarto murtui tammikuussa 1944 ja Neuvostoliitto suoritti mittavia terroripommituksia Suomen kaupunkeihin,⁸ alkoi Suomi olla valmis irtautumaan sodasta. J. K. Paasiviki ja Carl Enckel aloittivatkin rauhantunnustelut kevättalvella Tukholmaan avautuneen väylän kautta.⁹

Neuvostoliiton alkuun asettamat ehdot rauhantunnusteluille olivat kuitenkin aivan liian kovia. Ehdoton antautuminen, mittavat sotakorvaukset ja Suomessa olevien saksalaisten sotilaiden internointi eli vangitseminen tuntuivat vielä tässä vaiheessa mahdottomilta hyväksyä tai toteuttaa.¹⁰ Kehtasipa Neuvostoliitto vielä "tarjota apuaankin" saksalaisten vangitsemiseen, mikä nähtiin Suomessa lähinnä Stalinin tekosyynä Suomen rauhanomaiseen miehittämiseen. Rauhaa hinnalla millä hyvänsä ajanut Paasikivikin poistui ovet paukkuen asian kannalta ratkaisevasta ulkoasiainvaliokunnan kokouksesta ja neuvotteluehdot hylättiin.¹¹

Neuvostoliitto yritti kesällä 1944 murtaa suomalaisen puolustuksen Karjalan kannaksella suuroffensiivilla siinä kuitenkaan onnistumatta. Offensiivi pysähtyi hyvin tunnettuihin torjuntavoittoihin Tali-Ihantalassa, Viipurinlahdella, Vuosalmella ja Iisalmessa. Oli kuitenkin selvää, että Neuvostoliitto uusisi ennen pitkää suurhyökkäyksensä eikä puolustus mitenkään kestäisi enää kauan.¹² Viipurin menettämisen jälkeen Neuvostoliitto oli uusinnut rauhantarjouksensa, jota pidettiin Suomessa edelleenkin ehdottoman antautumisen vaatimuksena. Presidentti Rydin johdolla tästäkin tarjouksesta kieltäydyttiin. Samalla ostettiin Suomelle hyvää tahtoa eli aseapua Saksalta. Aseapu olikin ratkaisevan tärkeä tekijä siinä, ettei Neuvostoliitto lopulta onnistunut miehittämään Suomea ja rintamalinja pysähtyi sinne minne pysähtyi.¹³ Ironista kyllä Suomi käytti samoja aseita myöhemmin Saksaa vastaan Lapin sodassa.¹⁴

Suomen johdon uhkapeli suurvaltapolitiikan puristuksessa oli kannattanut. Suomea ei onnistuttu miehittämään ja Presidentti Ryti oli ostanut viivyttelyllä ratkaisevan aseavun saksalaisilta. Toisaalta Saksa ei ehtinyt romahtaa, jolloin Suomi olisi ollut yksin sodassa liittoutuneita vastaan. Ryti uhrasi tämän jälkeen itsensä ja erosi. Hänen tilalleen valittu Mannerheim katsoi, että Rydin lupaus olla solmimatta erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa ei velvoita häntä.¹⁵ Neuvotteluyhteyteen pyrittiin uudelleen 25. elokuuta 1944 ja vastaus siihen saapui neljä päivää myöhemmin. Ennakoehdot olivat

⁵ Viittaa Jukka Nevakiven teokseen "Ždanov Suomessa" 1995

⁶ Lackman 2009, 247

⁷ Ahto 1980, 57, Kulju 2012, 17

⁸ Lackman 2009, 247

⁹ Nevakivi 1995

¹⁰ Kulju 2012, 17, Nevakivi 1995, 46

¹¹ Kulju 2012, 18, Nevakivi 1995, 47

¹² Kulju 2012, 21, Nevakivi 1995, 47

¹³ Hyvönen 1991, 15, Nevakivi 1995, 47

¹⁴ Kulju 2012, 21

¹⁵ Ibid, 21-22

kovin aiempien ehtojen kaltaiset. Rauhansopimus edellytti julkisten suhteiden katkaisemista Saksaan ja sen joukkojen tulisi poistua Suomen alueelta syyskuun puoliväliin mennessä.¹⁶

Suomen eduskunta äänesti Neuvostoliiton ennakkoehdoista rauhanneuvotteluille syyskuun toinen päivä 1944. Pääministeri Antti Hackzell ilmoitti vielä samana päivänä radiopuheessaan, että eduskunta oli päättänyt hyväksyä ehdot.¹⁷ Aselepo astui voimaan kaikilla Suomen rintamalla Syyskuun neljäntenä päivänä aamulla kello seitsemän.¹⁸ Neuvostoliitto jatkoi tulitusta vielä vuorokauden ikään kuin ylivoimaista asemaansa painottaen.¹⁹ Mika Kulju on esittänyt jälkiviisaasti, että eduskunta itse asiassa äänesti myös Lapin sodan aloittamisesta²⁰

Samana päivänä Mannerheim tapasi Suomessa olevien saksalaisten joukkojen komentajan Lothar Rendulicin. Mannerheim vältteli sotilasliittolaisuuden jatkumiseen liittyviä kysymyksiä ja allekirjoitti vielä myöhemmin samana päivänä ystävällisen kirjeen Hitlerille, jossa hän kertoi aseveljeyden päättymisestä. Kuten arvata saattaa Hitler raivostui kirjeestä. Suomi tosin toimi vain oman etunsa nimissä, aivan kuten Saksakin oli tehnyt hylätessään Suomen talvisodassa.²¹ Sitä paitsi, kuten tulemme huomaamaan, Saksa oli jo valmistautunut jättämään Suomen Neuvostoliiton armoille.²² On ilmeistä, että Neuvostoliitto halusi sodan Suomen ja Saksan välille, jotta sen omia joukkoja olisi mahdollista vapauttaa Keski-Euroopan sotänäyttämölle kilpajuoksuun Berliinistä.²³ Samalla kyvykkäiksi osoittautuneet suomalaiset joukot sitoisivat pohjoisessa Suomessa olevat saksalaiset joukot taisteluun, mikä helpottaisi Muurmanskin sataman suojaamista ja auttaisi Petsamon Nikkelikaivosten haltuunotossa. Petsamossa tuotettiin arviolta jopa 80 % Saksan sodanaikaisesta tarpeesta²⁴ ja Hitler halusi ehdottomasti pitää sen Saksan hallussa. Tosin Petsamossa ei 5. syyskuuta 1944 jälkeen tuotettu enää yhtään lastia nikkeliä. Suomalaisen poistuessa odotettavissa olevan puna-armeijan hyökkäyksen alta. Tehdas jäi kyllä täyteen toimintakuntoon, mutta saksalaisia ei ollut opetettu laitteiston käyttöön.²⁵

Suomen rauhanvaltuuskunta matkusti Moskovaan kuudentena päivänä syyskuuta. Neuvostoliitto ei tässäkin jättänyt korostamatta ylivoimaista asemaansa ja suomalaisten annettiin odottaa viikko Hotelli Savoyssa, aivan Kremlin lähistöllä, ennen kuin heidät kutsuttiin varsinaisiin rauhanneuvotteluihin.²⁶ Lopullinen välirauhansopimus allekirjoitettiin syyskuun 19. päivänä 1944²⁷ klo 12.00 Kremlissä. Neuvostoliitto oli neuvotteluissa jatkuvasti painottanut rauhanneuvottelujen ennakkoehtoihinkin sisältyvää vaatimusta pohjoiseen Suomeen vetäytyneiden saksalaisjoukkojen internoinnista,²⁸ sillä Neuvostoliitto oli jo aiemmin haistanut pohjoisessa palaneen käryä ja vaatikin nyt todisteeksi sodankäynnistä vankeja ja sotasaalista.²⁹ Myöhemmin muidenkin välirauhansopimuksen ehtojen toteuttaminen aiheutti Suomelle paljon hankaluuksia.³⁰

Muutkin välirauhan ehdoista olivat Suomelle raskaita. Aluemenetysten lisäksi Porkkala jouduttiin vuokraamaan Neuvostoliitolle. Erityisen vaativaksi Suomelle muodostui sotakorvausten

¹⁶ Ahto 1980, 59, Hyvönen 1991, 15, Kulju 2012, 22, Rautkallio 1979, 9

¹⁷ Ahto 1980, 74

¹⁸ Rautkallio 1979, 9-10

¹⁹ Ahto 1980, 75, Hyvönen 1991, 18, Kulju 2012, 24, Nevakivi 1995, 49

²⁰ Kulju 2012, 24

²¹ Ahto 1980, 23, 59-61

²² Kulju 2012, 23

²³ Ahto 1980, 59, Hyvönen 1991, 16, Kulju 2013, 37

²⁴ Ahto 1980, 10-12, Kulju 2012, 23

²⁵ Kulju, 2012, 213-214

²⁶ Ahto 1980, 125, Rautkallio 1979, 10

²⁷ Hyvönen 1991, 15

²⁸ Ahto 1980, 128, Hyvönen 1991, 16, Kulju 2012, 17

²⁹ Hyvönen 1991, 16, 20, Kulju 2012, 28

³⁰ Ahtokari 1969, 15

maksaminen³¹ eikä sovi väheksyä sitäkään, kuinka raskaita tappioita Neuvostoliiton jatkuvasta painostuksesta syttynyt Lapin sota ja sen myötä kaatuneet ja sotavangeiksi joutuneet aiheuttivat Suomelle ja suomalaisille. Saksalaisten polttaman Lapin jälleenrakennus ja Lapin sodan tieltä evakuoitujen kotiinpaluu vaativat nekin omat ponnistelunsa.³²

Välirauhansopimuksen ehtojen toteuttamista saapui Suomeen valvomaan liittoutuneiden (Neuvostoliiton) valvontakomissio.³³ Englanti oli toki voittajavaltiona mukana valvontakomissiossa, mutta se otti alusta alkaen passiivisen roolin omien poliittisten tavoitteidensa ajamisen strategiaksi. Kuvaavaa on se, että britit eivät aluksi edes saapuneet paikalle. Ensimmäisenä saapui 70 Neuvostoliittolaisen delegaatio, joka majoittui valvontakomission päämajana kuuluisaksi tulleeseen hotelli Torniin. Ensimmäiset britit saapuivat paikalle vasta parin viikon jälkeen.³⁴ Neuvostoliiton johtaman valvontakomission johtoon oli asetettu Andrei Ždanov, joka saapui Malmin lentokentälle lokakuun viidentenä 1944, ja sai valtiomiehen vastaanoton Helsingin varuskunnan kunniakomppanian läsnäollessa.³⁵

Ždanov oli Stalinin luottomies,³⁶ joka oli aiemmin tullut tunnetuksi muun muassa Viron venäläistäjänä ja yhtenä kommunistipuolueen johtavista teoreetikoista.³⁷ Ždanov oli aiemmin ollut mukana talvisodan rauhanvaltuuskunnassa ja häntä pidettiin yhtenä suurimmista talvisodan alkuunpanijoista.³⁸ Väinö Tanner oli luonnehtinut häntä ulkoministeriössä 1940-luvulla "Suomisyöjäksi". Vaikka Suomea ei ollut miehitetty, viides lokakuuta Malmin lentokentällä vaihdettiin varmasti huolestuneita katseita. Mannerheim oli edellisenä iltana todennut J.K. Paasikivelle: "Välirauha on kova, me olemme venäläisten käsissä, huomenna tulee Ždanov".³⁹

Punainen Valpo. Valtiollinen poliisi "Vaaran vuosina" 1944-1949⁴⁰

Ironista kyllä Neuvostoliiton voitto, joka varmisti fasismin sortumisen, toikin mustan ja ruskean vaaran tilalle punaisen vaaran. Toisin kuin Suomessa ajateltiin, vaara ei niinkään tullut juuri maahan saapuneen valvontakomission ja Neuvostoliiton suunnalta, vaan olikin luonteeltaan enemmän sisäpoliittista laatua. Seuranneiden sisäpoliittisten mullistusten seurauksena Suomen kommunistinen sisäministeri Yrjö Leino joutui eroamaan.⁴¹ Leino oli mies Punavalpon takana ja hän välitti tietoja suoraan valvontakomissiolle. Häntä on pidetty jopa vakoojana tai ainakin sota-ajan "maan alla" olleena anarkistina tai fanaatikkona.⁴² Isona tekijänä Leinon jutussa ja uran kaatumisessa⁴³ olivat kommunistiseksi puhdistetun valtiollisen poliisin väärinkäytökset eli julkisuuteen noussut kysymys siitä onko Suomi muuttunut tai muuttumassa poliisivaltioksi.⁴⁴ Oliko Punavalpostista tullut itsestään juuri se hirviö, mistä se aiempaa valtiollista poliisia ja oikeistopiirejä syytti?⁴⁵

³¹ Ahtokari 1969, 24-25, Rautkallio 1979, 98-99

³² Hyvönen 1991, 12, Kulju 2012, 27-28, Nevakivi 1995, 57-58

³³ Juuri näin se kirjoitettiin "Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) valvontakomissio". Neuvostoliiton johtava rooli on siis pääteltävissä jo valvontakomission virallisesta nimestä.

³⁴ Rautkallio 1979, 12

³⁵ Nevakivi 1995, 11, 20, 41

³⁶ Nevakivi 1995, 26-44, Rautkallio 1979, 11

³⁷ Nevakivi 1995, 23-36

³⁸ Ahtokari 1969, 16

³⁹ Ahto 1980, 128, Nevakivi 1995, 12

⁴⁰ Viittaa Reijo Ahtokarin teokseen "Punainen Valpo: valtiollinen poliisi Suomessa "vaaran vuosina" 1969

⁴¹ Rautkallio 1979, 91-92, 249, Vertanen 2005, 5

⁴² Ahtokari 1969, 23

⁴³ Ibid, 169-171

⁴⁴ Ahtokari 1969, 5-6, Nevakivi 1983, 10, Nevakivi 1995, 11, 89-90, Rautkallio 1979, 12, Vertanen 2005, 7-8

⁴⁵ Ahtokari 1969, 152-153

Tapahtuneen kehityksen mahdollisti se, että Neuvostoliitto otti sodan jälkeen yllättäen Suomen suhteen passiivisen linjan. Tämä johtui Neuvostoliiton ideologisesta liennytyksestä eli tavoitteesta luoda sodan hävinneistä maista yhteiskunnallisesti rauhallisia puskurivaltioita aggressiivisen kommunismin levittämisen sijaan.⁴⁶ Neuvostoliitossa ajateltiin myös, että yhteiskunnallisesti rauhaton tilanne saattaisi vaarantaa Suomen sotakorvausmaksujen suorittamisen. Liittoutuneiden mielestä vastuu Suomen paluusta rauhantilaan oli Suomella itsellään ja Neuvostoliitolla, koska Suomi oli sotinut juuri Neuvostoliittoa vastaan. Tämän vuoksi britit ottivatkin valvontakomissiossa sivustaseuraajan roolin amerikkalaisten osoittaessa Suomea kohtaan vain vähäistä kiinnostusta. Neuvostoliiton omaa varovaisuutta lisäsi myös se, että he tarvitsivat amerikkalaisilta rahoitusta mittavaan jälleenrakennukseen.⁴⁷

Välirauhansopimuksen ehdoissa ollut diskriminaatiopykälä teki kommunistisesta puolueesta taas laillisen ja kommunistit palasivat Suomen poliittiseen elämään näyttävästi maaliskuun 1945 eduskuntavaaleissa. Vaaliliitossa Suomen kansan demokraattisessa liitossa (SKDL) kommunistit saivat läpi 38 edustajaa. SKDL:n poliittisen ohjelman keskeiset tavoitteet olivat sisäpoliittisia. Puolueiden julkilausumassa vaadittiin fasismin poistamista virkakoneistosta, armeijasta ja poliisilaitoksesta.⁴⁸ Muodostetussa hallituksessa kommunistit saivat lisäksi sisäministerin salkun, kun sisäministeriksi valittiin Yrjö Leino.⁴⁹ Leinon johdolla kommunistit ottivat pikkuhiljaa Valpon haltuunsa ja sen puhdistaminen Punavalpoksi alkoi. Punavalposta itsestään tuli kommunistien pääasiallinen työväline taistelussa maan taantumuksellisia tai fasistisia tahoja vastaan.⁵⁰ Olivat ne sitten todellisia tai kuviteltuja.

Koska Neuvostoliitto ei onnistunut miehittämään Suomea, se ei päässyt suoraan puuttumaan Suomen sisäpolitiikkaan, vaan valvontakomissio joutui ajamaan tahtonsa läpi neuvotteluissa Suomen laillisen hallituksen kautta. Epävirallisemmin toimittiin suomalaisen kommunistisen puolueen ja koko ajan punaisemmaksi muuttuvan Valpon kautta. Neuvostoliiton suunnitelmissa oli puuttua kaikkeen saksalais- tai oikeistomieliseen toimintaan Suomessa ja kitkeä kaikki fasistinen toiminta alkuunsa.⁵¹ Välirauhansopimuksessa määrättiin lakkautettavaksi kaikki järjestöt, joilla katsottiin olevan vähäisintäkään yhteyttä fasismiin, taantumuksellisuuteen tai Saksaan. Lakkautettuja järjestöjä oli yhteensä 3327 ja niissä jäseniä lähes 800 000.⁵² Lisäksi vaadittiin hyvin epämääräisesti sotasyölyisten rankaisemista ja kaikenlainen oikeistohenkinen tai neuvostovihamielinen propaganda kiellettiin.⁵³

Vanhalla Valpolla ja Etsivällä keskuspoliisilla oli Suomessa etenkin yhteiskunnan vasemmalla laidalla ansaitun huono maine.⁵⁴ Vanha valtiollinen poliisi eli kansankielellä Ohrana oli kunnostautunut lähinnä kommunistien valvonnassa ja häirinnässä. Ohranan käyttämistä kuulustelumenetelmistä ja poliittisten vankien kohtelusta oli valitettu etenkin kommunistien taholta julkisuudessa toistuvasti.⁵⁵ Täten oli selvää, että se ei pystyisi uskottavasti suojaamaan yhteiskuntarauhaa tai ajamaan Neuvostoliiton tavoitteita Suomessa: valvomaan välirauhanehtojen toteuttamista ja olemaan fasisminvastaisen toiminnan kärkenä.⁵⁶

⁴⁶ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 452-453

⁴⁷ Nevakivi 1983, 70-72, 92, Nevakivi 1995, 13-20, 45-50, 77-79, 276-277, 280, Rautkallio 1979, 73, 124-125

⁴⁸ Ahtokari 1969, 38 Vertanen 2005, 8

⁴⁹ Hietaniemi 1992, 247, Rentola 2009a, 251

⁵⁰ Ahtokari 1969, 5-6, Rautkallio 1979, 12, Vertanen 2005, 2, 5-6, 8

⁵¹ Ahtokari 1969, 14, 58, 126-127

⁵² Vertanen 2005, 7

⁵³ Ahtokari 1969, 15, 17, 59-60, Nevakivi 1995, 66-69, 280-281, Rautkallio 1979, 10, 14, Vertanen 2005, 2, 6

⁵⁴ Ahtokari 1969, 44-45

⁵⁵ Ibid, 7, 11, 32-33, 119-120

⁵⁶ Ahtokari 1969, 24-25, 53, Ahtokari 1971, 7, 11, Rentola 1999, 46, Vertanen, 9

Viimeistään asekatkentaajutun⁵⁷ paljastuessa vuonna 1945 valvontakomissio ja kotimaiset kommunistit epäilivät laajasti olisiko Ohranan perillisellä kykyä ja halua varmistaa välirauhansopimuksen ehtojen toteutuminen ja oikeiston vallankumouksellisen toiminnan estäminen Suomessa.⁵⁸ Tämän toiminnan keskeisenä kohteena olivat totta kai myös ne suomalaiset, joilla oli, tai oli ollut, yhteyksiä SS-järjestöön. Käytännön työn teki Valpo.⁵⁹ Tutkimusten laajetessa ja kestäessä äänenpainot Valpon puhdistamisesta kasvoivat kasvamistaan. Neuvostoliitto järjesti - tai ainakin käytti hyväkseen - erään kapteeni Bjelovin murhan Suomessa testatakseen kuinka hyvin Valpo tehtävänsä suoritti. Neuvostoliitto painotti vaatimuksiaan etenkin Valpon puhdistamisesta miehityksen uhalla.⁶⁰

Alun nimelliset puhdistukset eivät tietenkään riittäneet etenkin suomalaisille kommunisteille.⁶¹ Ohranan väärinkäytöksiä kaivettiin edelleen esiin julkisuudessa ja niillä perusteltiin vaatimuksia valtiollisen poliisin lakkauttamisesta ainakin sen hetkessä muodossaan.⁶² Lisäksi alkuvuodesta 1945 oli kolme henkilöä onnistunut pakenemaan Valpon säilöstä Valpon etsivän, Urho Rantalan, avustuksella. Yksi näistä henkilöistä oli tanskalainen diplomi-insinööri Thoralf Kyrre.⁶³ Kyrre oli itse toiminut sodan aikana valtiollisen poliisin teknisenä asiantuntijana, mutta oli sekaantunut välirauhansopimuksen jälkeen monenlaiseen radio- ja vakoilutoimintaan siltä varalta että Neuvostoliitto miehittäisi Suomen.⁶⁴ Urho Rantasella taas oli yhteyksiä edellisten lisäksi SS-miehiin⁶⁵. Näiden miesten vakoilutoiminnan juuret juontavat Sonderkommando Nordiin ja mestarivakoilija Kyrre pelkäsi ihan aiheesta luovutusta Neuvostoliittoon.⁶⁶ Kyrren työnäyte oli myös valvontakomission puhelinten salakuuntelun järjestäminen ennen kuin se tuli suomalaisilla mieleenkään. Saatuaan jalansijaa sisäministeriössä ja Valpossa kommunistit unohtivat nopeasti puheet Valpon lakkauttamisesta ja puhdistusten tahti vain kiihtyi.⁶⁷ Kyrre sen sijaan suuntasi lopulta Amerikkaan ja CIA:n palkkalistoille. 6. joulukuuta 1948 hän lähetti Yhdysvalloista pilkallisen kirjeen Valpolle. Kuva tuosta kirjeestä löytyy esimerkiksi Juha Pohjosen väitöskirjan "Maanpetturin tie. Maanpetoksesta Suomessa vuosina 1945-1972 tuomitut" kuvaliitteestä. Lainaan kirjeen alle:

"Valpo.

Terveiseni täältä vapaasta maasta, missä demokratia ja vapaus vallitsee. Luulitte saavanne minut, hymyilen teille ivallisesti, ja minä en hymyile yksin. Terveiseni Mannerheim Ristinritarille, veli Törnille. Joulurauhaa ja laitoksenne pikaista luhistumista toivoen,

Kyrre."⁶⁸

⁵⁷ Ahtokari 1971, Useampi tekstiä kommentoinut henkilö on ehdottanut, että kertoisin asekatkentaajutusta ja muutamasta muusta Sepon tarinan laitamilla olevasta tapahtumasta tarkemmin. Olen päättänyt rajaamaan nämä tarinan ulkopuolelle, koska niillä on loppujen lopuksi aika vähän merkitystä Sepon tarinan kannalta. Ne ovat vain sitä yhteiskunnallista kontekstia, jonka puitteissa Sepon tarina elää. Asekatkentaajuttuun voi tutustua tarkemmin vaikka lähdeluettelosta löytyvän Reijo Ahtokarin tutkimuksen kautta.

⁵⁸ Hietaniemi 1992, 245, Rautkallio 1979, 108-109, Rentola 1999, 45, 49-50, 58, Rentola 2009a, 250, Vertanen 2005, 9

⁵⁹ Hyvönen 1991, 104-105, Kulju 2012, 214-216, Vertanen 2005, 2, 6, 37, 39

⁶⁰ Ahtokari 1969, 11, 21, 32, Ahtokari 1971, 34, Hietaniemi 1992, 245, Rautkallio 91-92, 107-109, Rentola 1999, 49, Rentola 2009a, 250

⁶¹ Ahtokari 1969, 30-31, 34, Rentola 1999, 47

⁶² Rentola 1999, 47-49, 52-53

⁶³ Pohjonen 2000, 194-195, Pohjonen&Silvennoinen 2014, 194

⁶⁴ Ahtokari 1969, 34-35, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 412-413

⁶⁵ Rentola 1999, 48

⁶⁶ Alava 1978, 9-10, Pohjonen 2000, 25-35, Rentola 2009a, 250-251, Pohjonen on kirjoittanut kattavasti Kyrrestä ja hänen osuudestaan Erikoisosasto Pohjoiseen.

⁶⁷ Ahtokari 1969, 38-39, Rentola 1999, 50-51, 54-55, Rentola 2009a, 250-251

⁶⁸ Pohjonen 2000, Kuvaliite

Valpon varsinainen puhdistaminen alkoi huhtikuussa 1945 ja jo vuoden lopussa kaikkien osastojen päälliköt olivat kommunisteja. Vanhasta henkilökunnasta jäi jäljelle lähinnä konekirjoittajia ja muuta toimistohenkilökuntaa. Lisäksi Valpon varsinaisena operatiivisena johtajana toimi pitkälle vuoteen 1947 asti apulaispäällikkö Aimo Aaltonen,⁶⁹ joka oli kommunistien kansanedustaja ja korkealla puolueen hierarkiassa. Syksystä 1944 eteenpäin Valpon henkilökunnalta ei enää vaadittu edes poliisikoulutusta ja harkinnanvarainen nimittäminen säädettiin mahdolliseksi asetuksella toukokuussa 1945. Sisäministeri Leino olisi halunnut nimitysvallan sisäministeriölle ja itselleen, mutta joutui tyytymään siihen, että nimitysvalta kuului valtioneuvostolle. Alunperin tiukkoja kelpoisuusvaatimuksia oli suunniteltu juuri sen vuoksi, että Valpo suojattaisiin täten nopeiden poliittisten muutosten vaikutuksilta.⁷⁰ Uuden Valpon henkilökunnasta noin 40 prosenttia oli vuoden 1947 loppuun mennessä kommunisteja. Jos mukaan lasketaan yleensä poliittisella vasemmalla laidalla oleva henkilökunta, todellinen luku on jopa yli 60 %.⁷¹

Lisäksi Punavalpoa tutkinut Reijo Ahtokari kirjoittaa, että Otto Brusinin tultua Valpon päälliköksi toukokuussa 1945 laitosta ruvettiin nopeassa tahdissa miehittämään suorastaan epäilyttävällä aineksella. Räikein tapaus oli vuonna 1946 ylimääräiseksi etsiväksi päässyt mies, joka oli tuomittu korkeimmassa oikeudessa maanpetoksesta, yllytyksestä törkeään varkauteen, varkaudesta, erittäin raskauttavien asianhaarojen vallitessa tehdystä varkaudesta, kahdeksasta törkeästä varkaudesta, yksinteoin tehdystä murhayrityksestä ja virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta, ampumaseen ja ampumatarvikkeiden luvattomasta hallussapidosta ja valtiopetoksen valmistelusta. Yhteensä Punavalpon palvelukseen otettiin 76 sellaista henkilöä, jotka olivat istuneet vankilassa erilaisista rikoksista. Ei liene kukaan yllätys, että useat Punavalpon etsivät jäivät virka-aikanaan kiinni petoksesta, varkaudesta, laittomasta kotietsinnästä, viinanmyynnistä ynnä muista laittomuuksista.⁷²

Anu Vertanen taas esittää Punavalpoa ja SS-miehiä käsittelevässä pro gradu -tutkielmassaan, että kommunistit suorastaan pöyhkeilivät kohentuneella yhteiskunnallisella asemallaan ja vanhoja kalavelkoja maksettiin takaisin ahkerasti. Punavalpon hallinta tarjosi SKP:lle mahdollisuuden valvoa omia jäseniään Ohranalta perittyjen henkilökortistojen avulla ja omaa kortistointia jatkettiin vastustajien tai oletettujen vastustajien suhteen niin laajasti,⁷³ että myöhemmin Punavalpon toimia tutkittaessa K. G. R. Ahlbäckin komitea katsoi valvonnan menneen selkeästi aivan liian pitkälle.⁷⁴ Punavalpo oli parin ensimmäisen toimintavuotensa aikana kortistoinut 80 000 henkilöä.⁷⁵ Punavalpon sotilastoimisto onnistui tehokkaasti valvomaan myös armeijaa, ja asekatkentaan sekä muihin asioihin liittyvien epäilyjen takia useat henkilöt joutuivat pakenemaan Ruotsiin.⁷⁶ Yhtenä esimerkkinä Ruotsiin paenneista voidaan mainita jääkärieverstiluutnantti, kirkkoherra Kalervo Kurkiala, joka oli toiminut lakkautetun SS-aseveljet ry:n puheenjohtajana.⁷⁷ Ruotsin turvaan suuntasi myös entistä Valpon henkilökuntaa, kuten vahvasti Saksaan suuntautunut entinen päällikkö Arno Anthoni.⁷⁸ Henkilökunnan puhdistamisen jälkeen asekatkentaan liittyen tehtiinkin yhteensä 1709 pidätystä ja yli 5000 henkilöä kuulusteltiin tutkinnan kestäessä kolmatta vuotta.⁷⁹ Valpo epäili lisäksi, että SS-miehet olisivat sekaantuneet asekatkentaan ryhmänä, vaikka tästä ei muutamaa

⁶⁹ Ahtokari 1969, 42-43, Rentola 2009a, 251, Vertanen 2005, 10

⁷⁰ Hietaniemi 1992, 246

⁷¹ Ahtokari 1969, 66, 187, Hietaniemi 1992, 250-251, Rautkallio 1979, 130, Rentola 1999, 60-61, Vertanen 2005, 9-10

⁷² Ahtokari 1969, 41-42, 142-143, 187, Rautkallio 1979, 91-92, Vertanen 2005, 10

⁷³ Ahtokari 1969, 136-137

⁷⁴ Ibid, 136-137, 139, 188-192

⁷⁵ Rautkallio 1979, 131

⁷⁶ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 254-262, Vertanen 2005, 11

⁷⁷ Vertanen 2005, 7, Kurkialan toimintaan palaamme tarinan myöhemmässä vaiheessa.

⁷⁸ Rentola 1999, 45, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 415-417, Anthoni suuntasi Ruotsiin nimenomaan Lohjalla sijainneiden etappireittien kautta, joita myös Erikoisosasto Pohjonen käytti.

⁷⁹ Ahtokari 1969, 102-104, Rautkallio 1979, 109

poikkeusta lukuunottamatta ole löytynyt näyttöä.⁸⁰ Iso osa pidätyksistä johtui perättömistä ilmiannoista ja puhtaasta kiusanteosta.⁸¹ Mikäli tutkittaessa ei löydetty mitään, valvontakortit ja kuulustelupöytäkirjat hävitettiin usein varmuuden vuoksi.⁸² Uusitun henkilökunnan ammattitaitokin jätti usein toivomisen varaa ja joskus kävi niin, että kuulusteltava joutui itse kirjoittamaan kuulustelujen pöytäkirjat, koska se ei etsivältä itseltään onnistunut.⁸³

Syksyllä 1946 kaikki eduskuntaryhmät kommunisteja lukuun ottamatta olivat sitä mieltä, että Punavalpon toiminta oli mennyt liian pitkälle. Punavalpoa arvosteltiin laajasti jo lehdistössäkkin pidätysoikeuden väärinkäytöksistä, kyseenalaisista kuulustelumenetelmistä, epämääräisistä kotietsinnöistä ja vankien kohtelusta.⁸⁴ Yhteiskunnallisen keskustelun vapautuminen kääntyi nopeasti Punavalpoa ja siihen samaistettuja kommunisteja vastaan.⁸⁵ Lisäksi Punavalpon, kommunistien ja sisäministeri Leinon kannalta myöhemmin kohtalokkaaksi osoittautunut "emigranttijuttu" oli saanut alkunsa 21.4.1945. Niin kutsutussa Emigranttijutussa valvontakomissio oli esittänyt Punavalpolle 20 nimen listan henkilöistä, jotka oli luovutettava välittömästi valvontakomissiolle kuulusteluja varten. Listan ensimmäinen nimi oli Unto Boman (myöhemmin Parvilahti), joka oli yksi niistä kahdeksasta vaarallisena pidetystä saksalaismielisestä suomalaisesta, jotka oli pidätetty välittömästi Suomen katkaistua suhteensa Saksaan. Boman oli entinen SS-mies, joka oli jäänyt rauhansopimuksen jälkeen Saksaan ja jolla epäiltiin olevan yhteyksiä vakoilutoimintaan sekä kaikenlaiseen muuhunkin aatteellisesti epäilyttävään.⁸⁶ Boman luovutettiin niin sanottujen "Leinon vankien" joukossa valvontakomissiolle, joka siirsi hänet välittömästi rajan yli Neuvostoliittoon ja karkotti miehen lopulta Siperiaan.⁸⁷

Emigranttijuttu, Ahlbäckin komitean mietintö Punavalpon väärinkäytöksistä ja yhteiskunnallisen vapautumisen jälkeen lisääntynyt Punavalpon, eli kommunistien, laaja arvostelu johtivat lopulta Leinon erottamiseen ministerin paikalta. Vuonna 1948 erilaisten vallankumoushuhujen keskellä käydyissä vaaleissa SDP otti vaalivoiton kommunistien kustannuksella pitkälti Punavalpon liittyvien ongelmien takia ja uusi sosiaalidemokraattinen hallitus ryhtyi valmistelemaan Valpon lakkauttamista ja Suojelupoliisin perustamista.⁸⁸ Punavalpon korvannut Suojelupoliisi aloitti toimintansa 1949 täysin puhtaalta pohjalta. Valpon lakkauttaminen oli näyttävämpiä toimia, joilla kommunisteilta riisuttiin heidän valta-asemansa Suomessa.⁸⁹ Sisäpoliittinen tilanne rauhoittui ajan kuluessa valvontakomission poistuttua maasta ja YYA-sopimuksen solmimisen jälkeen, mutta se onkin jo toisen tarinan ja toisen tutkimuksen aihe.⁹⁰

⁸⁰ Vertanen 2005, 12

⁸¹ Ahtokari 1969, 61-62, 102-104, Vertanen 2005, 11-12

⁸² Vertanen 2005, 11, 36

⁸³ Ahtokari 1969, 68 Rentola 2009a, 251-253

⁸⁴ Ahtokari 1969, 53, 61, 82, 72-73, 90, 93-96, 109-117, 134-135, Rautkallio 1979, 109, Vasama 1958, Vasaman kirjan luotettavuus yksittäisten tapausten kuvaamisessa on totta kai ongelmallinen. Koko kirja on silti täynnä kuvauksia vankien epäasianmukaisesta kohtelusta, mikä riittänee tämän tutkimuksen puitteissa vakuuttamaan ainakin allekirjoittaneen.

⁸⁵ Ahtokari 1969, 76, Rautkallio 1979, 92-93, 109

⁸⁶ Vertanen 2005, 40, 42, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 397, Suistola 2009, 345

⁸⁷ Ahtokari 1969, 39-40, 169-171, Rautkallio 1979, 252-253, Rentola 1999, 55-56, Vertanen 2005 17, 68-70

⁸⁸ Ahtokari 1969, 174-178, Pohjonen&Silvennoinen 2014, 17, Rentola 1999, 63

⁸⁹ Ahtokari 1969, 202-209, Rentola 2009b, 10

⁹⁰ Ahtokari 1969, 182-183, Pohjonen&Silvennoinen 2014, 251, Rautkallio 1979, 126-127, 253-254

Sepon tarina

Valpon vankina⁹¹

Toukokuussa 1945 Hankoon perustettiin aiemman Neuvostoliitosta palanneiden leirin rinnalle Saksasta, Tanskasta ja Norjasta palautettujen internoitujen leiri, jonka puitteissa Valpo huolehti ulkomailta Saksan antautumisen jälkeen Suomeen palanneiden kuulusteluista.⁹² Seppo oli jäänyt Saksassa vielä englantilaisten vangiksi,⁹³ ja hänet oli toimitettu Saksasta ensin Travemündesta Osloon ja sieltä vanhalla Arcturus -nimisellä Laivalla Turkuun⁹⁴ lokakuun 11. päivä 1945. Seuraavana päivänä Seppo siirrettiin Hankoon palanneiden suomalaisten leirille,⁹⁵ jossa häntä kuulusteli Saksan armeijaan värväytymiseen johtaneista olosuhteista Valpon kuulustelija Aarne Toivola kuulustelija Hannes Kolehmainen ollessa saatavilla. Karanteeni Hangossa kesti Sepon omien sanojen mukaan muutaman viikon kaikilla saapuneilla, tulivatpa he sitten idästä tai lännestä tai mistä vain.⁹⁶

Seppo itse kuvailee kohtaamisiaan Valpon kanssa Osmo Hyvösen historiikissa "Tornio 1944" näin: *"Pitkät protokollat. Sitähän ne kyseli sitä vangiksi joutumista, että oliko se rehellinen, mutta senhän ne saivat selville niiltä sotilasviranomaisilta, että ei siinä mitään hämminkiä. Sitten tästä olost ja näistä värväreistähän ne oli erikoisesti kiinnostunu, Itästä ja oliko se Aaltonen se toinen. Sitten jopa esittivät paperin, että ko tuon täytät niin pääset VALPON kirjoihin, sitte sitä ois ollu Valtiollisen Poliisin palveluksessa, jos olis halunnu. Minä en tiä ko yhen miehen tuolta Paltamosta, joka suostu VALPON tarjoukseen. Sittehän yks kaveri vietiin, sallalainen, joka oli tullu näissä jälkiporukoissa, joka oli selvittänyt saksalaisille hyvin tarkkaan nämä mairinnousujoukot ja yksiköitten nimet ja numerot. Sen ne veivät ja se kai sai jonkunlaisen tuomion."*⁹⁷

Seppo kertoi kuulusteluissa syntyneensä Himangalla 14.8.1920 kansakoulunopettaja Paavo Jokivartion, joka oli kuollut edellisenä vuonna, ja tämän vielä elossa olevan vaimon Fannyn (o.s. Lahtinen) avioliitosta. Aiemmasta elämästään Seppo kertoi käyneensä kansa- ja keskikoulun, puhuvansa äidinkielenään suomea ja kuuluneensa nuorempana partiojärjestöön ja suojeluskuntaan. Saatuaan keskikoulun päästötodistuksen vuonna 1938 Seppo työskenteli harjoittelijana Keski-Pohjanmaan osuuskaupassa Himangalla, mutta luopui aikeistaan astua kaupan alalle. Hänet hyväksyttiin Rauman seminaariin syksyllä 1939. Seppoa ei ollut aiemmin syytetty tai rangaistu mistään eikä Seppo myöskään ollut kuulunut sinimustiin tai muihin vastaaviin järjestöihin eikä hänellä ollut koskaan ollut halua sotimiseen. Tätä hän perustelee sillä, että ei ollut mennyt armeijassa upseerikouluun, eikä myöskään ollut intoutunut menemään SS-mieheksi aiemmassa vaiheessa.⁹⁸

Seminaarin keskeytettyä toimintansa syyslukukauden jälkeen Seppo siirtyi vapaaehtoisena asepalvelukseen tammikuussa vuonna 1940 ja joutui Vaasan koulutuskeskuksen kautta rintamalle jo helmikuussa. Seppo toimi talvisodassa Jalkaväkirykmentti 64:n II pataljoonan komentajan lähettinä Pitkässärannassa ja Kollaalla. Rauhan tultua yksikön nimeksi muutettiin Jalkaväkirykmentti 11 ja Seppo siirtyi yksikkönsä mukana Kuusamoon, missä hänet vapautettiin palveluksesta ja hän sai

⁹¹ Viittaa Yrjö Vasaman teokseen "Valpon vankina" 1958

⁹² Lackman 2009, 248, Nylund, 484-485, Pohjonen&Silvennoinen 2014, 207

⁹³ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ Hyvönen 1991, 104

⁹⁶ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Hyvönen 1991, 103-104

⁹⁷ Hyvönen 1991, 104, Sepon kuvailema Valpon työtarjous puhuu sen puolesta, että Valpo piti Seppoa ainakin jossain määrin luotettavana.

⁹⁸ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Seppo viitanee lopussa panttipataljoonan SS-vapaaehtoisiin kts. Jokipii 1996, SS-värväyksestä sivut 77-96

lykkäystä asepalveluksen suorittamiseen seminaariopintojensa loppuun saattamista varten. Seppo opiskeli seminaarissa toukokuun lopulle asti, jolloin lukukausi päättyi, ja sai sitten ollessaan lomalla kotona Himangalla kutsun suorittamaan asevelvollisuutensa loppuun.⁹⁹

Kesäkuun 29. päivänä 1941 Seppo joutui Haapajärven reserviläisten kokoontumispaikan kautta rintamalle Uhtuan suunnalle ja hänet ylennettiin alikersantiksi vuonna 1942. Seppo toimi jatkosodassa esikuntakomppaniassa jääkärijoukkueen ryhmänjohtajana, ja osallistui taisteluihin ainakin Uhtualla, Kiestingissä ja Kannaksella. Väli­rauhansopimuksen solmimisen aikaan Seppo oli JR11:n mukana Ihantalassa, ja sotilaskantakortin perusteella hänen käytöksensä oli arvioitu hyväksi eikä häntä ollut rangaistu palveluksenkaan aikana. Lisäksi Sepolla oli kotiin tuomisina näitä sotaretkiltä talvisodan muistomitali ja 2. luokan vapaudenmitali.¹⁰⁰

Sepon taistelutoveri ja aseveli Pauli Haapakoski on kuvaillut Seppoa muistelmissaan "Olin saksalaisten vanki" seuraavalla tavalla:

"Vuositamme olimme kaikki nuoria, mutta sota vanhensi nopeasti. Jokivartion Seppo, alikersantti, oli joutunut jättämään Raumalla seminaarinsa kesken. Hän oli ajattelijamiehiä, saattoi visaisen komennuksen saadessaan sanoa, ettei hän näin kiinalaista hommaa hallitse. Mutta kun tosipaikka tuli, pelasivat sekä järki että kädet. Kiestingissä -42. kevättä se taisi olla, jouduttiin hankalaan mottiin, jossa vihollista tuli vastaan kuin massaa. Me kaikki jouduimme tekemään pienen ihmeen selvittääksemme tilanteesta, mutta Jokivartio pikakiväärinsä kanssa sai siellä aikaan suuren ihmeen. Tunnustusta jupakan selvittämisestä tuli kaikille, Sepolle ylennys, mitali ja koko joukkueen vilpitiön ihailu."¹⁰¹

Seuraavissa kappaleissa tarkastelemme ensin Lapin sodan taustoja ja palaamme sitten Sepon tarinan mukana vuoteen 1944 ja Ihantalaan, väli­rauhansopimuksen solmimisen aikaan. Tarina muotoutuu siitä eteenpäin Tornion maihinnousuun ja kohti Sepon sotavangiksi jäämistä pääasiassa aiemman tutkimuskirjallisuuden ja siinä esiintyvien haastattelujen ja muistelmakirjallisuuden pohjalta. Valpo oli kiinnostunut ennen kaikkea sotavangiksi jäämiseen johtaneista olosuhteista sekä erityisesti siitä, miten ja miksi värväytyminen tapahtui.¹⁰² Maihinnousuun asti kuulustelupöytäkirjat tarjoavatkin vain pintapuolista tukea muulle aineistolle. Kuulustelupöytäkirjojen rooli kuitenkin kasvaa tarinan edetessä, ja olemme lopulta Saksassa vain Sepon kuulustelupöytäkirjan varassa. Tämä ei ole mikään ongelma: olemme jo tarinan mukana osoittaneet Sepon uskottavuuden ja luotettavuuden; Seppo pystyi kertomaan ja halusi kertoa totuuden. Muotoutuvan tarinan uskottavuutta arvioimme yhdessä sotaylioikeuden kanssa ja sen pöytäkirjojen avulla jahka tarina on Sepon tuomiolle asti kuljettanut.

Aseveljet vastakkain¹⁰³

Väli­rauhansopimus solmittiin 19. syyskuuta ja siinä Suomi sitoutui riisumaan aseista vielä Suomessa olevat saksalaiset maa-, meri-, ja ilmavoimat, ja luovuttamaan niiden henkilöstön liittoutuneiden (Neuvostoliiton) ylimmälle sotilasjohdolle. Tarvittaessa Neuvostoliiton hallitus antaisi Suomen armeijalle apunsa tehtävän suorittamisessa. Sopimuksen toimeenpanoa valvoi Suomessa Neuvostoliiton valvontakomissio, jonka johdossa oli pelätty kenraalieversti Andrei Ždanov. Ždanov uhkasi Suomea suoraan miehityksellä mikäli saksalaiskysymystä ei ratkaistaisi. Ajaessaan omaa etuaan Neuvostoliitto siis käytännössä pakotti Suomen sotaan entistä aseveljeään vastaan.¹⁰⁴

⁹⁹ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

¹⁰⁰ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Kulju 2012, 42, Sotilaskantakortti Jokivartio Seppo

¹⁰¹ Haapakoski 1982, 9

¹⁰² Hyvönen 1991, 104-105, Kulju 2012, 216

¹⁰³ Viittaa Sampo Ahdon teokseen "Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944-1945" 1980

¹⁰⁴ Ahto 1980, 10-11, 125, 128-129, 167, 169, Kulju 2012, 17-18, 23, 28

Saksalaiset olivat jo pidemmän aikaa valmistautuneet salassa siihen,¹⁰⁵ että Suomi irtautuisi sodasta ja solmisi erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa. Tämän varalle Saksa valmistautui vetämään joukkonsa ja materiaalinsa Pohjois-Suomeen ja aloitti mittavat linnoitustyöt pohjoisimmassa Lapissa. Pää tavoitteena oli edelleen Petsamon nikkelin turvaaminen ja mahdollinen puolustautuminen Neuvostoliittoa sekä tarvittaessa myös suomalaisia vastaan. Suunnitelmiin kuului myös strategisten kohteiden tuhoaminen eli poltetun maan taktiikka, joka loi pohjan myöhemmälle Lapin hävittämiselle.¹⁰⁶ Operaatio sai koodinimen Birke (Koivu)¹⁰⁷ ja se käynnistettiin aamuyöllä 3. syyskuuta. Suomen eduskunta oli hyväksynyt Neuvostoliiton ennakkoehdot rauhansopimukselle 2. syyskuuta ja niihin kuului Suomen maaperällä olevien saksalaisten internointi.¹⁰⁸

Pohjois-Suomessa oli syyskuussa vielä noin 220 000 saksalaista sotilasta ja suuri määrä heidän kalustoaan ja materiaalia.¹⁰⁹ Saksalaiset ajattelivat, että suomalaiset eivät ryhtyisi konkreettisiin sotatoimiin ainakaan Neuvostoliiton asettamaan maastapoistumisen takarajaan 15.9 mennessä. Saksalaiset olivat luvanneet poistua maasta omia aikojaan¹¹⁰ ja suomalaiset olivatkin Mannerheimin johdolla luvanneet auttaa heitä kaikin mahdollisin keinoin. Etenkin rautatiekuljetukset olivat Operaatio Birken onnistumisen edellytys, ja Pohjois-Suomen rautatiet olivatkin saksalaisten ahkerassa käytössä aina 14.9. saakka.¹¹¹ Mika Kulju on esittänyt Sampo Ahdon pohjalta, että rautatiekuljetusten loppuminen olikin saksalaisten joukkojen komentajalle Lothar Rendulicille ja saksalaisille kuin tikarinisku selkään, vaikka Neuvostoliittoa hämätäkseen suomalaiset luovuttivatkin vielä kalustoa saksalaisten käyttöön "kaappauksen" varjolla.¹¹²

Säästääkseen mahdollisimman paljon suomalaista verta ja omaisuutta jatkoivat suomalaiset yhteistyötä ja yhteydenpitoa saksalaisten kanssa vielä Neuvostoliiton asettaman takarajan jälkeenkin.¹¹³ Lapissa nähty näytelmä tunnettiin "syysmanööverien" nimellä. Saksalaiset tuhosivat mennessään taktisia kohteita kuten teitä ja siltoja sekä ilmoittivat etenemisvauhdistaan suomalaisille, jotka seurasivat perässä ilman, että ryhdyttiin aseellisiin yhteenottoihin.¹¹⁴ Saksalaiset jopa auttoivat vielä syyskuun aikana Pohjois-Suomen asukkaiden evakuoinnissa mahdollisen Neuvostoliiton hyökkäyksen alta, eikä myöhemmin alkaneista hävitystoimista ollut vielä tietoakaan.¹¹⁵ Saksalaisille oli kerrottu, että Suomi ilmoittaisi toimintamallin muuttumisesta saksalaisille ja lupauksen tehnyt everstiluutnantti Usko Sakari Haahti oli tämän lupauksen pettämisestä katkera elämänsä loppuun saakka.¹¹⁶

Syyskuun kuluessa Neuvostoliitto alkoi näkemään "syysmanööverien" läpi ja ryhtyi painostamaan miehityksen uhalla Suomea todellisiin sotatoimiin. Näytöksi sotatoimista he vaativat vankeja ja sotasaalista.¹¹⁷ Saksalaiset yrittivät yllättäen 14. syyskuuta Virosta käsin maihinnousua Suursaaren. Maihinnousu kuitenkin epäonnistui ja tarjosi Neuvostoliitolle viimein Suomen kannalta arvokkaat 1200 saksalaista sotavankia ja todellisen merkin siitä, että aseveljeys oli tulossa tiensä päähän.

¹⁰⁵ Kulju 2012, 20-21

¹⁰⁶ Ahto 1980, 78-79, 91-99, 109-110

¹⁰⁷ Kulju 2012, 19, 23

¹⁰⁸ Ahto 1980, 12-13, 15-18, 37-38, 57, 62-65, 128, Hyvönen 1991, 15, 20, 37, Kulju 18-21, 23-25

¹⁰⁹ Ahto 1980, 69-70, 101-102

¹¹⁰ Ahto 1980, 76, 93-96, Hyvönen 1991, 15-16, 19

¹¹¹ Ahto 1980, 106, Kulju 2012, 25

¹¹² Ahto 1980, 106, 109, Kulju 2012, 22, 24-25

¹¹³ Ahto 1980, 91, 106-107

¹¹⁴ Ahto 1980, 113-117, 149, Hyvönen 1991, 18-19

¹¹⁵ Ahto 1980, 104

¹¹⁶ Ahto 1980, 134, Kulju 2012, 26-28

¹¹⁷ Ahto 1980, 167, Hyvönen 1991, 20, Kulju 2012 26-27

Saksalaiset olivat tässä vaiheessa edenneet pohjoisessa Oulujärven pohjoispuolelle, mikä ei tietenkään riittänyt Neuvostoliitolle alkuunkaan.¹¹⁸

Suomalaiset pyrkivät viimeiseen asti välttämään suoria aseellisia yhteenottoja, kunnes niihin oli pakko Neuvostoliiton painostuksesta ryhtyä. Perussuunnitelmaksi muodostui rannikon suuntainen hyökkäys Oulusta kohti pohjoista¹¹⁹ ja ensimmäinen käsky sotatoimien aloittamisesta annettiin 19. syyskuuta 1944. Perussuunnitelmaa oli kuitenkin mahdotonta toteuttaa Neuvostoliiton asettamien aikataulujen puitteissa, koska suomalaiset olivat vasta siirtymässä kohti pohjoisen sotänäyttämöä.¹²⁰ Suurta osaa Suomen armeijasta oltiin sitä paitsi kotiuttamassa Neuvostoliiton välirauhansopimukseen sisällyttämän artiklan pohjalta.¹²¹ Suora maasodankäynti olisi lisäksi tuottanut mittavat tappiot, ja saksalaiset olisivat pystyneet tehokkaasti hidastamaan suomalaisia moottoroitujen jälkijoukkojen käymillä viivytystaisteluilla ja tuhoamalla samalla maantiesilloja ja miinoittamalla teitä. Tältä pohjalta syntyi ajatus maihinnoususta Kemiin.¹²² Operaatiota suorittamaan valittiin Wolf H. Halstin johtama jalkaväkirykmentti 11 ja sen mukana siis myös eräs Seppo Paavo Jokivartio.¹²³

Tornio oli kohtalomme¹²⁴

Lukija saattaa ihmetellä miksi juuri Kemi. Tornioonhan tässä oltiin menossa. Vielä tässä vaiheessa Ihantalasta kohti Oulua ja Toppilan satamaa liikkeelle lähteneet Seppo ja JR11¹²⁵ luulivat, että tehtävänä oli maihinnousu Kemiin. Tieto määränpäästä oli jotenkin vuotanut miehille ja sotilaat huutelivatkin matkalla siviileille olisiko näillä jotain Kemiin vietävää. Lisäksi ajateltiin, että Suomen sotilasjohto tarjosi kaiken muun hyvän lisäksi paljon nähneille miehille vielä hukumiskuoleman. Riskialtista toiminta oli siinä mielessä, että saksalaisilla oli kyllä suomalaisten siviilien joukossa omat tietolähteensä.¹²⁶

Kemin maihinnousu sisälsi omat riskinsä sen lisäksi, että tieto operaatiosta olisi saattanut kantautua saksalaisten korviin. Maihinnousua varten haalittujen rahtilaivojen purku olisi kestänyt pitkälle iltapäivään, koska Kemissä saksalaiset olivat upottaneet laiturilta veteen kaikenlaista romua rautatievaunuista proomuihin. Miehet ja varusteet olisi siis pitänyt kuljettaa kauemmaksi ankkuroiduista laivoista veneillä ja proomuilla maihin. Saksalaisilla oli lisäksi alueella taisteluvoimaisia joukkoja ja he hallitsivat Kemin lentokenttää. Yllätyshyökkäyksen epäonnistumisen seurauksena suomalaisille olisikin saattanut käydä köpelösti jo satama-alueella.¹²⁷

Koko joukko-osasto oli jo, vietettyään muutaman päivän Oulussa,¹²⁸ Tuiran pysäkin läheisyydessä, 29. syyskuuta matkalla satamaan, kun operaatio äkkiä peruttiin ja miehet yöpyivätkin teltoissa Kuusamontien varressa.¹²⁹ Miesten moraalit oli uudesta sotaretkestä huolimatta korkealla: yksikään kotilomille päästetty oululainen ei karannut omille teilleen, vaikka välirauhansopimuksen

¹¹⁸ Ahto 1980, 111, 112, Kulju 2012, 28, 33-34

¹¹⁹ Ahto 1980, 129, 131-133

¹²⁰ Ahto 1980, 129-131, Kulju 2012, 22, 24-25, 33-34, 36

¹²¹ Ahto 1980 154-155, Hyvönen 1991, 36, Pohjonen&Silvennoinen 2014 160

¹²² Kulju 2012, 36, 38-39

¹²³ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Ahto 1980, 134, 151, Hyvönen 1991, 18-19, 20-22, Kulju 2012, 33-36, 38-41

¹²⁴ Mika Kuljun mukaan saksalaisen konekivääripataljoona 13:n historiikissa "Das Maschinengewehr-Bataillon 13 1938-1945" todetaan osuvasti näin. Viitataan tällä vain siihen, että Tornionkin taisteluissa oli molemmin puolin karuja ihmiskohtaloita.

¹²⁵ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Jokivartio Seppo 765/45

¹²⁶ Ahto 1980, 153, Hyvönen 1991, 22, Kulju 2012, 41-42, 67

¹²⁷ Ahto 1980, 150-151, Hyvönen 1991, 21, Kulju 2012, 41-44

¹²⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Jokivartio Seppo 765/45

¹²⁹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Haapakoski 1982, 13, Hyvönen 1991, 22, Kulju 2012, 42

vaatimusten takia ympärillä kotiutettiin taistelutovereita, minkä on täytynyt olla miehille kova paikka.¹³⁰ Tämän viivästyksen aikana maihinnousun kohteeksi vaihtuikin Tornio,¹³¹ joka tarjosi huomattavasti paremmat operatiiviset mahdollisuudet. Vastassa olisi todennäköisesti tyhjä satama ja lisäksi Tornion seudulla oli lähinnä iskukyvyltään heikompia huoltojoukkoja.¹³² Päämaja oli suhtautunut kielteisesti jo Kemin maihinnousuun ja tieto Tornion maihinnoususta pimitettiin tarkoituksellisesti niin pitkään, että mitään ei ollut enää tehtävissä, vaikka vastustusta riskialttiille hankkeelle olisi päämajasta varmasti löytynyt.¹³³

Syyskuun 30. päivä merisää oli tyyntynyt ja Toppilan satamassa oli kova kuhina,¹³⁴ kun JR11, eli yhteensä 2900 miestä, lastautui pitkiä tikkaita pitkin kolmeen rahtilaivaan: S/S Hesperukseen, S/S Normaan ja S/S Frits S:ään. Normaan lastattiin rykmentin ylin johto, toinen pataljoona, kranaatinheitinkomppania, jääkärikomppania ja niiden mukana myös Seppo. Osa miehistä oli vielä kesävarusteissa ilman päällystakkeja, mutta mukaan annettiin vain ampumatarvikkeet ja kolmen päivän muonat. Lastaus oli aloitettu jo aamulla, mutta lähtö tapahtui silti noin kolme tuntia aikataulusta myöhässä, kello 22.00 jälkeen. Saman päivän aikana valvontakomission G.M. Savonenkov oli jättänyt Suomen pääministerille virallisen uhkavaatimuksen Suomen miehittämisestä, jos Suomi ei aloittaisi todellista sotaa saksalaisia vastaan viimeistään 1. lokakuuta kello 8:00:aan mennessä.¹³⁵

Laivat suuntasivat kulkunsa kauas rannikolta kohti Ruotsin aluevesiä, jotta Kemin ohi päästäisiin livahtamaan saksalaisten huomaamatta. Perämeri oli tyyni ja ilma kuutamon valossa suorastaan kirkas. Selkeä sää ei lupailut hyvää aamuksi suunnitellun yllätysmaihinnousun kannalta. Miehistö paleli kylmissä ja pimeissä lastiruumissa ja vain kansilla olevat päivystäjät saattoivat ihailta taivaalla ajoittain näkyviä revontulia tai horisontissa näkyviä Ruotsin rannikon valoja. Merimatka oli lähes kaikille mukana olleille heidän elämänsä ensimmäinen ja kaikki pelkäsivät taatusti. Liikkeellä oltiin operaatioon kovin huonosti sopivilla kauppalaivoilla, ilman saattajia tai ilmatukea täysin kirkkaalla säällä.¹³⁶ Miehet pelkäsivät pinnan alla vaanivia kareja, saksalaisia sukellusveneitä ja ennen kaikkea saksalaisten lentokoneita. Tottumattomiin korviin laivan koneiden metelin ja ankkurin laskemisesta lähtevän kolinan pelättiin kuuluvan satojen kilometrien päähän. Osa miehistä pystyi ihme kyllä nukkumaan, osa tuli merisairaaksi¹³⁷ ja osa söi kolmeksi seuraavaksi päiväksi riittämään tarkoitettuja muona-annoksia. Kaiken muun hyvän lisäksi laivan kapteeni oli tukevissa punsseissa. Olipa hän ottanut laivamatkalle mukaan ryyppyremminsäkin; eli jokunen oululainen juoppo tiesi todennäköisesti salaisesta operaatiosta ennen Mannerheimiä.¹³⁸

Pauli Haapakoski on muistelmateoksessaan kuvaillut merimatkaa näin:

"Me pelkäsimme koko matkan. Vain sen verran saimme ohjeita, että polkupyörät pitäisi olla valmiina heti maihin tullessa ja siitä sitten vaan kaiteitten yli ja kohti kaupunkia niin että kettingit rutisevat. Me tietysti purnasimme tätä herrojen komentelua. Kai niitten kelpasi määrällä ja seurata kaukaa, miten tässä oikein käy. Eiväthän venäläiset itsekkään uskaltautuisi moisiin maihinnousuihin, mutta meidät kyllä pistettiin kaikenlaisiin yrityksiin epämääräisillä kauppalaivoilla. Laivan koneen äänikin kuulosti sietämättömän kovalta. Kuvittelimme sen kuuluvan satojen kilometrien päähän ja odottelimme koko ajan pommikoneita kimppuumme. Muutamat

¹³⁰ Haapakoski 1982, 5-6, Hyvönen 1991, 36, Kulju 2012, 40, 42

¹³¹ Kulju 2012, 43

¹³² Ahto 1980, 175, Kulju 2012, 43-44

¹³³ Ahto 136-138, Kulju 2012, 41-42, 44

¹³⁴ Haapakoski 1982, 16

¹³⁵ Ahto 1980, 140-141, 151, 154-155, Hyvönen, 16, 20, 41, 44-47, Kulju 2012, 56-59

¹³⁶ Hyvönen 1991, 22, 321-322

¹³⁷ Ahto 1980, 154

¹³⁸ Ahto 1980, 154-155, Kulju 2012, 63-70

uupuneimmat nukahtivat, mutta sellaisetkin kovapintaiset veikot, jotka olivat jo vuosia sotineet, valvoivat. Tilanne oli metsäsisseille uusi ja outo. Valvotti ja kiroiluttikin. Muutamat soittivat todellista sarjatulta suullaan."¹³⁹

Tunnelma laivoissa muuttui suorastaan alakuloiseksi, kun Halstin päiväkäsky luettiin miehille. Halsti vetosi miesten velvollisuudentuntoon painottaen sitä, että välirauhansopimukseen sisältyvä artikla saksalaisten karkottamisesta Pohjois-Suomesta olisi nyt vain täytettävä. Tähän asti miehet olivat vielä toivoneet, että Kemissä vierailtaisiin "syysmanööverien" hengessä,¹⁴⁰ mutta nyt kävi ilmeiseksi, että kyseessä olisi tosipaikka ja aseveljeys saksalaisten kanssa katkeaisi nyt kertarysäyksellä. Maihinnousu Tornioon ja saksalaisten selustaan tarkoittaisi täysimittaista sotaa.¹⁴¹ Halsi pyrki kohottamaan miesten moraalialia ja vaikuttamaan viholliskuvan muodostumiseen mainitsemalla Suursaaren epäonnistuneen maihinnousuyrityksen ja jo käynnissä olevan Lapin hävittämisen.¹⁴² Torniossa olevien tovereiden avuksi oli päästävä nopeasti, Tornion kaupunki ja sen vielä paikallaan oleva väestö oli saatava turvatuksi. Päiväkäsky loppui sen painottamiseen, että tämä sotatoimi oli nyt ainoa tie rauhaan.¹⁴³

Onni oli kuitenkin tällä kertaa suomalaisten mukana säätilan muuttuessa radikaalisti.¹⁴⁴ Pimennetyt laivat ohittivat Kemin kaatosateessa ja saksalaisten huomaamatta. Aamun tullen näkyvyys sateessa oli todella huono, mutta sataman lähestyessä kiikarimiehet pystyivät erottamaan satamasta nousevan valkoisen savun, joka paljastui yllättäen höyryveturiksi avovaunuineen.¹⁴⁵ Kaksi kilometriä rannasta Norma suuntasi kohti satamaa kahden muun laivan jäädessä merelle odottamaan. Jännitys yllätyshyökkäyksen onnistumisesta säilyi viime metreille asti. Olivatko saksalaiset saaneet vihiä operaatiosta ja milloin tulitus alkaisi?¹⁴⁶

Pauli Haapakosken tunnelmia tuolta aamulta:

"Aamu kajasti hyvin heikosti, kun saimme käskyn nousta kannelle. Katselimme kaukaa hämöttävää rantaviivaa arvailten, mitä sieltä mahtaisi tulla vastaan. Oli lokakuun ensimmäinen päivä 1944 ja kello näytti viittä aamulla. Uusi taistelu oli alkamassa."¹⁴⁷

Olin saksalaisten vanki¹⁴⁸

Samoihin aikoihin, kun Toppilan satamassa valmistauduttiin kuumeisesti lähtöön tai rahtilaivojen jo lipuessa merellä kohti Torniota, Haaparannalta tyhjiä vaunuja hakenut höyryveturi vaihtoi noin kolme kilometriä ennen Tornion kaupunkia sijaitsevasta Röytän vaihteesta satamaradalle ja kohti seitsemän kilometrin päässä odottavaa Röytän satamaa. Tuo veturivanhus oli lempinimeltään Kille. Kille oli 47 vuotta vanha SN2 -sarjan höyryveturi, joka vietti vanhuuspäiviään Torniossa varaveturina eikä ollut, kenties ikänsä ja pienen kokonsa puolesta, kelvannut mukaan saksalaisten evakuointioperaatioon. Killen suomalainen miehistö oli uurastanut koko yön, että veturi olisi valmis

¹³⁹ Haapakoski 1982, 16-17, Kulju 2012, 66

¹⁴⁰ Kulju 2012, 64

¹⁴¹ Ibid, 65

¹⁴² Halstin päiväkäskyssä seisoj näin. En ota kantaa siihen voidaanko Lapin hävittämisen katsoa vielä alkaneen. Halsti joka tapauksessa motivoi miehiä Lapin hävityksen avulla, oli se varsinaisesti alkanut tai ei.

¹⁴³ Hyvönen 1991, 36-38, Kulju 2012, 64-66

¹⁴⁴ Kulju 2012, 69

¹⁴⁵ Ahto 1980, 157, Haapakoski 1982, 18, Kulju 2012, 70

¹⁴⁶ Ahto 1980, 157, Kulju 2012, 70-72

¹⁴⁷ Haapakoski 1982, 17-18

¹⁴⁸ Viittaa Pauli Haapakosken muistelmateokseen "Olin saksalaisten vanki" 1982

suomalaisjoukkoja kuljettavien laivojen saapuessa satamaan.¹⁴⁹ Sataman seutu oli kuin olikin tyhjä saksalaisista.¹⁵⁰

Veturimiesten touhuillessa aamun hämärissä joku huomasi merellä mustaa savua ja ilmoitti laivojen saapumisesta. Puolisen tuntia kolmen laivan ilmestyttyä näköpiiriin Norma kiinnittyi satamaan ja jääkärikomppania laskeutui pitkiä portaita pyörineen satamaan. Joku vitsaili reippailla mielin, että "Missä päin ne meidän naistemme varkaat ovat?". Jääkärit olivat saaneet jo laivassa käskyn varmistaa ensin sataman alue, jotta laivojen purkaminen onnistuisi, mutta sataman ollessa suomalaisten hallussa, tulisi heidän jatkaa kohti pohjoista varmistamaan Kirkkoputaan yli menevät rautatie- ja maantiesilta. Sillat olivat maihinnoususuunnitelman kannalta erittäin tärkeitä, koska ne varmistaisivat joukkojen sulavan liikkumisen. II pataljoonan oli tarkoitus seurata rautatietä auttamaan jääkäreitä.¹⁵¹ Saksalaisia ei näkynyt vielä mailla halmeilla.¹⁵²

Jääkärikomppania eteni ripeästi kohti noin 10 kilometrin päässä sijaitsevia Kirkkoputaan siltoja¹⁵³ ja lähestyi niitä rautatien vieressä olevaa polkua pitkin.¹⁵⁴ Suomalaiset huomasivat, että rautatiesilta oli vartioitu, mutta viereinen maantiesilta ei. Kaatosateen suojissa miehet etenivät siltaa ja sen vieressä ollutta kahlaamaa pitkin joen pohjoispuolelle,¹⁵⁵ mutta tulivat ilmeisesti havaituksi, koska saksalaiset tekivät hälytyksen. Jossain vaiheessa Kirkkoputaalle alkoi saapua Killen kyydissä myös toisen pataljoonan miehiä,¹⁵⁶ ja syntyneen tulitaistelun seurauksena saksalaiset pakenivat kohti kaupunkia. Jälkeen jäi Tornion ensimmäinen kaatunut saksalainen, suomalaiset ottivat yhden sotavangin ja yksi suomalainen haavoittui.¹⁵⁷ Maantiesillalle jätettiin yksi ryhmä varmistukseksi loppuosan jääkärijoukkueesta siirtyessä lepäämään maantiesillan läheiseen taloon.¹⁵⁸ Pataljoonan komentopaikka sijaitsi Pentzinin talossa rautatien kupeessa. Kuvaavaa Tornion taistelujen kannalta on se, että siviiliväestöä ei ollut evakuoitu alta pois.¹⁵⁹ Pentzinin talossakin oli vielä kotiväki paikalla.¹⁶⁰

Seppo kertoo tilanteesta Osmo Hyvösen kirjassa "Tornio 1944" seuraavasti:

"Mehän ajettiin sitten pyörällä, siinä oli polun tapanen tässä rautatien vasemmalla puolella, siitähän me ajettiin pyörällä aina sinne asti, että nähtiin varmistaa se rautatiesilta ja siitä tänne oikealle, sanotaan pari sataa metriä oli se puusilta. Varmistaa nämä sillat, ettei se pääse näitä tuhoamaan. Me nähtiin sieltä sitten muutaman sadan metrin päästä, että siellä oli siltavartio rautatiesillan Tornion puoleisessa päässä. Eihän me sitä lähetty suoraan siitä rautatiesillasta painumaan, mentiin sieltä maantiesillan kautta ja nähtiin ko tämä vartiomies teki hälytyksen ja ne löi aseisiin siihen ratapenkkään. Minä olin kolmannen ryhmän johtajana. Jääkärijoukkueessahan on vain kolme ryhmää. Olin tässä tämän vasemman puolimmaisien ryhmän kanssa. Sitte edettiin ja saksalainen avasi tulen ja siinä joku haavottuki. Aina mentiin siihen ratapenkkään kiinni. Siinä kahinassa saatiin yks vanki. Siellä radan takana oli hyvin tiheä pensaikko ja siellä niillä oli telta. Muut pötkivät pakoon, mutta tämä yksi saatiin vangiksi. Yksi tehtävä oli sitten tehty, suojattiin

¹⁴⁹ Hyvönen 1991, 72-76, Kulju 2012, 84-86

¹⁵⁰ Ahto 1980, 153-154, Hyvönen 1991, 32

¹⁵¹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Hyvönen 1991, 61, Kulju 2012, 91

¹⁵² Ahto 1980, 158, Kulju 2012, 71

¹⁵³ Ahto 1980, 159, Haapakoski 1982

¹⁵⁴ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

¹⁵⁵ Kulju 2012, 90

¹⁵⁶ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

¹⁵⁷ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kulju 2012, 90-91

¹⁵⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46, Valpon kuulustelujen tarinat sopivat hyvin yhteen sen kanssa, mitä Kulju on kirjoittanut ja mitä Hyvösen kirjasta löytyy.

¹⁵⁹ Kulju 2012, 92, 101

¹⁶⁰ Hyvönen 1991, 64-65

*nämä sillat, vaan saksalainenhan oli tietysti tehnyt kovan hälytyksen, että siellä on suomalaisia tulossa.*¹⁶¹

Tässä vaiheessa Halstikin oli jo ehtinyt maihin tavaramerkikseen muodostuneessa ja onnea tuovassa keltaisessa öljykangastakissaan.¹⁶² Hän oli ollut jo aiemmin huolissaan siitä, miten miehet suhtautuisivat vielä yhteen sotaretkeen vuosien raskaan sotimisen jälkeen. Oman lisänsä huoliin lisäsi se, että aseet oli nyt käännetty entistä aseveljeä vastaan, joiden kanssa osa suomalaisista oli Uhtuan ja Kiestingin rintamaloikoilla jatkosodan aikana jopa ystäväystynyt.¹⁶³ Edelleen suurin osa Suomen armeijasta oli kotiutumassa ja siirtymässä rauhantilaan. Huoli oli kuitenkin turha ja Halsti saattoikin ensimmäisten taistelujen jälkeen lähettää päämajaan viestin "rykmentti taistelee hyvin".¹⁶⁴

Halsti kertoo omassa kirjassaan tapahtumista välittömästi maihinnousun jälkeen näin:

*“Juuri kun ensimmäiset miehemmet törmäsivät maihin ja jännitys ennen laukeamistaan oli suurimmillaan tuli adjutanttini luutnantti Aurio, sanomalehtimies ja tosi gentlemanni, touhukkaana luokseni ja ehdotti että lähettäisimme sähkeen: “Olen myös maissa. Kollegiaalisin terveisin Halsti. Osoite: Kenraali Eisenhower, Ranska”.*¹⁶⁵

Suomi oli maihinnousun ja ensimmäisten tulitaistelujen tuoksinnassa vaihtanut toisessa maailmansodassa puolta.¹⁶⁶ Jos palautamme tässä vaiheessa mieliimme Neuvostoliiton virallisen uhkavaatimuksen todellisten sotatoimien aloittamisen takarajasta, Tornioista lokakuun ensimmäisenä päivänä päämajaan kantautuneet uutiset olivat varmasti mieluisia. Eivätkä tulleet hetkeäkään liian myöhään. Tornion maihinnousu tapahtui noin kello 7.45,¹⁶⁷ kun uhkavaatimuksessa esitetty ehdoton takaraja oli kello 8.00.¹⁶⁸ Neuvostoliitolla ei varmastikaan olisi ollut mahdollisuuksia perääntyä virallisen tason uhkavaatimuksesta, ainakaan menettämättä kasvojaan. Maihinnousu tuli varmasti yllätyksenä suomalaisille ja neuvostoliittolaisille, mutta saksalaisille se oli järkytys. Mika Kulju on esittänyt, että operaatio onnistui yksinkertaisesti siksi, että saksalaiset eivät uskoneet suomalaisten lähtevän niin uhkarohkeaan yritykseen. Sampo Ahdon mukaan saksalaisten huomio oli keskittynyt täysin Kemin suunnalle.¹⁶⁹

Pimenevässä illassa jääkärit lähtivät suorittamaan kohtalokasta seuraavaa tehtävää, joka johtaa lopulta vangiksi jäämiseen.¹⁷⁰ Minulla ei ole viisasten kiveä, jonka avulla voisin kertoa mitä tuona iltana todella tapahtui. Tämän vuoksi esitänkin asian useasta eri perspektiivistä käsin, jotta lukija voi muodostaa tapahtumista oman tulkintansa. Tällä ratkaisulla on relevanssinsa myös tarinan lähdekritiikin kanssa; tarina lepää jatkossakin kuulustelupöytäkirjojen varassa ja pyrin tässä osoittamaan, että kuulustelupöytäkirjat ovat lähtökohtaisesti luotettavia lähteitä. Kuulusteltavat kertovat, että tiesivät tekevänsä väärin värväytyessään SS:ään, mutta katsovat olleensa olosuhteiden pakottamia. Itselleni ainakin välittyy kuva kuulusteltavasta, joka on lähinnä selvittämässä asiaa viranomaisen kanssa ja haluaa ja pystyy puhumaan totta. Vaan kuten sanoin, lukija tulkitkoon itse kuinka suuren todistusarvon hän kuulustelupöytäkirjoille haluaa antaa. Tulkinnan ei tarvitse olla

¹⁶¹ Hyvönen 1991, 63

¹⁶² Kulju 2012, 69

¹⁶³ Hyvönen 1991, 28, 31, 301, Kulju 2012, 15, 23, 173-174

¹⁶⁴ Hyvönen 1991, 64

¹⁶⁵ Kulju 2012, 71, Halsti 1972

¹⁶⁶ Kulju 2012, 72

¹⁶⁷ Ahto 1980, 157

¹⁶⁸ Hyvönen 1991, 20, Kulju 2012, 57-59

¹⁶⁹ Ahto 1980, 162, Kyyäinen ihminen saattaisi ajatella, että tieto Kemin operaatiosta vuodettiin tahallaan saksalaisille, vaikka tiedettiin jo paljon virallisen sotahistorian esittämää aiemmin, että oltiin menossa Tornioon. On toki mahdollista, että asia vain lipsahti, mutta tämä lipsahdus joka tapauksessa pragmaattisesti ajatellen edesauttoi operaation onnistumisesta.

¹⁷⁰ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

edes erityisen suojea, että uskoisimme sen, mitä Seppo ja muut sotavankeudesta värväytyneet kertovat, ja miten he perustelevat Punavalpolle omaa toimintaansa. Kuulustelupöytäkirjat todistavat vahvasti myös sen vuoksi, että ne ovat keskenään hämmästyttävän yhteneviä, mutta sopivat myös mainiosti yhteen kaiken sen historiallisen kontekstin kanssa, jonka olen taustoittavissa kappaleissa yrittänyt ottaa huomioon: Lapin sota, saksalainen sotavankijärjestelmä, "vaaran vuodet", Punavalpo ja niin edelleen.

Joka tapauksessa takaisin tarinaan: Mika Kulju on esittänyt asiansa mainiossa kirjassaan "Tornion maihinnousu 1944. Lapin sodan avainoperaatio" seuraavalla tavalla, joka perustuu olettaakseni pääasiassa Haapakosken muistelmateokseen ja Sepon kuvaukseen Hyvösen teoksessa:¹⁷¹

"Monelle vangiksi jääneelle sotilaille Tornion taisteluista muodostui pitkä painajainen. Esimerkiksi kuuluisalla Pikku-Berliinin taikayöllä 1. lokakuuta oli raju vaikutuksensa Jalkaväkirykmentti 11:n toisen pataljoonan jääkärijoukkuen kuuden soturin elämään. Jääkärijoukkueen yhteensä 18 miestä oli komennettu ajamaan polkupyörillään Muoniontietä pohjoiseen ja ottamaan haltuunsa Arpelantiellä oleva Yliliakan silta.¹⁷² Muuttuneessa tilanteessa muu osa pataljoonasta komennettiin idän suuntaan, mutta humalan keskellä jääkärit kaiketi unohdettiin suorittamaan tehtävänsä.¹⁷³

Iltaomyöhällä satoi vettä ja näkyvyyttä häittäsi pimeässä maastosta noussut usva. Alavojakkalassa Iisakanmäellä jääkäreitä kohtasi karu yllätys. Joukkueen kärki pysähtyi kirkkaan valonheittimen edessä, ja saksalaiset nousivat tienvarren pimeydestä esille kuin tyhjästä. Kärjessä olleet kuusi miestä jäivät heti saksalaisten vangiksi, kun taas heidän perässään tulleet pääsivät perääntymään turvaan pimeyteen. Vangeiksi jääneet olivat kersantti Pauli Haapakoski, alikersantti Seppo Jokivartio, alikersantti Erkki Koskenlaita, jääkäri Antti Kuosa, jääkäri Martti Mustonen ja jääkäri Eelis Ukonsaari."¹⁷⁴

Ymmärrettävistä syistä Kulju ei ole suonut tälle tapahtumalle kirjassaan kuin vajaan sivun verran tilaa. Onhan se pieni tapahtuma Tornion maihinnousussa ja Lapin sodassa yleensä, mutta sotavangeille, ja tässä tarinassa, se on keskeinen käännekohta. Lapin sotaa ja etenkin Tornion maihinnousua koskevan tutkimuksen kannalta ongelmallista on se, että keskeiseltä toimijalta eli jalkaväkirykmentti 11:ltä ei ole säilynyt Lapin sodasta kuin kolmen komppanian (5.k., 6.k. ja 10.k.) sotapäiväkirjat. Sotapäiväkirjojen pelättiin lisäksi päätyvän Neuvostoliiton valvontakomission haltuun, jonka takia niitä vaivaa selvä itesesensuuri.¹⁷⁵

On kuitenkin olemassa yksi käyttökelpoinen ja täysin laiminlyöty arkistoaineisto: Lapin sodassa saksalaisten sotavangiksi jääneet sotavangit, jotka selvisivät takaisin Suomeen, joutuivat Valpon kynsiin ja kertoivat sitten kuulustelupöytäkirjoihin sirpaleisia tarinoita yksikkö- ja yksilötason sotatapahtumistakin. Näytän seuraavaksi kolmen kuulustelupöytäkirjan avulla mitä Valpon kuulusteluissa on kerrottu lokakuun ensimmäisen päivän illasta vuonna 1944. Vastaavia kertomuksia on useista muistakin tilanteista, joissa muita suomalaisia sotilaita toisistakin yksiköistä on jäänyt saksalaisten sotavangiksi. Suomalaisien palattua sotavankeudesta Suomeen, kuka mistäkin maasta, Valpo ennen pitkää kuulusteli palanneet. Näitä kuulustelupöytäkirjoja olisi mahdollista huolellisella lähiluvulla käyttää täyttämään puutteellisen sotapäiväkirja-aineiston jättämiä aukkoja Lapin sotaa koskevassa tutkimuksessa.

¹⁷¹ Haapakoski 1982, Kulju 2012 214-215, Kuljun muuten keskeinen Tornion maihinnoususta kertova kirja ei valitettavasti ole varustettu tarkoilla lähdeviitteillä. Teos joka tapauksessa perustuu muun aineiston lisäksi vahvasti myös arkistoaineistoille.

¹⁷² EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Hyvönen 1991, 99

¹⁷³ Hyvönen 1991, 76-81, 98, Kulju 2012 88

¹⁷⁴ Haapakoski 1982, 25-28, Hyvönen 1991, 99

¹⁷⁵ Hyvönen 1991, 12, Kulju 2012, 39-40, 100, 109, 207-208

Seppo kertoo Valpon kuulustelupöytäkirjassa tarkasti vangiksijäämisestään 1.10.1944 Ala-Vojakkalassa. Rykmentti oli lähtenyt liikkeelle kohti Arpelan tienhaaraa ja jääkärijoukkueen tehtäväksi oli annettu kulkea kärjessä sekä tuhota saksalaisten mahdolliset etuvarmistukset. Suomalaiset olivat lähteneet liikkeelle Tornioista pilkkopimeässä noin klo 20 joukkueenjohtajanaan alikersantti Haapakoski. Jääkärijoukkue oli ollut vain puolet tavallisesta vahvuudestaan, koska suomalaiset olivat tavanneet Torniossa saksalaisten viinavarastoja. Tämän seurauksena osa miehistä oli ollut niin humalassa, etteivät he olleet kyenneet liikkeelle lähtemään. Jääkärijoukkue oli edennyt noin 7 km pyörillään aivan lähelle tavoitteeksi määrättyä Arpelan tienhaaraa, kun se joutui saksalaisten tien molemmille puolille asetettujen etuvartiojoukkojen yllättämäksi. Tulitaistelua ei ollut syntynyt, koska saksalaiset yllättivät suomalaiset niin täysin, että kumpikaan puoli ei ollut ehtinyt käyttää aseitaan. Seppo jatkaa saksalaisten eristäneen kärkijoukosta hänen lisäkseen viisi muuta miestä: kersantti Pauli Haapakosken Pyhäjoelta, alikersantti Koskenlaidan, korpraali Eelis Ukonsaaren Pyhäjoelta, korpraali Antti Kuosan Kirvusta ja sotamies Martti Mustosen Simosta tai Kuivaniemestä. Suomalaiset olivat ajaneet jonossa ja ensimmäisten pysähtyminen saksalaisiin oli aiheuttanut ruuhkaa. Ilta oli ollut pilkkopimeä lukuunottamatta Ruotsin puolella näkyviä valoja. Sepon mukaan vangiksijääminen oli tapahtunut noin klo 21-22 tienoilla, jonka jälkeen vangiksi jääneet suomalaiset oli kuljetettu saksalaisten komentopaikkaan. Sepon mukaan suomalaiset olivat luulleet, että saksalaiset olisivat jo vetäytyneet mainitun tienhaaran pohjoispuolelle.¹⁷⁶

Antti Kuosa jatkaa kuulustelupöytäkirjassaan, että Haapakoski oli ilmoittanut komppanialle jääkärijoukkueen saaneen käskyn edetä 12 kilometrin päässä sijainneen sillan luo. Mikäli edessä olisi jotain havaittu, tästä olisi lähetetty komppanialle ilmoitus. Kun kersantti Haapakosken osasto oli saapunut Vojakkalan laiturin luo, tarkistettiin Vojakkalan tienhaara ja Vojakkalaan vievän tien varsi. Suomalaiset eivät olleet huomanneet mitään merkkejä saksalaisista. Kuosa jatkaa, että ensimmäisenä tiellä olivat ajaneet rinnan hänen itsensä lisäksi kersantti Haapakoski ja korpraali Ukonsaari. Seuraavana olivat tulleet rinnakkain alikersantti Jokivartio, alikersantti Koskenlaita ja sotamies Mustonen. Loput yhdeksän olivat seuranneet avojonossa eri pituisin etäisyyksin. Osasto oli ehtinyt ajaa noin 300 metriä Vojakkalan tienhaarasta ja oli juuri noussut mäen harjalle, kun miehet huomasivat saksalaisten asemat suoraan edessä, pienen aukean reunassa. Myöhemmin suomalaiset havaitsivat varustettuja asemia myöskin sivuilla. Kersantti Haapakoski oli komentanut miehet nopeasti maahan ojan syvennyksiin. Kaikki olivat heittäytyneet mahdollisimman pian matalaksi, sillä pelättiin, että saksalaiset avaisivat tulen. Edessä kulkeneilla ei ollut mahdollisuuksia havainnoida takana olevia, sillä jokainen havainnoi edessä olevia saksalaisasemia. Kun miehet olivat toipuneet ensimmäisestä yllätyksestä, alkoivat he tuumia vetäytymistä pimeän turvin takaisin päin. Kuosa kertoo lopuksi, että kun vetäytymistä oli ryhdytty toteuttamaan, olivatkin saksalaiset jo kärjessä kulkeneiden takana ja kuusi ensimmäisenä ajanutta otettiin vangeiksi.¹⁷⁷

Porukan johtajana toiminut Pauli Haapakoski varmistaa kuulustelupöytäkirjassaan sen, että hän ilmoitti saamansa tehtävän mukaisesti heti komppanialle osastonsa matkasta eteen ja siitä, että hän lähettäisi komppanialle heti ilmoituksen, jos osasto kohtaisi saksalaisia edessä. Matkaa oli jatkettu edelleen annettuun tavoitteeseen päin. Kun oli saavuttu Vojakkalan laiturille vievän tien haaraan, oli tarkastettu myös sen tien varsi aina laiturille asti, mutta mitään merkkiä saksalaisista ei kuitenkaan ollut havaittu. Myös Haapakosken mukaan matkaa oli jatkettu vain noin 300 metriä, kun oli tultu saksalaisten miehittämien linjojen eteen. Samalla oli huomattu saksalaisten liikkuvan edessä ja etuviistossa olevissa varustetuissa asemissa. Haapakoski muistaa huutaneensa: "asemiin", jonka jälkeen hän ja edessä rinnan ajaneet korpraalit Kuosa ja Ukonsaari olivat heittäytyneet nopeasti ojan syvennyksiin. Heidän perässään rinnan tulleet alikersantit Jokivartio ja Koskenlaita sekä sotamies Mustonen olivat myös menneet heti maihin. Haapakoski kertoo, että arvioidessaan tilannetta siinä maassa hän oli nähnyt kauempana talon kulmalla erään saksalaisen sotilaan, joka oli huudellut

¹⁷⁶ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

¹⁷⁷ EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

jotakin kauemmas. Haapakoski oli luullut, että lähellä ei olisi muita saksalaisia. Tästä syystä hän oli kehottanut mukanaan olevia vetäytymään hiljalleen taakse päin, tarkoituksena yrittää vetäytymistä tulosuuntaan päin. Kaikki kuusi olivat sitten ottaneet pyörät mukaansa ja lähteneet vetäytymään taaksepäin, kun he huomasivat, että tielle oli tullut 3 saksalaista sotamiestä, joilla oli konepistoolit ja lisää saksalaisia alkoi tulemaan tietä päin. Haapakosken mukaan takana tulevat olivat varmasti huomanneet edessä tapahtuvan jotain erikoista, koska jäivät jälkeen eivätkä enää jatkaneet matkaa eteenpäin ja täten säästyivät vangiksi joutumiselta.¹⁷⁸

Seppo kertoo Osmo Hyvösen historiikissa "Tornio 1944" tuon illan tapahtumista seuraavalla tavalla:¹⁷⁹

"Tultiin tätä väylänvartta. Meillä oli määräys, mulla on jääny se mieleen, että mennään Arpelan tietä eteenpäin ja varmistaa se silta. Tässä kohdattiin se yllätys. Nähtävästi tässä oli saksalaisten asemat. Noustiin ylämäkeä jalkapelillä ja pyörillä, yhtäkkiä tuli niinku haamuja tästä ympäristöstä ja piiritti meitä. Siinä oli kuus miestä joukkueesta siinä keulassa ja toiset pääsivät pimeyden turvin vetäytymään taaksepäin. Siinä ei laukaustakaan ammuttu, se oli niin täydellinen yllätys, mutta toisilla pojilla oli sitten onnea ja apu pimeydestä. Meillä oli joukkueen varajohtajana kersantti Haapakoski, hän tiesi, että minä jonkun sanan ymmärrän sitä koulusaksaa ja se pyysi, että jos minä koittaisin selvittää tätä tilannetta. Eihän siinä mittään, sehän oli täysin selvää, että me oltiin siinä vankina. Vaan nämä saksalaiset pani kuitenkin huutamaan tätä porukkaa kokkoon, mutta eihän ne luonnollisesti tämmösiä komentoja tottele, olivathan he täysin tietosia, että me ollaan siellä kiikissä, eikä ne ruvennu siinä ampumaankaan, koska siinä oli omiaki poikia."

Saksan vankileirit suomessa ja raja-alueilla 1941-1944¹⁸⁰

"Taistelukentällä tulee näkyviin ihmisten välinen suurenmoinen ystävyys, aseveljeys, mutta ystävyiden, veljeyden, todellinen mitta punnitaan vasta sotavankeudessa. Sotavankileirillä tulivat esiin ihmislunnon jaloimmat ja alhaisimmat piirteet. Olosuhteissa, missä vallitsee alinomainen olemassaolon taistelu, missä toisen auttaminen saattaa johtaa omaan kuolemaan, on inhimillisyyden ja elämänhalun säilyttäminen vaikeaa. Elämänhalun säilyttämisestä riippuu vangin hengissä pysyminen. Kaikki olivat ruumiillisesti ihmisraunioita, mutta kenen henkinen kantti kesti, hän säilyi hengissä."¹⁸¹

Vaikka Hyvönen kirjoittaakin suomalaisten ottamista saksalaisista sotavangeista, jotka luovutettiin valvontakomissiolle ja toimitettiin sitten Neuvostoliiton vankileirijärjestelmään, tämä luonnehdinta sotavangin osasta pätee sotavankeihin ja sotavankeuteen yleisemminkin. Tosin ainakaan Saksan käsissä selviytyminen ei ollut missään tapauksessa kiinni vain ja ainoastaan sotavangin omasta henkisestä kantista. Sotavanki ei ollut mikään aktiivinen toimija tai selviytyjä, vaan hän oli lähinnä järjestelmän toimintojen kohde ja täysin vahvemman eli vangitsijan vallassa. Järjestelmän ytimessä oli nähdäkseni tavoite juuri veljeyden, tai minkä tahansa muidenkin inhimillisten siteiden, täydellisestä murskaamisesta tavoitteena vangin täydellinen alistaminen. Puhumattakaan tapauksista, joissa sotavanki joutui selkeästi kohtaamaan sadismia puhtaimmillaan.

¹⁷⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

¹⁷⁹ Hyvönen 1991, 104, Valitettavasti Hyvösen kirjassa ei kerrota tarkemmin kuka Seppoa on haastatellut ja missä olosuhteissa. Tiedän itse, että Seppo on joskus kävellyt toisen paikalla olleen suomalaisen sotilaan kanssa vangitsemispaikalle ja tänä aikana Seppoa on haastateltu. Merkilläpantavaa tässä haastattelussa kuitenkin on se, että Sepon oikeudenkäynti oli ollut jo aikapäiviä sitten. On hankala nähdä, että hänellä olisi ollut mitään syytä vääristellä totuutta ollessaan vapaaehtoisesti kertomassa asioista ihmiselle, johon varmasti tunsivat luottava: todennäköisesti entiselle aseveljelle, joka oli osallistunut samoihin Tornion taisteluihin. Seppo saa lisäksi kertoa rauhassa itse, sen sijaan, että Valpon kuulustelija ohjaisi kuulustelullaan vastauksia. Tämän johdosta tämä kertomus on, varsinkin sopiessaan niin hyvin yhteen kuulustelupöytäkirjojen kanssa, luotettavin kuvaus tuon illan tapahtumista.

¹⁸⁰ Viittaa suoraan Lars Westerlundin teokseen "Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944" 2008

¹⁸¹ Hyvönen 1991, 108-109

Joskus vuoden 2012 tai 2013 aikana keskustelin Sepon pojan Pekan kanssa niitä ja näitä, kun kävi ilmi, että Seppo oli vailla asiapitoista lukemista. Toimitin Pekan välityksellä Sepolle oman, isältäni joululahjaksi saamani, kappaleen Lars Westerlundin kirjasta "Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944", joka alkaa valokuvalla saksalaisten hirttämistä ja puussa roikkuvasta neuvostosotavangista, jota ilmeisesti ohikulkeneet suomalaiset sotilaat ihmettelevät. Kuvatekstissä sanotaan, että saksalaiset hirttivät sotavankikarkureita Taivalkosken Metsäkylässä ja Korvualla sekä Sodankylän Tankavaarassa, minkä lisäksi neuvostopartisaaneja hirtettiin varsinkin Uhtuan ja Kiestingin alueilla. Kuvan tarkkaa ottopaikkaa tai -aikaa ei tiedetä.¹⁸²

Saadessani kirjan takaisin hämmästykseni oli suuri, koska Seppo oli kirjoittanut kuvan yläpuolelle lyijykynällä:

Kiestinki 1942 Kevätalvi

Pauli Haapakoski

Toivo Lesonen

Seppo Jokivartio

Antti Seppänen

"Olivat kuulleet kalinaa, joka syntyi, kun hirtetyn kuivuneet jalat heiluivat tuulussa."

Olen vasta vuosien saatossa oppinut ymmärtämään näiden yksinkertaisten lyijykynämerkintöjen todellisen merkityksen. Sillä ei ole juuri väliä, että Seppo on, kenties mielenliikutuksissaan, erehtynyt. Kuvasta voi nimittäin päätellä, että vuodenaika ei ehkä sittenkään ole keväतालvi. Niin tai näin. Lyijykynämerkinnät puhuvat kuitenkin sen puolesta, että Sepolla oli henkilökohtaisia kokemuksia siitä, miten saksalaiset sotavankejaan kohtelivat. Sepon sotilaskantakortti todistaa sen puolesta, että hän on joka tapauksessa ollut Kiestingin rintamalla mainittuna ajankohtana.¹⁸³ Sepon siis täytyi tietää saksalaisten julmuudesta sotavankeja kohtaan vangiksi joutuessaan, koska oli nähnyt sen omin silmin.¹⁸⁴

Natsisaksa otti idän sotaretkellään vaatimattomat 5,7 miljoonaa neuvostosotavankia. Tämän valtavan vankimäärän hallinnoimiseksi saksalaiset loivat kokonaisen järjestelmän ja sotavankihallinnon, jota pääpiirteissään sovellettiin myös Suomessa ja Suomen lähialueilla. Saksalaisilla oli vuosina 1941-44 Suomessa ja Neuvostoliitolta vallatuilla raja-alueilla noin satakunta sotavankileiriä ja suurehkoa sotavankityömaata, joista suurin osa sijaitsi pohjoisessa.¹⁸⁵

Sotavangeille määrätty tyotehtävät ja kuljetuslogistiikka määräisivät pääasiassa leirin sijaintialueen ja paikan. Sotavankeja käytettiin teiden ja siltojen rakennustöissä, lumen aurauksessa ja lumiaitojen pystytyksessä, rautateiden rakennustöissä, ahtaus- ja satamarakennustöissä, lentokenttien rakennus- ja huoltotöissä, köysiratojen rakennustöissä ja linnoitustöissä.¹⁸⁶ Sotavankijärjestelmän yksityiskohtiin ei tämän esityksen puitteissa ole tarpeen sen tarkemmin puuttua. Sepon ja vangiksi jääneiden kumppaneiden kannalta paljon oleellisempaa on se, miten saksalaiset sotavankejaan kohtelivat.

¹⁸² Westerlund 2008

¹⁸³ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Sotilaskantakortti Jokivartio Seppo

¹⁸⁴ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

¹⁸⁵ Westerlund 2008, 13, 28-32

¹⁸⁶ Ibid, 47, 50-55

Ranualainen muonituslotta Alli Vääräkangas toimi heinäkuussa 1941 muonitustehtävissä Sallan Ylikurtin länsipuolella. Alueella etenevät saksalaiset saivat eräänä päivänä runsaasti sotavankeja ja kokosivat vangit laakeaan ja pyöreään notkoon vartioiden heitä kumpareiden päältä. Neuvostovangit olivat Vääräkankaan kuvauksen mukaan varsin surkean näköisiä.¹⁸⁷

*"Kesähelteellä pitkät resuiset manttelit tai likaiset toppatakit, useat heistä olivat haavoittuneitakin. Mikä oli vielä outoa, nämä venäläiset olivat laidasta laitaan joko vanhoja ukkoja tai hyvin nuoria poikia. Ja se kauhea haju, lika, hiki, pilaantuneet haavat ja vielä Mahorkan haju! Päivän aikana saksalaiset kuulustelivat jokaista sotavankia ja illalla heidät komennettiin peräkkäin jonoon, ja jonon kiertäessä lotat ojensivat jokaiselle voileivän. Koko ajan filmikamera kuvasi toimitusta rintamafilmiä varten."*¹⁸⁸

Westerlundin kirjassa on myös lottana toimineen Wellamo Paanasen tuokiokuvaus Kuolajärven vankileiriltä. Wellamo toimi kesällä 1941 tarjoilijana AOK 20:n¹⁸⁹ päämajan upseerikasinolla Rovaniemen Karsungissa ja vieraili Kuolajärvellä 12.8.1941. Kuolajärven leiri oli Stalag 309 eli saksalaisten ainoa pääleiri Suomessa. Se oli perustettu eräänlaiseksi sotavankien hallinnolliseksi keskuksesi.¹⁹⁰ Jokaisella vangilla oli sinkkipellistä valmistettu 3x5 sentin kokoinen laatta, johon oli taottu sana "Stalag 309" ja vangin henkilökohtainen järjestysnumero.¹⁹¹ Tekisi mieli sanoa, että tätä sotavangit saksalaisille olivat: pelkkiä numeroita. Sotavankien kesken Stalag 309:ää kutsuttiin sakkoleiriksi, koska sotavangit yleensä "likvidoitiin" kuolajärven leirillä. Penttilän vankileiriltä Stalag 309:lle lähetetyistä sotavangeista selvisi hengissä vain kaksi.¹⁹² Wellamo Paanasella oli joka tapauksessa mahdollisuus pysähtyä tarkkailemaan hetkeksi vankileirin elämää, koska se sijaitsi aivan Sallantien ja Saijaan johtavan maantien risteyksessä. Muistelmissaan Wellamo kuvailee näkemäänsä seuraavilla hyvin henkilökohtaisilla sanoilla:¹⁹³

*"Seisoin yksinäni lähellä vankiaitausta. Allani oli kumpare, josta näin pidemmälle aitauksen sisäpuolelle, missä nämä tuhannet ruskeapukuiset ja vinosilmäiset pienet miehet kävelivät, kävelivät jatkuvasti, päämäärättömästi. Hietikkokankaan kevyt santa nousi ilmaan. Oli vaikea hengittää. Aurinko näkyi pölyusvan takaa punertavana pallona. Sotavangit vain kävelivät. Vaikka he liikkuivat verkkaisesti, minusta tuntui, että he juoksisivat kilpaa oman elämänsä kanssa. Sotavangit olivat kuin erotukseen ajettu porolauma. Ihmisillä oli katseissaan mitään näkemätön kauhu, oudon hyytävä pelko tulevaisuudesta. Ja samaan suuntaankin -vastapäivään – he liikehtivät kuin porot. Eläimet juoksevat rykelmään tiivistyneinä, ihmiset sulloutuneina lähelle toisiaan, ja molemmat janoisina. Poroerotuksessa voi aistia veren lemun. Vankien levottomassa liikehännässä tajusin vihan ja pelon. Kun oikein tarkkaan aistin, tunsin taustalla ihmisen hien, virtsan ja veren hajun. -- Vaistosin jokaisen vangin janoavan puhdasta ja raikasta vettä. Hienonhieno santapöly kohosi maasta, tukki sieraimet ja vaikeutti hengitystä. Pöly tunkeutui vaatteiden sisäpuolelle, ja iho alkoi kutista."*¹⁹⁴

Itselläni on ainakin jo lukiessani ja tilannetta miettiessäni hieman hankala hengittää. En ole luonteeltani sellainen ihminen että pystyisin, tai osaisin, mitenkään eläytyä edellisen lainauksen pohjalta asianosaisten olosuhteisiin. Filmikamerat kuvaavat ja hetken kuluttua salamavalot räpsähtelevät, kun natsijärjestelmä kiillottelee saappaitaan ja valaa uskoa kotirintamaan. Näemme hieman myöhemmin kuinka kotimaisten ja saksalaisten kansallissosialistien suunnitelmat ovat

¹⁸⁷ Westerlund 2008, 37-38

¹⁸⁸ Vääräkangas 1999, 160

¹⁸⁹ AOK 20, Saksan 20. vuoristoarmeija eli Suomessa olevat saksalaiset joukot.

¹⁹⁰ Westerlund 2008, 32,

¹⁹¹ Ibid, 40

¹⁹² Ibid, 41

¹⁹³ Ibid, 38-39

¹⁹⁴ Paananen 1998, 77-78

jälleen kerran aivan käsittämätöntä utopiaa, mutta ilmeisesti on riittänyt, että koppalakit ovat komeita, saappaat kiillotettuja ja arvomerkit suorassa ja kolmannen valtakunnan, ja siinä sivussa suursuomen, nousu ja kunnian päivät ovat täten taatut. Natsijärjestelmä keskittyi niin paljon tyyliin, että se unohti usein kokonaan tarkoituksen. Inhimillinen kärsimys, jota tämänkin totalitaristinen järjestelmä aiheutti on oma asiansa, mutta aina voi esittää myös kysymyksen: "Toimiko se edes?" Suomalaiset se ainakin motivoi taistelemaan Lapin sodassa tosissaan ja sotavankien käyttäminen tehokkaasti johonkin hyödylliseen keksittiin verraten myöhään, vain pari järjestelmätason virhettä mainitakseni.

Westerlundin sanoin Wellamon maalaaman kuvan raakaan vastenmielisyyteen sekoittuu ripaus kahlitun ja alistetun voiman estetiikkaa. Leirillä ja työssä kuri oli kova ja sotavangin asema vaikea ja vailla oikeuksia. Saksalaiset vähät välittivät kansainvälisestä oikeudesta.¹⁹⁵ Sotavankeja lyötiin pienimmistäkin rikkeistä kepeillä, vakavammiksi katsotuista teoista annettiin ankaria raipparangaistuksia. Sotavankien majoituspaikkoina toimivat Kuolajärven leirillä lautaparakit ja muilla leireillä myös teltat ja maamajat. Päivittäinen muona koostui 300-350 grammasta leipää, 20 grammasta margariinia, 1-1,5 litrasta ohutta keittoa ja puolesta litrasta teetä. Keitto oli tehty lantusta, kaalista, perunasta, herneistä, säilykkeistä tai niiden yhdistelmistä. Joskus saatiin makkaraa tai kalasäilykkeitä. Teehen kuului 15 grammaa sokeria tai hilloa. Päiväannoksen voidaan arvioida olleen ravintoarvoltaan 1800-1900 kilokalorin verran, jonka takia raskaassa työssä käyneet sotavangit olivat jatkuvasti nälkäisiä. Saksalaiskirjallisuudessa sotavangit nousevat esiin myönteisessä mielessä: neuvostosotavankeja koskevista linjapäätöksistä vastuussa olevat henkilöt ovat kuitenkin sivuuttaneet aiheen muistelmissaan tai elämäkertoissaan tyystin. Näyttää myös siltä, että saksalaiset arkailivat esitellä sotavanki-asioitaan kanssasotijalleen eli suomalaisille.¹⁹⁶

Stalag 309:ssä kahteen otteeseen vankina olleen Fjodor Mežentsevin sotavankimuistelmat kertovat karua kieltään siitä kuinka numeroita kohdeltiin. Mežentsev oli syys- ja lokakuussa 1941 Stalag 309:n sairaalassa Sajantien varrella. Rakennuksessa oli kuutisenkymmentä haavoittunutta sotavankia. Hänelle annettiin kuolleilta sotavangeilta otetut vaatteet. Haavoja, joissa oli karpäsentoukkia, ei puhdistettu mitenkään ja ne sidottiin likaisilla siteillä, jotka vaihdettiin harvoin. Tervehtyneet sotavangit kuljettivat menehtyneiden sotavankien ruumiit kottikärryillä joukkohautaan ja ripottelivat päälle ohuen multakerroksen. Tätä tapahtui melkein joka päivä.¹⁹⁷

Westerlundin kirjassa on lisäksi kuvaus Mežentsevin muistelmissa olevasta tapahtumaketjusta, joka osoittaa hyvin myös sen kuinka eläiminä aikansa kohdellut numerot myös käyttäytyivät kuin eläimet:

"Leiriin oli tuotu myös kaksi naisvankia, joista toinen oli 20-vuotias Maša. Hän oli hento vaaleatukkainen nainen, joka ennen sodan puhkeamista oli palvellut neuvostodivisioonan sähköttäjänä Sallan raja-alueella. Luottovanki ja poliisivartija Dubeikan raiskattua Mašan toinen poliisivartija, gruusialainen, Vladimir Kostava, ilmiantoi Dubeikan leirin komendantille. Dubeika alennettiin ja siirrettiin leirin rangaistusjoukkueeseen. Eräät Dubeikan ystävästä suuttuivat tästä ja ilmoittivat Gestapon miehille Kostavan olevan kommunisti, minkä jälkeen saksalaiset ampuivat hänet. Myös Dubeikalle kävi huonosti, sillä hänen ollessaan metsätöissä muut sotavangit surmasivat hänet pudottamalla tukin hänen päälleen. Ketään vankia ei kuitenkaan tuomittu taposta."¹⁹⁸

Sotavangeista julkaistut valokuvat näyttävät viestivän kaikinpuolin asiallisesta suhtautumisesta sotavankeihin. Kuvat ovat useimmiten vastavangituista ryhmistä tai sotavangeista, joille tarjotaan tupakkaa ja muonaa, kuulusteluista ulkosalla tai haavojen sitomisesta. Kuvat

¹⁹⁵ Knopp 2009, 155-156, 185, Westerlund 2008, 255-257

¹⁹⁶ Westerlund 2008, 37-42

¹⁹⁷ Ibid, 42

¹⁹⁸ Ibid, 43

sotavankihautausmaista, vankien majoitustiloista tai kaikesta kuviteltavissa olevasta ikävästä loistavat poissaolollaan. Talvikuvissa sotavangeilla on päällään paremmat talvivarusteet kuin samoissa kuvissa erottuvilla saksalaisilla sotilailta. Tosiasiassa saksalaiset lienevät usein takavarikoineet neuvostosotavankien turkikset ja saappaat, antaen tilalle käytetyt sotilasmanttelit ja puupohjaiset, kehnot jalkineet. Valokuva-ainestoa voidaan lisäksi Westerlundin mukaan luonnehtia kokonaisuutena tarkoitushakuisiksi, osittain vääristyneiksi ja vähemmän asianmukaisiksi.¹⁹⁹

Saksalainen sotavankijärjestelmä, kuten myös sotilasjärjestelmä perustui kovaan kuriin, mutta myös pelotevaikutukseen ja ankariin pakko- ja rankaisutoimiin.²⁰⁰ Oman mausteensa idän sotaretken olosuhteissa toivat ideologiset syyt: saksalaiset kohtelivat slaavilaisia sotavankeja paljon kehnommin kuin heidän länsimaisia kohtalotovereitaan.²⁰¹ Selvittelen seuraavassa Westerlundin kirjan pohjalta pintapuolisesti tapauksia, joissa sotavankeihin istutetaan pelkoa ja kovaa kuria pidetään yllä epäinhimillisten rangaistusten uhalla sekä niitä toteuttaen. Kurin ja pelotteen merkitystä perustelen lisäksi, edelleen Westerlundin kirjan pohjalta, sillä kuinka saksalaiset kohtelivat omia sotilaitaan sota- ja pikaoikeuksiensa kautta.²⁰² Sanottakoon silti, että sotavankien olosuhteet paranivat jonkin verran vuodesta 1942 eteenpäin,²⁰³ kun saksalaiset keksivät, että sotavankeja oli mahdollista käyttää työvoimana silkan nälkään näännyttämisen sijaan. Saksalaiset eivät nimittäin olleet varautuneet ensinkään tulevien sotavankien muonahuoltoon, vaikka arvioivat idän sotaretken tuottavan vähintään kaksi-kolme miljoonaa neuvostosotavankia.²⁰⁴ Parannukset oloissa, pääasiassa hygienian suhteen, liittyivät myös osittain puhtaan käytännöllisiin syihin: saksalaiset pyrkivät estämään tautien leviämisen vankien keskuudessa.²⁰⁵ Sairaat vangit tuskin juuri töitä tekevät. Järjestelmän tehokkuus työn kannalta jäi kuitenkin puhtaan käytännöllisesti arvioiden alhaiseksi, jopa parannusten jälkeen.²⁰⁶

Saksalaisten sotavangiksi joutuminen

Ennen kuin siirrymme edellä mainittuihin kuvauksiin tarkastelen lyhyesti sitä, jälleen Westerlundin kirjassa esiteltyjen tapausten pohjalta, mitä tapahtui ennen varsinaista sotavankeutta.²⁰⁷

Sallan rintama: Alakurtissa syyskuussa 1942 vangitsijat ampuivat välittömästi monet sotavangiksi otetuista, joita epäiltiin komsomoleiksi tai politrukeiksi. Samalta alueelta löytyi elokuun lopussa 1941 useita neuvostosotilaita, joilla oli luodinreikä takaraivossaan. Edelleen samalla seudulla erään SS-rykmentin uusi komentaja ammututti joitakin vastaotettuja sotavankeja katsellessaan palavaa Alakurtin kylää. Nurmen rautatieasemalla teloitettiin jokainen saksalaisten käsiin joutunut haavoittunut sotavanki.²⁰⁸

Kiestingin rintama: Kollaassa heinäkuussa 1941 saksalaiset tönivät ja kolhivat aseitten perillä sotavankejaan kuljetusten yhteydessä. Kuulustelujen yhteydessä heidän paidanselkämyksensä halkaistiin puukolla, jonka jälkeen heidät vietiin ammuttavaksi. Päivän käskyssä 22.2.1942 saksalainen komentaja Wachsmut kertoo, että saksalaiset hiihtojoukot olivat "tuhonneet" vastassaan

¹⁹⁹ Westerlund 2008, 15, 22

²⁰⁰ Ibid, 85

²⁰¹ Ibid, 293

²⁰² Stein 2009, 309-310, Westerlund 2008, 86-88

²⁰³ Westerlund 2008, 288-292

²⁰⁴ Knopp 2009, 112-114, 154-155, Westerlund 2008, 293-294

²⁰⁵ Westerlund 2008, 42-43

²⁰⁶ Ibid, 294-296

²⁰⁷ Knopp 2009 157-158, Westerlund 2008, 62, Knopp lainaa erään 299. jalkaväkidivisioonan rykmentin ilmoitusta itärintamalta kesäkuun lopussa 1941: "Rykmentti on kyllästynyt vastustajan kavalaan taistelutapaan eikä ota enää vankeja". 61. Jalkaväkidivisioona taisteli itärintaman pohjoisella sektorilla. Kolmen surmatun rykmenttiläisen ruumiit löydettiin 7. lokakuuta 1941. Divisionaan komentaja reagoi tähän ammuttamalla oitis 93 venäläistä sotilasta.

²⁰⁸ Westerlund 2008, 62

olleet venäläisyksiköt, sillä hyökkäysvaiheessa ei ollut mahdollista kuljettaa vankeja. Vangit pakotettiin puhumaan ruoskimalla tai aseella uhaten.²⁰⁹

Petsamon rintama: Saksalainen kapteeni Schäfer kertoi marraskuussa 1942 Hitlerin käskystä, jonka mukaan sotavankia ei enää saanut ottaa. Saman vuoden lopulla saksalainen partio otti kolme sotavankia. Kolmesta saadusta sotavangista yksi oli suomalainen, joka kuoli saksalaisten hallussa. Maaliskuussa 1943 saksalaiset pitivät vaikeasti haavoittunutta neuvostosotavankia hengissä ruiskeiden avulla, että häntä voitaisiin vielä kuulustella. Samoihin aikoihin saksalainen partio otti kolme sotavankia, joista kaksi ammuttiin saman tien. Norjanpuoleisessa Nessebyssä saksalaiset ampuivat "pikapäissään" kuoliaaksi yhden kahdesta laskeutuneesta neuvostolentäjästä, koska tämä ei nostanut käsiään riittävän joutuisasti. Saksalainen partio sai 23.10.1943 Kalastajasaarenon rintamalla yhden sotavangin, joka kuitenkin kuoli melko pian.²¹⁰

Neuvostosotavankien hirttämisiä ja ampumisia

Lars Westerlund kiteyttää sotavankijärjestelmän peruspiirteet: Saksalaisten neuvostosotavankieihin kohdistamia hirttämisiä, muita teloituksia ja ampumisia tapahtui kurin ylläpitämiseksi, vankien vastustuksen nujertamiseksi, karkaamisten estämiseksi ja partisaanien muodostaman uhan torjumiseksi.²¹¹

Petsamo: Petsamon lentokentän sotavankileiriltä karkasi kaksi neuvostosotavankia, jotka varastivat suomalaiselta talonpojalta lampaan. Molemmille annettiin 25 kumiraipan iskua varkaudesta, jonka jälkeen saksalaiset ilmoittivat, että rangaistut ammutaan karkuruudesta. Petsamossa karkasi 25.9.1943 neuvostosotavanki, joka rakensi itselleen lautan. Saksalaiset huomasivat päivällä lautan merellä ja ampuivat sitä omalla tykistöllään, koska vankia ei voitu, vastapuolen tykistön takia, itse hakea takaisin tapettavaksi.²¹² Salmijärven vankileiriltä karkasi 27.6.1944 vastaisena yönä seitsemän neuvostosotavankia. Takaa-ajoon lähteneet saksalaiset tavoittivat karkureista viisi. Mukana ollut majuri yritti paluumatkalla karata sukeltamalla jokeen. Saksalaiset ampuivat suomalaisen yhdysupseerin kertoman mukaan hänet heti, kun hän pisti päänsä ylös vedestä.²¹³

Inari: Inarin Nellimössä karannut ja kiinniotettu sotavanki komennettiin kaivamaan oma hautansa, jonka jälkeen hänet ammuttiin toisten neuvostosotavankien katsellessa vieressä. Hyljelahden rangaistusleiriltä karkasi huhtikuussa 1943 Mihail-niminen ukrainalainen sotavanki. Suomalaiset ottivat karkurin kiinni ja toimittavat hänet palkkiota vastaan saksalaisille. Saksalaiset ampuivat karkurin muiden leiriläisten katsoessa vierestä. SS-vartiomies ampui Viktor Bondarenkon, joka oli suunnitellut pakoyritystä erään leirin poliisin ja kokin kanssa. Kesäkuussa 1943 Pavel German karkasi avoaloin, jonka jälkeen vartija yritti ampumalla pysäyttää karkurin, siinä kuitenkin onnistumatta. Suomalainen poliisi toi Germanin myöhemmin saksalaisille, jonka jälkeen hänet piestiin, vietiin töihin ja ammuttiin tielle. Rangaistusleirillä ammuttiin myös Nikolai Budagovski. Eräs väliskäri Polevoi karkasi myös rangaistusleiriltä ja ammuttiin.²¹⁴

Sodankylä: Jäämerentiellä sijainneelta metsäleiriltä karkasi myöhäissyksyllä 1941 kolme neuvostosotavankia. Suomalaiset ja saamelaiset ottivat karkurit kiinni ja luovuttivat heidät saksalaisille viinaa ja tupakkaa vastaan. Saksalaiset ampuivat karkurit riviin saman tien. Sodankylän Tankavaarassa ammuttiin ainakin yksi sotavanki. Jälleen Jäämerentien varrella olevalla erikoisleirillä vartiomies ampui sotavangin, joka oli vain mennyt marjaan tien toiselle puolelle.

²⁰⁹ Westerlund 2008, 63

²¹⁰ Ibid, 64

²¹¹ Knopp 2009 175-179, Westerlund 2008, 64, Knoppin mukaan valtaosa itärintamalla partisaaneina teloitetuista oli todellisuudessa viattomia siviilihenkilöitä.

²¹² Muistini mukaan Petsamon nikkeli oli saksalaisille tärkeää. En tiedä mitä tuollainen mainittu tykistö kuluttaa, mutta tässäkin tilanteessa on ilmeisesti ollut varaa ampua.

²¹³ Westerlund 2008, 65-66

²¹⁴ Ibid, 66

Sodankylän Luirojoen varressa sijainneelta suomalaisten metsäleiriltä karkasi elokuussa 1944 viisi neuvostosotavankia, jotka saksalaiset ottivat kiinni ja ampuivat.²¹⁵

Rovaniemen maalaiskunta: Norvajärvellä karkasi kevättälvella 1943 neuvostosotavanki. Paikalliset arvioivat kuulemiensa laukausten perusteella, että saksalaiset saivat karkurin kiinni ja ampuivat hänet. Syksyllä 1944 Rovaniemeltä karkasi evakuoinnin yhteydessä Vasili Ivaniovitš, mutta saksalaiset ottivat hänetkin kiinni ja ampuivat. Jaatilassa saksalaiset ampuivat kiinni saadun sotavankikarkurin. Misin vankileiriltä karkasi viisi saksalaisten luottovankia, jotka suomalaiset vangitsivat tulitaistelun jälkeen. Tulitaistelussa ammuttiin yksi karkureista ja Saksalaiset hakivat loput takaisin Misin leirille, "missä ne riippuivat muutamia päiviä hirressä ojennuksena muille vangeille".²¹⁶

Pello: Saksalaiset ampuivat Pellossa ainakin yhden saksalaiseen työmuodostelmaan kuuluneen puolalaisen karkurin.²¹⁷

Kemijärvi: Ketolan lentokentän leiriltä sotavangeja yritti karata ja "monen taival päättyi siihen". Joutsijärven asemalla saksalaiset riisuivat kiinniotetulta sotavankikarkurilta vaatteet ja pakottivat hänet kävelemään alasti vankileirille noin puolitoista kilometriä 30 asteen pakkasella. Perillä karkuri luonnollisesti ammuttiin.²¹⁸

Taivalkoski: Leivon vankileiriltä karkasi vuonna 1942 kaksi sotavankia, jotka suomalaiset ottivat kiinni ja luovuttivat saksalaisille. Saksalaiset löivät karkurit tajuttomaksi, jonka jälkeen heidät raahattiin puun juurelle ja sidottiin piikkilangalla puuhun kiinni. Sotavangit riisuttiin ensin pelkkiin alushousuihin ja jätettiin yöksi ulos sääskien syötäväksi. Seuraavana päivänä samaiset vangit laitettiin vielä raskaaseen työhön, jota he jaksoivat viikon verran ja sitten vain katosivat. Taivalkoskella syksyllä 1943 saksalaiset hirttivät kaksi sotavankia mäntyyn. Vanhanlammella saksalaiset kiduttivat kaksi sotavankia avannossa hengiltä. Osa muista sotavangeista oli kuljetettu varta vasten katsomaan tapahtumaa. Taivalkosken Jokijärventiellä syksyllä 1942 saksalaiset tappoivat karanneen sotavangin. Korvualla saksalaiset hirttivät kolme sotavankikarkuria. Taivalkoskella saksalaiset ottivat kiinni karanneen sotavangin, ampuivat häntä jalkojen läpi, pistivät hänet istumaan kantoa vasten ja ampuivat sitten hänet.²¹⁹

Kiestinki: Neuvostosotavanki Kostja harhaili metsässä nälkäisenä monta päivää, saatiin lopulta kiinni ja piestiin puolikuoliaaksi. Kostja lähetettiin Stalag 309:n keskusvankileiriin, missä muille sotavangeille ilmoitettiin, että hänet ammuttaisiin karkuruudesta. Jukka Porali -niminen sotavankikarkuri hirtettiin Kiestingissä 9.10.1942. Saksalaiset hirttivät Kiestingin ja Uhtuan suunnassa kiinnisaadut sotavankikarkurit ja jättivät heidät nähtäviksi teiden varsille.²²⁰

Pori: Porin lentokentän työmaalta oli kaksi neuvostosotavankia poikennut läheisessä talossa ruoanhakumatkalla. Karkurit noudettiin takaisin ja heille annettiin tietävästi ampumalla toimeenpantu kuolemantuomio.²²¹

Westerlundin mukaan on säilynyt jonkin verran muistitietoa poliittisten neuvostosotavankien puhdistuksista.²²² Lisäksi on näyttöä kiinni saatujen neuvostopartisaanien ampumisista ja ainakin yhdestä partisaanien avustuksella syttyneestä sotavankikapinasta, jonka yhteydessä kuoli noin 40 neuvostosotavankia. Sotaylioikeus tuomitsi 13 kapinaan osallistunutta kuolemaan. Ainakin

²¹⁵ Westerlund 2008, 67

²¹⁶ Ibid, 67

²¹⁷ Ibid, 76

²¹⁸ Ibid, 68

²¹⁹ Ibid, 68-69

²²⁰ Ibid, 69

²²¹ Ibid

²²² Ibid, 69-70

Kiestingissä saksalaiset ampuivat lisäksi vangeiksi saatuja neuvostopartisaaneja kesällä 1942.²²³ Aineiston saturaatiopiste on jo sotavankien kohtaaman väkivallan suhteen ylittynyt reilusti. Täten ei mielestäni ole tarpeen sen tarkemmin luetteloida neuvostosotavankien hirttämisiä ja teloituksia Norjassa,²²⁴ hirttämisiä tai sairaiden teloittamisia Norjassa sijainneilla serbileireillä²²⁵ tai Virossa ammuttuja sotavankeja.²²⁶ Juutalaiset sotavangit saivat totta kai erikoiskohtelun myös Suomessa ja lähialueilla,²²⁷ eikä siihenkään ole tarpeen tarkemmin puuttua. Näistäkin olisi silti aivan riittävästi näyttöä. Jotta saisimme monipuolisemman kuvauksen saksalaisen järjestelmän kurista ja sen merkityksestä, siirrymme nyt tarkastelemaan saksalaista sotilaskuria.

Teloitetut saksalaisotilaat

Jos kuri oli kova sotavangeille, se oli taatusti sitä myös saksalaiselle sotilaalle. Saksalainen sotilasjärjestelmä vastasi pienimpäänkin vastarintaan äärimmäisillä pakko- ja rangaistustoimenpiteillä. Kun lasketaan yhteen sotavankien saamat kuolemantuomiot, sotilastuomioistuimissa siviilihenkilöiden saamat tuomiot sekä SS- ja poliisituomioistuinten tuomiot, on teloitettujen lukumääräksi arvioitu ainakin 30 000. Näistä teloitettujen sotilaskarkureiden määrän arvioidaan olevan noin 15 000. Sotaoikeudet jakoivat kuolemantuomioita karkuruudesta, puolustuskyvyn heikentämisestä, armeijan vahingoittamisesta, törkeästä varkaudesta ja vartiointitehtävien laiminlyönnistä. Varkaudesta, itsensä silpomisesta ja homoseksuaalisista teoista seurasi yleensä pitkiä vankeusrangaistuksia.²²⁸

Kuolemantuomioiden todellinen määrä on edellisiä lukuja korkeampi, koska taistelutilanteessa saksalaisilla upseereilla oli oikeus ampua sotilaat, jotka eivät noudattaneet määräyksiä. Rangaistusotilaiden esimiehillä oli lisäksi oikeus ja velvollisuus panna toimeen kuolemanrangaistukset kurinpidollisessa järjestyksessä ilman tuomioistuimen päätöstä. Syksystä 1944 eteenpäin Saksan sotilasjohdo kiristi jatkuvasti sotilaskuria koskevia määräyksiä.²²⁹ Päälystön tuli ampua sotilaat, jotka jättivät aseensa, laiminlöivät palvelusvelvollisuutensa, vaaransivat joukkojen taistelumoraalin yms. Pikaoikeuksilta eivät säästyneet edes upseerit ja kuolemantuomiot pantiin täytäntöön joukkojen edessä.²³⁰ Sotilaskurin tarkastelu on mielekästä myös sen vuoksi, että Seppo, samoin kuin suuri osa muita suomalaisia sotavankeja, värväytyi Saksan asevoimiin, kun sotavankeuden olosuhteet kävivät sietämättömiksi.

Petsamo: Litsan rintamalla oli yöllä nuori sotilas vartiossa yksin. Peloissaan hän oli vetäytynyt korsun käytäväaukon eteen. Hänet tuomittiin kuolemaan ja teloitettiin vartiopaikkansa jättämisestä. Parkkinan sairaalasta vietiin teloituspaikalle itseään polveen ampunut sotamies, joka oli kuumeessa ja lähes tiedoton. Parkkinan kirkkoherra Yrjö Räme on kertonut kenttätuomioiden ankaruudesta: pieniäkään rikkeitä ei sallittu ja teloitukset pantiin toimeen herkästi. Yksittäiset teloitukset olivat melkein jokapäiväisiä. Parkkinan teloituksista on olemassa useita muitakin kertomuksia ja teloitukset pantiin täytäntöön kello kuuden aikaan aamuisin. Keväällä 1942 teloitettiin kaksi Organisation Todtin, saksalaisen työjärjestön, palveluksessa ollutta nuorta miestä, koska he olivat vaihtaneet vahtivuoroja vankikuljetuksessa. Myös kolmas mies sai tuomion, koska ei ollut maininnut edellisestä rikkeestä esimiehelleen. Eräs sotilas tuomittiin kuolemaan sen johdosta, että hän oli jättänyt vartioasemansa vihollisen läheisyydessä. Hänen toverinsa ampuivat hänet. Syksyllä 1943 teloitettiin seitsemän perunavarkauteen syyllistynyttä saksalaista sotilasta. Petsamossa

²²³ Westerlund 2008, 71

²²⁴ Ibid, 72-78

²²⁵ Ibid, 78-82

²²⁶ Ibid, 82-84

²²⁷ Ibid, 151-155

²²⁸ Knopp 2009, 244, 294-295, Westerlund 2008, 85-87

²²⁹ Knopp 2009, 244, 294-295

²³⁰ Westerlund 2008, 88

marraskuussa 1943 tuomittiin kuolemaan sotilaskarkuri, vaikka hänen katsottiin olevan ymmärrystä vailla. Tällaisissa tapauksissa rikoksen objektiivinen luonne määräsi kuolemantuomion.²³¹

Rovaniemi: Keväällä 1942 tuomittiin Rovaniemellä kolme saksalaista sotilasta kuolemaan. Huhtikuun lopussa 1942 eräs saksalainen sotilas tappoi Rovaniemellä erään työmiehen vaimon, raiskasi ruumiin ja sai kuolemantuomion, joka laitettiin heti täytäntöön. Muistitiedon mukaan saksalaiset ampuivat Ounasvaaralla sotavangin. Yliluutnantti von Wilpertin tietojen mukaan tammikuun lopussa 1943 oli teloitettu 12 saksalaista sotilasta, kun oli ensin tehty kaikki mahdollinen, että he tekisivät parannuksen.²³²

Salla: Sallan Kuolajärven ison hautausmaan ulkopuolella on teloitettujen saksalaissotilaiden hautausmaa. Haudattujen lukumäärästä ei ole tietoa.²³³

Kiestinki: Tolvantojärvellä sotilas oli vastustanut komppanianpäällikköä korsunteossa sekä valittanut huonosta ruoasta ja kovasta työstä. Komppanianpäällikkö ampui sotilaan välittömästi toisten nähden.²³⁴

Porvoon maalaiskunnan emäsalo: Saksalainen partio teloitti elokuussa tai syyskuun alussa 1944 neljä tai viisi saksalaista sotilaskarkuria.²³⁵

Sama meininki jatkui luonnollisesti myös Norjan puolella. On olemassa todistusaineistoa useista rangaistussotilaiden surmaamisista ainakin Lakselvin leirillä, Skaidin leirillä, Karasjokin (Kaarasjoki) leirillä, Altassa ja Paatsjoella. Kerrottakoon nyt tarkemmin vain tapauksesta, jossa sotilaskarkuri riisuttiin alasti, sidottiin ja jätettiin lämpimänä heinäkuun päivänä jängälle alttiiksi hyttysille kunnes hän kuoli.²³⁶ Tietysti Lapin sodan aikana myös suomalaiset ottivat saksalaisia sotavangeiksi ja toisin päin. Ennen siirtymistä takaisin Sepon sotavankeuteen tarkastelemme, yleisellä tasolla, suomalaisten ja saksalaisten sotavankisuhteita.

Saksalaiset ja suomalaiset

Saksalaisten näkökulmasta suomalaiset olivat pettureita, jotka alkoivat valvontakomission käskystä vangita aseveljiään, jotta heidät voitaisiin luovuttaa Neuvostoliiton vankileireille.²³⁷ Tämä oli esitetty saksalaisessa propagandassa kuolemaakin pahempaan vaihtoehtona. Eivätkä saksalaiset väärässä olleet: yli puolelle vangiksijääneistä saksalaisista Neuvostoliiton sotavankeus tarkoitti kuolemaa vankileireillä.²³⁸ Tornion tapahtumien jälkeen kenraaliversti Lothar Rendulic ei enää edes yrittänyt salata sitä, että hän halusi kostaa Tornion yllätyksen suomalaisille. Saksalainen rivisotilas ajatteli Kuljun mukaan todennäköisesti samalla tavalla, mikä selittää omalta osaltaan poltetun maan taktiikan kiihtymisen Lapin hävittämiseksi, puhtaaksi kostotoimenpiteeksi. Saksalaisten suhtautumisesta kertoo paljon myös se, että saksalaiset taistelivat suomalaisia vastaan samanlaisella vimmalla kuin itärintamalla yleensä, riistäen itseltään usein mieluummin hengen kuin antautumalla sotavankeuteen.²³⁹

²³¹ Westerlund 2008, 88-90

²³² Ibid, 90-91

²³³ Ibid, 91

²³⁴ Ibid

²³⁵ Ibid, 91-92

²³⁶ Ibid, 92-93

²³⁷ Kulju 2012, 144, 212

²³⁸ Knopp 2009, 156-157, Kirjoittaja kertoo, että nykyarvion mukaan vuonna 1941, eli operaatio Barbarossan alettua, neuvostojoukkojen käsiin joutuneista saksalaisista sotilaista 90-95 prosenttia kuoli vankeudessa ja useimmat tapettiin jo rintamalla. Saksan propaganda ei siis Lapissa syntynyt aivan tyhjästä. Joka tapauksessa Knoppin mukaan juuri molemminpuolinen vankien surmaaminen oli varmasti yksi ratkaiseva tekijä väkivallan eskaloitumisessa itärintamalla.

²³⁹ Hyvönen 1991, 55-56, Kulju 2012, 212-213

Lapin sodan alkuvaiheessa saksalaisten kanssa käytiin vielä neuvotteluja sotavankien vaihdosta. Pauli Haapakosken mukaan suomalaiset säilyttivät sotavankejaan Alatornion vanhassa pappilassa, josta heitä vapautettiin neuvottelujen jälkeen.²⁴⁰ Hyvönen kirjoittaa Haapakosken osallistuneen itse noin 30 sotavangin takaisin luovuttamiseen: saksalaiset pakotettiin aseilla uhaten takaisin linjojen yli.²⁴¹ Toisaalta Saksalaiset onnistuivat käyttämään hyväkseen Tornion maihinnousupäivän neuvotteluja²⁴² evakuoimalla kaksi pitkää junaa, jotka pääsivät lähtemään tulitauon aikana pohjoiseen. Tuloksettomia neuvotteluja käytiin kenties myös tarinamme päähenkilöiden, Sepon, Paulin, Antin, Erkin, Martin ja Eeliksen, luovuttamisesta takaisin suomalaisille. Ainakin Hyvösen kirjassa on kuvaus tuloksettomista yrityksistä vapauttaa kuusi sotavankia, jotka voisivat hyvin olla meidän miehemme. Joka tapauksessa suomalaiset olivat luovuttaneet aiemmin saksalaisia sotavankeja takaisin omiensa luo, se on selvää.²⁴³ Näiden tapausten jälkeen neuvotteluista saksalaisten kanssa oli kuitenkin luvassa rangaistus sota-oikeudessa. Käsky ei tavoittanut heti Pentti Valkosen komentamaa kolmatta pataljoonaa,²⁴⁴ joka päästi vielä käskyn jälkeen Raumolta saksalaisia kuljettaneen junan lähtemään kohti Kemiä.²⁴⁵ Näyttää siltä, että vielä Tornion taistelujen alettua oli molemmilla puolilla epäselvyyttä "syysmanööverien" hengestä.²⁴⁶ Neuvottelut ja sotavankien takaisinluovutus olivat ongelmallisia siltä kantilta, että Neuvostoliitto tahtoi painokkaasti suomalaisten ottamat saksalaiset sotavangit omille leireilleen - kuten olemme jo useaan otteeseen huomanneet.²⁴⁷

Jo ennen Tornion maihinnousua oli tapahtunut joitakin aseellisia kahakoita suomalaisten ja saksalaisten välillä. Pudasjärven lähellä, Kipinän kylässä, käydyssä taistelussa kaatui kaksi saksalaista ja suomalaiset ottivat neljä haavoittunutta sotavangiksi. Kuljun mukaan Suomalaiset sotapäiväkirjat eivät kerro tapahtumasta oikein mitään, mutta saksalaislähteet kertovat suomalaisten luovuttaneen saksalaiset takaisin omilleen neuvottelujen jälkeen.²⁴⁸ Eräessä toisessa välikohtauksessa ammusvarastoa tuhoamassa ollut saksalainen pioneerijoukkue pelasti monen ammusvarastoa lähestyneen suomalaisen hengen varoittamalla näitä vaarasta. Räjähdyksen jälkeen suomalaiset ottivat 77 saksalaista sotavangiksi, ja kun näitä ei suostuttu vapauttamaan saksalaisten vedotessa "syysmanööverien" henkeen, ampuivat saksalaiset rajun keskityksen suomalaisasemiin. Keskityksessä kaatui yksi ja haavoittui kuusi suomalaista.²⁴⁹

Tornion taisteluissa saksalaisia oli jäänyt mottiin Kivirannan-Alavojakkalan alueella sunnuntaina 8. lokakuuta 1944. Ratkaisutaistelujen kestäessä saksalaisten taistelutahto murtui ja Murjaaninvainiolla alkoi nousta valkoisia lippuja antautumisen merkiksi samaan aikaan, kun punaisen ristin lipun kanssa neuvottelemaan saapunut saksalainen kapteeni vakuutteli, että saksalaiset taistelisivat loppuun saakka. Taistelun loppuvaiheessa joitakin saksalaisia teki itsemurhan. Eräs laittoi käsikranaatit rintataskuihin, veti sokat irti ja räjäytti itsensä suomalaisten silmien edessä.²⁵⁰ Mika Kuljun mukaan myös eräs saksalainen upseeri ampui itsensä Lipon talon piirityksen rauettua Tornion kaupunkisaarella muiden jäädessä sotavangeiksi.²⁵¹

²⁴⁰ Kulju 2012, 92, 102-104

²⁴¹ Hyvönen 1991, 70

²⁴² Ibid, 67

²⁴³ Ibid, 130-132

²⁴⁴ Kulju 2012, 89

²⁴⁵ Hyvönen 1991, 71 Kulju 2012, 104

²⁴⁶ Hyvönen, 1991, 67-71, Kulju 2012, 102-104

²⁴⁷ Kulju 2012, 17-18, 211-213

²⁴⁸ Kulju 2012, 37

²⁴⁹ Ibid, 38

²⁵⁰ Kulju 2012, 194-199, Kuljun kirjassa on myös toinen tapaus, jossa saksalainen räjäytti itsensä käsikranaateilla. sivu 197

²⁵¹ Ibid, 121-122

Konekiväärikomppania 13:n historiikki²⁵² jatkaa, Mika Kuljun lainaamana ja ilmeisesti kääntämänä, siitä mitä Kivirannan-Alavojakkalan motin laukeamisen jälkeen tapahtui:

*"Liian moni sotilas menetti henkensä. Valitettavasti tarkkoja lukuja ei ole. Loppujoukoista ei missään tapauksessa saatu enää täyttää komppaniaa kokoon. Monet haavoittuneet, joukossa toisen ja kolmannen komppanian johtajat, kapteeni Cremer ja kapteeni Bellman, ja ne, jotka näistä kauhuista hengissä selvisivät, vangittiin ja kuljetettiin koululle ja muille määrätyille kokoontumispaikoille. Myöhemmin suomalaiset luovuttivat heidät venäläisille. Venäjän vankileireillä he viruivat aina vuosiin 1948-49 ja pitempäänkin."*²⁵³

Saksalaisten sotavankien taival Neuvostoliiton vankileirijärjestelmässä rajautuu tämän tarinan ulkopuolelle. Sen verran asiasta voidaan kuitenkin sanoa, että suomalaisilla oli, kaikesta huolimatta, motivaatiota pitää saksalaiset vähintään hengissä. Neuvostoliitto vaati miehityksen uhalla luovutettuja sotavankeja ja sotasaalista. Mikään ei tarjonnut saksalaisille lisämotivaatiota suomalaisten sotavankien parempaan kohteluun, päinvastoin.

Lainaan aluksi Suoraan Mika Kuljua enkä oikein keksi tähän mitään lisättävää:

"Kemin taistelun ensimmäisenä päivänä tapahtui myös sotarikos, joka kirjattiin myöhemmin saksalaisten syntilistaan aiheesta tehdyssä selvityksessä:

*Lokakuun 7 päivänä 1944 joutui Kemin ja Karihaaran välisellä maantiellä saksalaisten vangiksi 8 suomalaista sotilasta, jotka saksalaiset ensin pakottivat purkamaan miinakenttiä. Kun heitä tämän jälkeen kuljetettiin tietä pitkin n. 30-40 metriä, ampui joku tien varressa seisonut saksalainen kapteeni etummaisena kulkenutta suomalaista korpraalia, joka kuoli heti, jolloin eräs toinen upseeri onnitteli ampujaa kädestä pitäen "onnistuneesta laukauksesta". Loput 7 vankia oli sitten viety Karihaaran kylän pohjoispuolella olevaan hiekkakuoppaan, missä saksalaiset vankien saattajat olivat jo neuvotelleet vankien ampumisesta, kun eräs paikalle tullut majuri oli käskenyt heitä lykkäämään teloitukset, minkä kautta vankien henki sitten säästyikin."*²⁵⁴

Suomalaiset jääkärit Valo Högfors, Valde Jussila, Matti Miettinen ja Veikko Mänty kuuntelivat navettarakennuksen alla piilossa, kun saksalaiset teloittivat Tornion taistelujen ensimmäisenä päivänä, Jukkolan talon pihapiirissä, kolme suomalaisvankia: Antero Hautalan, Eero Mutkan ja Kaarlo Åbergin. Hyvösen mukaan Högfors näki tapauksen.²⁵⁵ Edelleen Tornion taistelujen ensimmäisenä päivänä Raumolla, jossa Seponkin olisi siis kuulunut olla, saksalaiset teloittivat kaksi nuorta sotamiestä, 20-vuotiaan Esko Marinin ja 18-vuotiaan Pekka Silvennoisen. Saksalaisten toimeenpanemat teloitukset olivat kosto aiemmin tapahtuneesta sairaankuljetusauton ampumisesta.²⁵⁶ Suomalaislähteiden mukaan autoa, jossa ei ollut Punaisen Ristin tunnuksia, ei haluttu päästää läpi linjoista kertomaan maastossa olleille saksalaisille tilanteesta.²⁵⁷ Kemijärven piirin nimismies Kauko Liisanantti ja hänen mukanaan ollut poliisimies joutuivat todistamaan, saksalaisten vankina, kun kaksi nuorta suomalaista sotilasta teloitettiin aivan Tornion taistelujen alussa.²⁵⁸ Antautumaan jo lupautuneet saksalaiset ampuivat torniolaisen ilmasotamiehen Harri Virkin, kun tämä meni sisään toisen suomalaisen kanssa saksalaisten hallussa olevaan huoneeseen Torniossa. Myös kaksi apuun juossutta sotamiestä kaatuivat²⁵⁹. Kaksi viikkoa Tornion taistelujen

²⁵² Das Maschinengewehr-Bataillon (mot.) 13 1938-1945 1983

²⁵³ Hyvönen 1991, 106-108, Kulju 2012, 199

²⁵⁴ Kulju 2013, 221

²⁵⁵ Hyvönen 1991, 90

²⁵⁶ Hyvönen 1991, 88-91, Kulju 2012, 98

²⁵⁷ Kulju 2012, 96

²⁵⁸ Hyvönen 1991, 86-87, Kulju, 2012, 117

²⁵⁹ Kulju 2012, 120-121

jälkeen luutnantti Pertti Mettomäki jalkaväkirykmentti 11:sta jäi sotavangiksi. Mettomäki toimi jääkärijoukkueen johtajana ja kuoli myöhemmin saksalaisten sotavankeudessa Norjassa.²⁶⁰

Saksalaisten komentaja Lothar Rendulic oli oppinut sotiessaan Jugoslaviassa panttivankien ottamisen vaikuttamisen keinona.²⁶¹ Tornion mairhinnousun aamuna Eversti Willamo sai Rovaniemellä saksalaisten vastalauseen Torniossa 1.10.1944 alkaneista taisteluista ja Rendulicin uhkavaatimuksen: saksalaiset ottaisivat Rovaniemellä kolminkertaisen määrän suomalaisia panttivankia, mikäli saksalaisia sotavankeja ei vapautettaisi. Lisäksi saksalaiset ottivat Rovaniemellä yli 100 panttivankia ja pyrkivät saamaan haltuunsa määräävässä asemassa olevia henkilöitä.²⁶² Rendulic uusi uhkavaatimuksensa vielä saman päivän iltana, mutta tämä vaatimus ei enää edes tavoittanut päämajaa, koska suomalaiset olivat katkaisseet kaikki puhelinyhteydet Rovaniemen suunnasta.²⁶³ Kello 23:n aikaan samana päivänä Halsti sai luokseen saksalaisupseerin Kemistä, jossa saksalaiset olivat ottaneet 132 suomalaista panttivangeiksi. Saksalaiset vaativat sotatoimien lopettamista, tai panttivangit surmattaisiin ja Kemin teollisuuslaitokset tuhottaisiin. Halsti kieltäytyi vaihtokaupasta ja totesi, että suomalaisten siviilien mahdollista veren vuodattamista vastaan kaikki Torniossa vangiksi joutuneet saksalaiset marssitettaisiin teloitusr ryhmän eteen.²⁶⁴ Saksalaiset vapauttivat Panttivangit lopulta Rovaniemen eteläpuolella, Jaatilassa 12. lokakuuta,²⁶⁵ koska he olivat arvioineet toimiensa seuraukset väärin.²⁶⁶ Arvioisin myös, että saksalainen järjestelmä ei tässäkään tuottanut halutunlaisia tuloksia.

Suomalaisten suhtautuminen saksalaisiin nimittäin muuttui, kun suomalaiset näkivät jo edellä kuvaillut teloitettut viisi nuorta suomalaista sotilasta. Toiseksi saksalaisten taktiikka, jossa siviilejä otettiin panttivangiksi ja uhattiin tappa, oli suomalaisille vieras.²⁶⁷ Kolmanneksi Heikkurinsaaren verilöylyn jälkeen saksalaiset jättivät haavoittuneensa oman onnensa nojaan maastoon ja suomalaiset tajusivat, että saksalaiset tuskin kohtelisivat ottamiaan sotavankeja yhtään sen hellemmillä käsillä.²⁶⁸ Tämän tulemme Sepon tarinan edetessä huomaamaan käytännön tasolla. Neljäntenä tekijänä, joka viimeistään käänsi suomalaiset entistä aseveljeään vastaan, voidaan vielä mainita Lapin sodan hävitystyöt ja erityisesti se, kun saksalaiset polttivat puolet Kaakamon kylästä ja siinä sivussa tuhosivat erään puolustuskyvyttömän vanhuksen koko omaisuuden.²⁶⁹ Saksalaiset siis suorastaan motivoivat suomalaiset sotimaan sodassa, joka kiinnosti kolmesta osapuolesta kaikkein vähiten Suomea.²⁷⁰ Viidentenä lisämotivaation lähteenä suomalaisille olisi varmasti toiminut tieto siitä kuinka saksalaiset kohtelivat heidän sotavangeiksi jääneitä tovereitaan. Keskitymme siihen seuraavaksi.

Kun Torniossa vielä taisteltiin, Hitler antoi lokakuun kolmantena päivänä käskyn operaatio Nordlichtin (Revontuli) käynnistämisestä. Sen puitteissa Saksan Suomessa olevat joukot siirtyisivät Norjaan Lyngen-asemiin.²⁷¹ Saksalaisten joukkojen mukana evakuoitiin arvioiden mukaan noin 11 000 neuvostosotavankia, mutta myös Seppo ja suomalaiset sotavangit.²⁷² Saksalaiset marssittivat

²⁶⁰ Kulju 2012, 87-88

²⁶¹ Hyvönen 1991, 69

²⁶² Ibid

²⁶³ Kulju 2012, 111-114

²⁶⁴ Hyvönen 1991, 69

²⁶⁵ Kulju 2013, 235

²⁶⁶ Kulju 2012, 113-114

²⁶⁷ Hyvönen 1991, 69, Kulju 2012, 98

²⁶⁸ Kulju 2012, 201

²⁶⁹ Ibid, 211

²⁷⁰ Ibid, 209-211

²⁷¹ Ibid, 128-129

²⁷² Kerron Seposta ja suomalaisista sotavangeista tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

sotavankisaattuettaan kolmatta sataa kilometriä, aina Muonioon saakka.²⁷³ Osa suomalaisista jaksoi väkivaltaa, nälkää, vilua²⁷⁴ ja marssin rasituksia pidemmälle, osa lyhyemmälle, ennen kuin he tarttuivat toistuviin värvätymistarjouksiin. Jotkut, kuten aiemmin mainittu luutnantti Pertti Mettomäki, sinnittelivät kuolemaan Saksan Norjassa sijainneille sotavankileireille asti. Neuvostosotavangeille värvätymisen kaltaista ylellisyyttä tuskin tarjottiin:

*"Brittiläisen sotarikosselvityksen mukaan AOK 20:n vetäytymisreitti Norjassa oli reunustettu merkitsemättömillä haudoilla, yksittäisin, yhteis- ja joukkohaudoin. Eräät sotavankivainajat oli haudattu vain lumeen, ja mätänevät ruumiit lojuivat tienvarsilla kesällä 1945. Joissain tapauksissa saksalaiset olivat yrittäneet tuhota ruumiit; Mallnitzin leirin yhteydessä löydettiin erästä haudasta 25 ammuttua neuvostosotavankia, joiden päälle oli sytytetty nuotio."*²⁷⁵

Westerlund kertoo kirjassaan Lapin Kansan toimittajan, T. W. Paavonkallion, muistelemalla perusteella siitä kuinka saksalaiset marssittivat vankisaattueitaan kohti Muoniota. Vankien oli välillä raastettava maasta savea ja santaa tien korjaamista varten, koska lapiota tai muita työvälineitä ei annettu. Ruokaa oli totta kai vähän ja se oli täysin kelvotonta. Paavonkallion kuuleman mukaan saksalaiset teloittivat lisäksi joukoittain neuvostosotavankeja, jotka olivat niin nääntyneitä, etteivät pystyneet jatkamaan matkaa.²⁷⁶ Edelleen Paavonkallion kertoman perusteella sekä suomalaiset, että neuvostosotavangit laitettiin marssilla vetämään raskaita vankkureita kohti Muoniota. Vartiomiehet potkivat ja hakkasivat kepeillä sekä sylkivät vankeja silmille. Kemijärventiellä samoihin aikoihin liikkunut tietöläinen Vilho Leppäkangas on, Westerlundin lainaamassa otteessa, muistellut samoja sotavankivankkureita seuraavalla tavalla:

*"Tultiin Rovaniemelle, niin tässä välillä ennen Rovaniemeä, Vikajärven seudulla, tuli vastaan saksalaisia marssikolonnaa. Erikoisesti kiinnittyi huomio siihen vankkurikolonnaan, sitä ensimmäistä vankkuria veti venäläiset sotavangit, jotka olivat saksalaisille jääneet vangeiksi. Ne oli tietenkin muulit ja hevoset syöty. Näin pantiin vangit vetämään vankkureita. Ja tuolla tien varsilla näkyy vielä nytkin niitä hautoja, joihin vankeja on silloin kuopattu."*²⁷⁷

Kuitenkin Mika Kuljun mielestä saksalaiset eivät antaneet armoa nimenomaan suomalaisille sotavangeilleen. Kuljun mukaan suomalaisia sotavankeja kohdeltiin kuin koiria, sillä Suomella ei ollut enää merkitystä Hitlerin Saksan valtapelissä. Lisäksi saksalaiset olivat pettyneitä suomalaisiin päättäjiin ja sotavangit saattoivat saada osansa saksalaisten tunteenpurkauksista.²⁷⁸ Sen sijaan neuvostosotavankeja saksalaiset kohtelivat koko ajan paremmin, koska tällä olisi saattanut olla merkitystä mahdollisissa tulevaisuuden neuvotteluissa Neuvostoliiton kanssa.²⁷⁹ Edellisen valossa Paavonkalliolla ja Leppäkankaalla ovat menneet sotavangit sekaisin, kun he kertovat saksalaisten kohdelleen raaemmin nimenomaan neuvostosotavankeja ja laittaneen nimenomaan neuvostosotavangit kolonnan kärkeen ja vankkureiden vetäjäksi. Neuvostoliittolaisen sotavangin osa tuskin edelleenkään oli ideologisista syistä sen helpompi, mutta palatessamme nyt Sepon tarinaan ja lokakuun ensimmäisen päivän iltaan vuonna 1944 tulemme havaitsemaan, että suomalaiset sotavangit ovat osanneet kertoa tarkasti jopa vetämiensä vankkureiden sisällöstä. Suomalaisten sotavankien mukaan neuvostosotavangit tulivat kolonnassa erillisenä ryhmänä kärjessä olevien suomalaisten jälkeen. Pidän erehdystä inhimillisenä: Saksan järjestelmän kauheus ei ollut vielä paljastunut täydellä voimallaan suomalaisille. Ehkä Paavonkallion ja Leppäkankaan on

²⁷³ Westerlund 2008, 103-104

²⁷⁴ Hyvönen 1991, 101

²⁷⁵ Westerlund 2008, 103

²⁷⁶ Ibid, 104-105

²⁷⁷ Ibid, 105

²⁷⁸ Ibid, 104

²⁷⁹ Kulju 2012, 212-216

ollut vaikea kuvitella, että vielä hetki sitten suomalaisten aseveljinä olleet saksalaiset todella kohtelivat ottamiaan suomalaisia sotavankeja kuin eläimiä.

He vetivät Hitlerin vankureita²⁸⁰

"Tästä alkoi tie, joka ei ollut niitä suloisimpia, niin kuin varmasti milloinkaan ei ole sotavangin tie ollut. Kuulustelut olivat kovat, uhattiinpa henkeämmeikin, mikä lienee aina ollut ja tulee olemaan sotavangin kohtalo..."²⁸¹

-Konekiväärin mies Onni Niva kertoo sotavankeudesta, joka alkoi 6.10.1944 Keropudasjoen lähistöllä, Tornion taisteluissa

Niin lähellä

Vangitsemispaikalla, noin 8 kilometriä Tornioista pohjoiseen, 1.10.1944 iltana, Sepolta ja kumppaneilta riisuttiin aseet. Saksalainen upseeri antoi käskyn vankien siirtämisestä läheiselle parakkialueelle,²⁸² joka oli juuri sen sillan lähetyvillä, joka heidän tehtävänään oli ollut varmistaa ja jossa sijaitti saksalaisten komentopaikka. Polkupyörät, ja niissä kiinni olleet reput, kulkivat vielä tässä vaiheessa mukana, mutta perillä suoritettiin henkilöönkäypä etsintä,²⁸³ jossa saksalaisille piti luovuttaa tasku- ja teräaseet, kompassit ja kartat sekä henkilökohtaiset paperit. Rahat sentään jätettiin vankien haltuun.²⁸⁴

Saksalaiset yrittivät vielä saada etäämmälle turvaan jääneet suomalaiset tulemaan luokseen, että heidätkin voitaisiin ottaa vangeiksi. Tämä juoni ei kuitenkaan onnistunut. Seppo joutui vangitsemishetkellä selvittämään tilannetta saksalaisten kanssa, koska hän osasi muutaman sanan koulusaksaa.²⁸⁵ Vangiksi jääneet huutelivat, saksalaisten käskystä, takana oleville kaikenlaista epämääräistä, jonka tarkoitus oli saada heidät varmasti ymmärtämään tilanteen ja viemään siitä sanan suomalaisten komentopaikalle. Takanatuleville oli kuitenkin sanomattakin selvää, että edessä oltiin jääty vangeiksi.²⁸⁶ Suomalaiset varoivat huutelujaan sen varalta, että saksalaiset ymmärtäisivät jonkin verran suomea, koska he pelkäsivät jo tässä vaiheessa mahdollisia rangaistustoimenpiteitä.²⁸⁷

Ilmeisesti muita vähän paremman kielitaitonsa takia Seppo joutui välittömästi parakkialueella lyhyeen rintamakuulusteluun, jossa häntä kuulusteli saksalainen upseeri. Kuulustelu hoidettiin siviilipuvussa olevan suomalaisen naisen²⁸⁸ välityksellä, joka oli Sepon mukaan 20-22-vuotias, pitkänpuoleinen ja ruskeatukkainen neitonen. Seppoa kuulusteltiin suomalaisten joukko-osastojen vahvuuksista, liikkeistä, nimistä, komentajista ja niin edelleen. Seppo ei kuitenkaan voinut paljoa saksalaisille kertoa, koska ei itsekään näitä asioita tiennyt, mutta ei myöskään halunnut paljastaa asioita viholliselle. Seppo ja muita suomalaisia sotavankeja vietiin rintamakuulustelujen jälkeen autoilla Laurilaan.²⁸⁹

Sepon jatkaessa matkaa Laurilaan ainakin hänen kanssaan sotavangeiksi jääneet Haapakoski, Koskenlaita ja Kuosa siirrettiin säilytykseen alueella olevan parakkiin, jossa heitä pidettiin

²⁸⁰ Kappaleen nimi on lainattu suoraan vapaan kirjailijan Kaarle Isotalon vuonna 1965 julkaiseman kirjan nimestä. Kirja perustuu Pauli Haapakosken sotamuistelmiin ja nimen valinta ottaa myös suoraan kantaa siihen, kuka niitä vankureita tosiasiaassa veti

²⁸¹ Hyvönen 1991, 214-215

²⁸² EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

²⁸³ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46

²⁸⁴ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

²⁸⁵ Haapakoski 1982, 29, Hyvönen 1991, 98

²⁸⁶ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46, Hyvönen 1991, 98-99

²⁸⁷ EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

²⁸⁸ Hyvönen 1991, 99

²⁸⁹ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Hyvönen 1991, 99

muutama päivä. Suomalaisia ei päästetty ulos edes tarpeilleen, vaan sekin oli hoidettava huoneessa oleviin astioihin. Pauli Haapakoski on muistelmateoksessaan kuvannut useaan otteeseen värikkäin sanakäntein saksalaisten sotavangeille tarjoamaa muonaa, tai sitä mitä se aiheutti sotavankien suoliston toiminnalle. Kovin huonon ja kovin harvaan tarjotun ruoan kuvaukset löytyvät sotavankien kuulustelupöytäkirjoista sanatarkasti samoin kuvailtuna ja tämä vastaa sitä mitä Westerlundin kirjassa kerrotaan (neuvosto)sotavankien muonahuollon olleen.²⁹⁰ Valpolla ei vankien ruokahuolto ole vielä tässä vaiheessa sen kummemmin kiinnostanut; kuulustelupöytäkirjat kertovat vain, että muona toimitettiin parakkiin.²⁹¹

Tilanne muuttui lokakuun toisen ja kolmannen päivän välisenä yönä ja siitä eteenpäin, suomalaisten yrittäessä motittaa Iisakanmäellä ja Arpelantien varikolla olleet saksalaisjoukot. Suomalaiset eivät tässä yrityksessään onnistuneet,²⁹² mutta saksalaisten hallussa oleville sotavangeille se tiesi piinallisia kuulusteluja illalla 4.10.1944 liittyen suomalaisten hyökkäysvaiheessa ampumiin valoraketteihin ja niiden merkitykseen. Kuulustelupöytäkirjoissa mainitaan saksalaisen upseerin uhanneen suomalaisia aseella, jos nämä eivät paljasta valorakettien merkitystä. Myös tulkkina toiminut suomalainen nainen ohjeisti sotavankia kertomaan upseerille, mitä tämä halusi tietää tai upseeri saattaisi ampu heidät. Suomalaiset eivät kuitenkaan olisi edes voineet kertoa saksalaisille mitään, koska Suomen armeijassa oli tapana sopia valorakettien merkitys vasta ennen operaatioiden alkamista.²⁹³

Mika Kuljun mukaan suomalaisten yrittäessä motittaa saksalaiset, ja siinä sivussa myös motissa olleet suomalaiset sotavangit, päästiin niinkin lähelle kuin puolen kilometrin päähän. Haapakoski on muistelmateoksessaan esittänyt, että suomalaiset olisivat, ammuskelun ja räjähtelevien kranaattien perusteella, käyneet lähempänäkin.²⁹⁴ Kulju jatkaa, Haapakosken muistelmien pohjalta, saksalaisten otteiden kovenneen koko ajan saksalaisten kaatuneiden myötä. Kaikkia suomalaisia myös pahoinpideltiin kuulustelujen lomassa.²⁹⁵ Valpon kuulustelupöytäkirjat eivät väkivaltaa sen tarkemmin luettelo, mutta tuntiessamme saksalaisen sotavankijärjestelmän julmuuden, voimme pitää Haapakosken kuvauksia, ja Kuljun tulkintaa, saksalaisten väkivallasta yleisellä tasolla uskottavina. Viimeistään motituksen epäonnistuttua ja hyökkäyksen tyrehtyttyä suomalaiset sotavangit saivat hylätä haaveet vapauttamisestaan; tai siitä, että sotavankien vaihdoista enää tässä vaiheessa neuvoteltaisiin.

"Kuuntelimme öistä taistelun melskettä. Oli sovittu, että jos taistelu tulee niin lähelle, että vartijat hermostuvat ja pälyilevät, me käymme kimppuun. Neljällä konepistoolilla me selviämme jatkosta ja kun muistamme karjua omille kylille, eivät ne ammu meitä vahingossa. Mutta hätiköidä ei saa.

Tulitus kiihtyi ja tuli lähemmäksi, sitä tuntui olevan joka puolella. Päättelimme, että sakut – ja me – olimme motissa. Joitain kranaattejakin heiteltiin ja vankilamme sivustalla jyskytti tykistö.

Kranaatit räjähtelivät jo niin lähellä, että meitä alkoi hermostuttaa. Ei ylälaverilla kauan hengissä säilytä, jos suomalaiset pääsevät vielä hiukankaan lähemmäs ja tulittavat tosissaan. Tällä menolla me olisimme pian vainajia vainaitten joukossa, mutta mitään ei voitu nyt tehdä, sillä saksalaiset vartijat osoittivat meitä koko ajan aseillaan."²⁹⁶

²⁹⁰ Haapakoski 1982, Westerlund 2008, 40

²⁹¹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

²⁹² Kulju 2012, 140-143

²⁹³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

²⁹⁴ Haapakoski 1982, 33-34, Kulju 2012, 141

²⁹⁵ Haapakoski 1982, 38-40, 44-45, Kulju 2012, 215

²⁹⁶ Haapakoski 1982, 33-34

Rovaniemi

Seppo oli kertomansa mukaan Laurilassa kolme päivää. Paikalla oli muissa tilanteissa sotavangeiksi jääneitä suomalaisia, mutta myös satakunta panttivangiksi otettua suomalaista siviiliä. Hyvösen mukaan panttivankien joukossa oli merkkihenkilöitä, kuten Kaupunginjohtaja, Valion johtaja, Simon nimismies ja kansakouluntarkastaja. Laurilassa ei vielä kuulusteltu tai yritetty värvätä eikä paikalla myöskään näkynyt suomalaisia SS-miehiä tai -upseereita. Laurilasta sotavangit siirrettiin autoilla Rovaniemelle 6.10.1944 tienoilla. Rovaniemellä Seppo sijoitettiin venäläissotavankileirin yhteyteen, jossa paikalla oli jo Ranualla sotavangiksi jääneitä suomalaisia.²⁹⁷

Arpelan tienhaaran parakissa säilytetyt suomalaiset siirrettiin lokakuun kuudennen ja seitsemännen päivän välisenä yönä kuorma-autoilla Rovaniemelle. Samanaikaisesti Rovaniemelle kuljetettiin yli 20 Vojakkalan lähistöllä sotavangiksi jäänyttä JR53:n miestä. Perillä oltiin 7. päivän iltana ja suomalaiset sijoitettiin parakkialueella olevaan eristettyyn sotavankileiriin muiden sotavankien joukkoon.²⁹⁸

Rovaniemen leirillä suomalaisia sotavankeja oli yhteensä noin satakunta.²⁹⁹ Yleisesti ottaen sotavankeja ei kuulusteltu, mutta Kuosan kuuleman mukaan osalta oli tiedusteltu hieman tarkemmin vangiksi joutumisesta, oman yksikön vahvuudesta, upseerien nimistä ja niin edelleen. Sotavangeilta kerättiin tässä vaiheessa pois viimeisetkin rippeet henkilökohtaisesta omaisuudesta. Haapakosken mukaan sotavankeja ei valokuvattu eikä heiltä otettu sormenjälkiä.³⁰⁰ Sepon mukaan suomalaisilta ei tiedusteltu poliittisia kantoja tai järjestöihin kuulumisia, tai mitään muutakaan sellaista, joka saattaisi liittyä tuleviin värväysyrityksiin.³⁰¹

Rovaniemellä ruoka oli kovin huonoa. Aluksi evästä saatiin runsaammin, mutta myöhemmin annokset pienenevät. Ruokavaliio käsitti palan leipää ja margariininapin. Aamiaiseksi saatiin ravintoarvoltaan sangen vähäistä vihanneksista valmistettua keittoa, jota saatiin aluksi runsaammin, mutta myöhemmin annokset pienenevät. Päivällistä ei saatu, mutta joskus tarjottiin teenkorviketta. Leirin venäläiset varastivat leipää ja muuta suuhun pantavaa töissä käydessään ja toimittivat sitä rikkinäisen käymälän kautta toisinaan suomalaisille.³⁰² Merkillistä siinä mielessä, että vielä hetki sitten suomalaiset ja venäläiset olivat olleet vihollisia, mutta sotavankeus näemmä yhdistää. Sepon kuulustelupöytäkirja ei saksalaisen ruokahuollon kanssa kursaile: sen mukaan Rovaniemen leirillä ruokana oli pieni leipäpala ja kuivattuja homehtuneita vihanneksia.³⁰³

Ensimmäinen värväys ja Hauptsturmführer³⁰⁴ Itälä

Seppo kertoo kuulustelupöytäkirjassaan, että ensimmäinen värväysyritys tapahtui, kun hän oli ollut Rovaniemen vankileirillä pari päivää. Paikalle olivat saapuneet Hauptsturmführer Itälä ja Untersturmführer Vainio. Nämä olivat koonneet vankileirin pihalla suomalaisia sotavankeja ympärilleen. Itälä oli alkanut puhua siitä, kuinka Suomi oli joutunut riippuvuuteen Venäjältä Baltian valtioiden tavoin. Sepon mukaan Itälä oli pelotellut suomalaisten joutuvan kahden tulen väliin hyökätessään nyt saksalaisia vastaan, koska heidän takanaan olivat venäläiset joukot. Itälä oli vakuutellut, että Saksa tulisi lopulta voittamaan sodan ja sitä varten perustettaisiin suomalainen SS-pataljoona, johon runko oli jo saatu, ja joka koulutetaan Norjassa ja lähetetään sitten taistelemaan venäläisiä vastaan Keski-Eurooppaan. Itälä oli houkutellut sotavankeja lupaamalla kaikille saman

²⁹⁷ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

²⁹⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

²⁹⁹ Hyvönen 1991, 101

³⁰⁰ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³⁰¹ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

³⁰² EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³⁰³ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

³⁰⁴ Kapteeni

arvon kuin Suomen armeijassa ja samat edut ja oikeudet saksalaisten kanssa muonan ja palkkauksen suhteen. Itälä oli jatkanut, että liittymällä siis SS-pataljoonaan jokainen voisi hankkia itselleen paremmat olosuhteet ja samalla tehdä isänmaalleen palveluksen. Lopuksi Itälä oli kehottanut halukkaita ilmoittautumaan ja silloin oli Sepon mukaan SS-pataljoonaan liittynyt suuri joukko. Heti ilmoittautumisensa jälkeen SS-pataljoonaan ilmoittautuneet oli viety Itälän johtamina pois vankileiriltä.³⁰⁵

Koskenlaidan ja Haapakosken mukaan Itälä kävi värväämismatkalla Rovaniemen vankileirillä lokakuun 10. päivän tienoilla 1944. Haapakoski ehti kuulla vain osan Itälän puheista, koska oli ollut saunassa.³⁰⁶ Itälä joka tapauksessa selosti SS:ään värväytymisen etuja ja ennen kaikkea sen, että ne, jotka nyt liittyvät SS:ään tulevat säästymään rasittavalta marssilta Pohjois-Suomen läpi Norjaan. Koskenlaita vahvistaa Itälän puheista sen, että värväytyneitä ei tultaisi käyttämään suomalaisia joukkoja vastaan ja jokaisen saavan saman sotilasarvon, minkä on omannut Suomen armeijassa. Koulutus tulisi kestämään kuusi kuukautta Itälän vakuuttaessa, että taistelutoimintaan ei kukaan joutuisi ainakaan ensimmäisen kolmen kuukauden aikana. Koulutuksesta tulisivat vastaamaan suomalaiset koulutuskielen ollessa suomi. Lisäksi Itälä oli kovin kehuskellut SS-miesten ruokaa, vaatetusta ja asunto-oloja.³⁰⁷

Itälän ensimmäisen värväyksen yhteydessä SS-joukkoihin värväytyi noin parikymmentä suomalaista sotavankia. Värväytyneet vietiin pois leiriltä vielä saman päivän aikana ja heille annettiin takaisin heidän luovuttamansa rahat ja arvoesineet. Itälä lupasi palata myöhemmin kehottaen leirille jääneitä suomalaisia harkitsemaan kannattaako SS:ään liittyä vai ei.³⁰⁸

Toinen värväys ja ei kun marssimaan

Sepon kuulustelupöytäkirjan mukaan Itälä oli käynyt Rovaniemen leirillä toisenkin kerran pitämässä samanlaisen puheen ja värväten silläkin kertaa joitakin mukaan. Itälä oli lisäksi maininnut, että suomalaiset sotavangit marssitettaisiin Norjaan kantamuksia kantaen. Itälä oli vielä uhkaillut kylmillä ilmoilla ja mitättömällä ruoalla ja painottanut suomalaisten aiheuttavan itselleen tarpeettomia kärsimyksiä kieltäytymällä liittymisestä SS-pataljoonaan. Seppo jatkaa, että sotavankien keskuudessa oli kovasti pohdittu Itälän tarjousta. Sepon mukaan suomalaisia oli pelottanut saksalaisten jo Laurilassa esittämä erään poliisin karkaamisen jälkeen toistama uhkaus, jonka mukaan jokaista karannutta kohti ammutaan 10 vankia. Sepon mukaan kaikki olivat ajatelleet karkaamista, mutta Rovaniemellä ei ollut ankaran vartioinnin takia mitään mahdollisuuksia pakoon. Rovaniemen leirillä muona oli ollut huonoa ja pääasiassa ravintona oli kuivattuja homehtuneita vihanneksia ja pieni leipäpala. Sepolla ei ole ollut kohtelusta enempää sanottavaa, koska suomalaiset olivat olleet piikkilanka-aitauksen sisällä ja vartijat sen ulkopuolella. Sepolla ei ole kohtelusta enempää sanottavaa kuulustelupöytäkirjaan, koska suomalaiset olivat olleet piikkilankiaitauksen sisällä ja vartijat sen ulkopuolella.³⁰⁹

Illalla 11.10.1944 suomalaisille ilmoitettiin, että seuraavana päivänä lähdettäisiin marssimaan Norjaan. Ensimmäinen mainittu etappi oli Kittilä, mutta tarkemmin ei reissun päämäärästä kerrottu. Valpon kuulustelemien suomalaisten arvio marssille 12.10. lähteneiden suomalaisten sotavankien määrästä vaihtelevat välillä 90-125.³¹⁰ Samassa kolonnassa marssimaan lähti myös arviolta 400

³⁰⁵ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Tulemme myöhemmin näkemään, että Itälä valehteli täyttä häkää.

³⁰⁶ Saunomisessa oli kyse vain siitä, että saksalaiset kiinnittivät parempaa huomiota sotavankien hygieniaan tautien välttämiseksi. Kts. Westerlund 2008, 42-43

³⁰⁷ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Hyvönen 1991, 102

³⁰⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Hyvönen 1991, 102

³⁰⁹ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

³¹⁰ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

hengen vahvuinen venäläisosasto. Venäläisten määränpää oli eri kuin suomalaisilla ja heillä oli omat vartijat.³¹¹ Saksalaiset luottivat venäläisiin enemmän ja kohtelivat näitä paremmin.³¹²

Suomalaiset oli jaettu kolmeen tai neljään joukkueeseen, jonka lisäksi upseerit muodostivat oman osastonsa. Suomalaisten arviot konepistoolien varustettujen vartiomiesten lukumäärästä vaihtelevat, mutta jokaisella osastolla oli omat vartiomiehensä ja vartiointi oli erittäin tiukkaa. Vartijat kulkivat tien molemmin puolin sekä osastojen edessä ja takana. Vartiomiehillä oli määräys ampua mikäli tieltä poistuttaisiin ilman lupaa. Haapakosken mukaan tarpeidensa tekoonkin täytyi pyytää lupa.³¹³ Sepon mukaan karkaaminen oli mahdotonta, koska yövyttiin ulkona valoansoilla varustetuissa aituksissa, jonka lisäksi lämpötila oli nollan lähettyvillä ja koko ajan satoi kylmää vettä.³¹⁴ Saksalaisilla oli mukanaan myös sotakoiria.³¹⁵ Kukaan ei karannut, vaikka suunnitelmia kyllä tehtiin.³¹⁶

Suomalaisille sotavangeille annettiin mukaan kannettavaksi ylimääräiset pakkaukset, joiden jättäminen matkan varrelle kiellettiin. Nämä pakkaukset sisälsivät vaatteita, kenkiä ja huopia, jotka olivat suomalaisten tulkintojen mukaan pääsääntöisesti käyttökelttomia. Jokaiselle suomalaisosastolle annettiin lisäksi vedettäväksi nelipyöräiset vankkurit, joiden vetämiseen tarvittiin 6-7 miestä vankkureita kohden ja vielä kahdet tai kolmet pienemmät kärryt, joiden vetämiseen tarvittiin kaksi miestä kärryjä kohden. Myös vankkurit ja kärryt oli lastattu enimmäkseen käyttökelttomalla rautaromulla, mutta myös suomalaisten varusteilla ja vartiomiesten teltoilla sekä repuilla. Vankkureita ja kärryjä koskivat samat määräykset kuin ylimääräisiä pakkauksia: niiden jättäminen matkan varrelle kiellettiin. Saksalaiset kuitenkin antoivat paremmat kengät niille, joiden jalkineet olivat kehnot ja päällystakit niille, joilta takit puuttuivat kokonaan.³¹⁷ Sepon kuulustelupöytäkirja lisää tähän vielä sen, että tiet olivat kovan liikenteen takia huonossa kunnossa ja vankkurit olivat tämän takia erittäin raskaat vetää. Marssin aikana annettiin aamulla leipäpala, Sepon sanoin arviolta 300g raskasta saksalaista juntaa, ja lämmintä vettä. Näillä tuli pärjätä iltaan saakka, jolloin saatiin vielä vajaa litra vihanneslientä.³¹⁸

Karamellejä linja-autoista

Marssin alussa suomalaiset sotavangit ohitti autokolonna, jonka mukana ajavista linja-autoista aiemmin Rovaniemellä SS:ään värväytyneet suomalaiset heittelivät marssiville suomalaisille sotavangeille karamellejä ja antoivat leipää. Oloja SS:ssä kehuttiin hyväksi.³¹⁹ Seppo kertoo värväytyneiden olleen kovasti humalassa ja hänen mielestään saksalaiset olivat järjestäneet tämän näytöksen varta vasten.³²⁰

Arviot päivämarssien pituuksista vaihtelevat välillä 27-50 kilometriä. Kaikki valittavat ruoan olleen huonoa ja sitä olleen liian vähän. Sisämajoitusta ei ollut, vaan yövyttiin taivasalla nuotiolla, mikä oli koko ajan kylmenevissä oloissa ongelmallista. Aina ei ollut polttopuita saatavilla, eivätkä

³¹¹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³¹² Ibid

³¹³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³¹⁴ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Hyvönen 1991, 99

³¹⁵ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Hyvönen 1991, 99-100

³¹⁶ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Hyvönen 1991, 100-101

³¹⁷ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³¹⁸ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

³¹⁹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³²⁰ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

Saksalaiset tietenkään antaneet lähteä polttopuiden hakuun kauemmaksi tiestä.³²¹ Kuosan mukaan lähtiessä luvattiin, että marssittaisiin pari päivää ja sitten levättäisiin; niin marssittiinkin, mutta sitten vietiin korjaamaan kovan liikenteen takia huonossa kunnossa olevaa tietä.³²² Suomalaiset joutuivat usein korjaamaan tietä, työvälineinään vain pari lapiota, jonka takia useimpien oli käsin raivattava kiviä ja kaivettava soraa ja mutaa.³²³

Saksalaiset pahoinpitelivät suomalaisia erityisesti työnteon yhteydessä ja tähän syyllistyivät pohjoiseen marssivat saksalaiset joukot. Erityisesti saksalaiset SS-miehet olivat pahimpia.³²⁴ Koskenlaidan mukaan venäläisten pahoinpitelyjä ei sattunut, koska vartiomiehet estivät ne. Sepon mukaan kuljetusta johtanut vääpeli esti usein väkivaltaisuuudet, koska hän oli itse ollut englantilaisten sotavankina. Erityishuomion kohteeksi väkivaltaisuuksissa joutuivat suomalaiset upseerit. Mika Kuljun mukaan Sinetässä puolihumalaiset SS-joukot pieksivät nelipyöräisiä vankkureita vetäneitä suomalaisia hakunvarsilla "kunniakujassa".³²⁵ Haapakoski pahoinpideltiin ensimmäisenä päivänä, kun oli marssittu noin 15 km Rovaniemeltä:

Pauli Haapakosken kuulustelupöytäkirja kertoo, että marssivia oli käytetty matkan varrella tienkorjaustehtävissä. Hänen mukaansa saksalaiset olivat pahoinpidelleet suomalaisia juuri työskentelyn aikana. Haapakoski kertoo joutuneensa itse pahoinpitelyn uhriksi ensimmäisenä marssipäivänä noin 15 kilometrin jälkeen. Kolonnan marssiessa tiellä oli kahden puolen tietä kerääntynyt saksalaisia SS-miehiä, jotka olivat ivanneet suomalaisia ja alkaneet sitten lyödä suomalaisia ja heitellä näitä käsiinsä saamallaan esineillä kuten pulloilla. Haapakoskea oli sitten lyöty kahdesti hyvin voimakkaasti hakun varrella selkään.³²⁶

Tämän tarinan jälkinäytöksen ensimmäisessä osassa mainitsen Sepon kodin seinällä olleen kuvan Kittilän puulinnasta. Kerron myös paikan tulleen tutuksi Sepollekin. Marssilla kohti Yli-Muoniota, ja pidemmälle, pysähdyttiin Kittilässä, jossa sotavangit sijoitettiin tuohon samaiseen rakennukseen. Seppo kertoo Osmo Hyvösen Tornion maihinnousun historiikissa Kittilän välinäytöksestä ja Sepon sanoma tuo esiin raadollisella tavalla myös sen kuinka suomalaiset suunnittelivat alusta pitäen karkaamista siitä huolimatta, että saksalaiset olivat uhanneet karkaamisista rangaistavan teloituksilla. Lisäksi Sepon kertomassa esiintyvät muualtakin tutut keho ruoka ja saksalaisten koirat.

“Se oli se ruokapuoli sellasta rehuvelliä, mitä illalla annettiin ko päästiin perille. Sitten ne hirvitti ne koirat. Miten sitä nälkäinen mies lähtee karkuun, kun koira on kohta kimpussa. Oli siinä meillä sen vartion päällikkönä yks Lutteri, se oli virolainen, puhu suomea, ja mehän tehtiin suunnitelma, että me pelotetaan tämä ukko ja siinä ennen Kittilää kun leiriydyttiin niin joku sano, että hän näki siellä jokivarressa veneenki, että jos päästäs sillä pakkoon. Meillähän rupes olemaan jalat aika huonossa kunnossa. Me pyyettiin Lutterilta, että päästäisiin pesemään jalat joessa ko ne olivat niin hikiset ja likaiset ja rakoilla. Mullaki oli puukko saapasvarressa, jota saksalaiset ei olleet huomanneet. Suunnitelma oli, että hypätään karkkuun ja lyyään puukko tuonne lapojen väliin ja pukataan ukko tuonne Ounasjokeen. No joo, se lähti ja sillä oli pistooli käessä meiän perässä kulki. Eihän siellä mitään venettä ollu, se oli semmonen kivi vain, joka tuolta kauempaa näytti veneeltä, niin se jäi siihen se koko yritys... Ahtain paikka, missä minä koskaan olen ollu oli se Kittilän puulinna, jossa Lapin jätkiä piettiin. Soli rakennettu joskus ennen vuosisadan alkua. Se oli aivan niinko oikea vankila, mutta se oli rakennettu puusta, muuritki oli korkeat. Sitte ko ne pakattiin

³²¹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³²² EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

³²³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46

³²⁴ Ibid

³²⁵ Kulju 2013, 163

³²⁶ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

kaikki ryssät ja suomalaiset sinne, minäki makasin siellä ritsin alla, että ei koko yönä pystyny juuri päättään kääntään.”³²⁷

Kolmas värväys ja kipeät jalat

Sotavangit saapuivat Yli-Muonioon lokakuun 20. päivän tienoilla ja saivat lepäillä vuorokauden verran. Itälä kävi jälleen paikalla tiedustelemassa suomalaisten vointia ja kyselemässä kuinka matka oli sujunut. Itälä puhui jälleen SS:ään liittymisen eduista tarjoamatta kuitenkaan asiaan mitään uusia näkökulmia. Paitsi jos laskemme uudeksi näkökulmaksi sen, että Koskenlaidan mukaan Itälä kehotti värväytymään, jotta säästyisi loppumatkan rasituksilta ja pääsisi hoivaamaan marssimisesta kipeytyneitä jalkoja.³²⁸

Haapakoski oli kertomansa mukaan jo Rovaniemellä valitellut Itälälle huonoja oloja ja kohtelua. Itälä oli luvannut puhua kohtelusta saksalaisille, mutta oli sanonut vielä, että hän on niin pieni tekijä, ettei hänen sanomisensa paljoakaan auta.³²⁹ Yli-Muoniossa muutkin sotavangit moittivat sotavankien kohtelua ja etenkin ruokaa Haapakosken lisätessä, että ei Suomessa koskaan näin huonosti ole kohdeltu sotavankeja. Itälä huomautti jälleen, ettei hän voi asialle mitään, mutta värväytymällä muona paranisi, sairaut saisivat hoidon, marssin rasitukset loppuisivat ja värväytyneet saisivat yhtä hyvät olot kuin saksalaisilla.³³⁰ Haapakosken kertoman mukaan Yli-Muoniossa värväytyi noin 20 suomalaista.³³¹

Sepon kuulustelupöytäkirjan perusteella Yli-Muonioon saavuttiin 20.10 ja tällöin Itälä, joka oli ajanut suomalaisten ohi henkilöautolla, ilmestyi jälleen sotavankien luo uudistamaan aiemmat puheensa. Itälä oli lisäksi kyselty, kuinka matka oli huvittanut miehiä ja ilmoittanut, että matka tulee jatkumaan marssien Norjaan. Itälä oli Sepon mukaan lisännyt vielä, että siellä olevaan vankileiriin suomalaiset kyllä unohdetaan. Seppo kertoo kuulustelupöytäkirjassaan, että hänet sai värväytymään matkan rasitus, pelko tulevaisuudesta ja se mahdollisuus, että liittymällä SS-pataljoonaan tarjoutuisi vartioimattomana tilaisuus paeta läheiselle Ruotsin rajalle. Sepon mukaan hänen kanssaan samaan aikaan oli värväytynyt sotamies Mustonen, alikersantti Koskenlaita ja joitakin muita suomalaisia sotavankeja, jotka olivat sitten ilmoittautuneet Itälälle. Tämän jälkeen paikalle oli saapunut SS-pukuinen vänrikki Laurell, jonka mukanaan tuomat saksalaiset vartiomiehet kuljettivat värväytyneet pois leiristä erääseen taloon. Seppo kertoo, että tämän jälkeen värväytyneille oli annettu muonaa ja viinaryypyt.³³²

Erkki Koskenlaita kertoo omassa kuulustelupöytäkirjassaan, että hän oli suunnitellut sotamies Mustosen kanssa SS:ään liittymistä tarkoituksena karata sopivan tilaisuuden tullen Ruotsin kautta Suomeen. Koskenlaidan mielestä sotavankikolonnan mukana ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia karkaamiseen ja sotavangit pelkäsivät menevänsä niin huonoon fyysiseen kuntoon, että enää ei kyettäisi karkaamaan, vaikka tilaisuus saataisiinkin. Koskenlaidan mukaan hän ilmoittautui Mustosen kanssa Itälälle, kun tämä oli tullut uudelleen värväämään. Samana iltana värväytyneet oli erotettu sotavankikolonnasta ja heidät majoitettiin erään talon vinttihuoneeseen. Koskenlaidan arvion mukaan värväytyneitä oli tällä kertaa kaikkiaan vähän yli kaksikymmentä.³³³

³²⁷ Hyvönen 1991, 100

³²⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³²⁹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

³³⁰ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

³³¹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

³³² EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

³³³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46

Marssi jatkuu ja ensimmäiset karkaavat

Yli-Muoniosta vankeuteen jääneiden suomalaisten matka jatkui kuorma-autoilla pohjoista kohti.³³⁴ Venäläiset sotavangit jatkoivat matkaa marssien osan heistä jäädessä seudulle tietöihin.³³⁵ Ensimmäinen etappi oli sotavankileiri, jossa lienee ollut 15 venäläistä sotavankia ja jossa vietettiin kuusi vuorokautta. Matka jatkui marssien kohti käsivartta ja valtakunnan raja ylitettiin joko lokakuun lopulla tai marraskuun alussa.³³⁶

Rajalta marssittiin Norjan puolella olevaan Österdahlisiin, jonne saavuttiin 8.11.44³³⁷ ja suomalaiset sijoitettiin vankileirin varastoparakkiin.³³⁸ Österdahlissa saksalaiset tiedustelivat suomalaisilta halukkuutta ryhtyä saksalaisille hiihdonopettajiksi tai vaihtoehtoisesti halukkuutta saksalaisiin työjoukkoihin. Molempiin olisi ollu lähtijöitä, mutta kumpaankaan ei ketään otettu. Työjoukkoihin värvääjänä toimi eräs suomea puhuva Wehrmachtin Hauptmann, joka oli aikaisemmin asunut Suomessa.³³⁹

Tammikuun puolessa välissä 1945 suomalaiset sotavangit vietiin kuorma-autoilla johonkin satamaan ja sieltä laivalla Mo-i-Ranaan,³⁴⁰ jossa odotettiin rautatiekuljetusta viikon verran.³⁴¹ Mo-i-Ranassa karkasivat alikersantti Turkka Oittila, tämän veli Kerkko Oittila ja sotamies Arvo Puisto. Kuosa ja Haapakoski olivat molemmat kuulleet, että kaksi viimeksi mainittua olisivat onnistuneet pääsemään takaisin Suomeen, kun taas alikersantti Turkka Oittila³⁴² oli kadonnut matkalla. Kaikilla suomalaisilla oli karkaamissuunnitelmia, mutta edellisten karattua vartiointia tiukennettiin huomattavasti.³⁴³ Yritykset täytyi jättää myöhäisempään vaiheeseen,³⁴⁴ koska ei ollut tilaisuuksia, eikä olisi ollut onnistumisen mahdollisuuksia.³⁴⁵

Mo-i-Ranasta suomalaiset vietiin 31.1.45 Trondheimin ja Lillehammerin kautta Tönsbergiin, jossa sijoitettiin sotavankileiriin,³⁴⁶ joka oli valmis, mutta tyhjillään. Kuljetuksen aikana sotavangit saivat olla muutamia päiviä aivan ilman muonaa³⁴⁷ ja sama jatkui myös leirillä, jossa oltiin muutamia päiviä ilman ruokaa.³⁴⁸ Kun ruokaa viimein alettiin saada oli se aluksi kohtalaista, mutta huononi sitten nopeasti. Suomalaisia käytettiin sekalaisissa töissä leirialueella ja jonkin verran myös metsätöissä lähialueen metsissä.³⁴⁹

Neljäs värväys ja "Jermukin" lähtee viimein mukaan

Helmikuun puolen välin lähestyessä Itälä kävi pariinkin otteeseen värväysmatkalla Tönsbergin vankileirillä. Tällä kertaa hänen mukaansa värväytyivät viimein Haapakoski ja Kuosakin sekä 35-50

³³⁴ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

³³⁵ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

³³⁶ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

³³⁷ Ibid

³³⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

³³⁹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

³⁴⁰ Ibid

³⁴¹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

³⁴² Mika Kuljun kirjan "Lapin sota. 1944-1945" osassa 5, eli kaatuneiden luettelossa, Turkka Oittisen on merkitty kuolleen sotavankeudessa Norjassa 27.1.1945. Haapakosken ja Kuosan antamien tietojen perusteella Oittinen olisi kuitenkin kuollut vapaana miehenä karkaamisen jälkeen.

³⁴³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

³⁴⁴ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

³⁴⁵ EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

³⁴⁶ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

³⁴⁷ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

³⁴⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

³⁴⁹ Ibid

suomalaista sotavankia. Pitkään sinnitelleiden ja värväytymistä vastaan haranneiden miesten mielet olivat muuttuneet. Itälä nimittäin kertoi SS-miesten koulutuksen tapahtuvan Kongsvingerissä, Ruotsin rajan läheisyydessä. Värväytymisestä tuli houkutteleva vaihtoehto, koska sotavangit ajattelivat, että Ruotsin rajan läheisyydessä olisi olojen vapautuessa helpompi karata ja suunnata kohti Suomea.³⁵⁰

Haapakoski ja Kuosa, kuten aiemminkin värväytyneet, joutuivat värväytymisen yhteydessä allekirjoittamaan sitoutumiskaavakkeen, joka piti allekirjoittaa. Sitoutumiskaavakkeet tulkattiin värväreiden toimesta eivätkä värväytyneet tienneet tarkasti mitä allekirjoittivat. Valpon kuulusteluissa käy ilmi oikeastaan vain se, että allekirjoittaneet vakuuttivat vapaaehtoisesti alistuvansa Saksan sotaväen rikoslain alaisuuteen.³⁵¹

Antti Kuosan kuulustelupöytäkirjan mukaan Itälä oli saapunut jälleen Tönsbergiin värväämään 12.2.1945. Suomalaiset sotavangit oli jälleen kutsuttu kokoon ja Itälä alkoi puhumaan sotavangeille. Kuosan mielestä Itälä oli ollut sitä mieltä, että sotavankina olo ei sovi suomalaiselle sotilaille ja olisi parempi, jos kaikki liittyisivät SS:ään. Itälä oli selostanut vielä ruoan ja muidenkin olojen olevan leirillä sangen huonot, mutta hän ei voi sille mitään, mutta värväytymällä SS:ään tulisi heti saamaan paremman ruoan ja olot. Kuosan kuulustelukertomuksen perusteella Itälä oli vielä ilmoittanut, että värväytyneet vietäisiin Konsvingeriin koulutukseen. Kuosa ei kertomansa mukaan ollut harkinnut aiemmin värväytymistä, mutta kuultuaan päämäärän olevan lähellä Ruotsin rajaa, ryhtyivät he kersantti Hapaakosken kanssa suunnittelemaan SS:ään värväytymistä pakomahdollisuuksien parantaminen mielessä. Tämän he olivat sitten tehneetkin, ilmoittamalla Itälälle, että halusivat liittyä vapaaehtoisesti SS:ään.³⁵²

Pauli Haapakoski taas arvioi kuulustelupöytäkirjassaan, että Itälä olisi tullut uudelleen Tönsbergiin 11.2.1945. Myös Haapakosken mukaan kaikki suomalaiset oli kutsuttu kokoon, jotta Itälä voisi selostaa matkansa tarkoitusta. Haapakoski jatkaa Itälän ilmoittaneen, että suomalaisilla sotavangeilla olisi nyt tilaisuus liittyä SS:ään ja tämä tilaisuus olisi parempi käyttää hyväkseen, koska tällainen olo ei sovi suomalaisille ja värväytymällä kaikki saisivat siedettävät olot. Haapakosken kertoman mukaan Itälä oli kehunut SS-miesten oloja ja ruokaa. Haapakosken kuulustelupöytäkirja vahvistaa myös sen, että hän oli keskustellut värväytymisestä ja karkaamisesta Kuosan kanssa. Haapakosken ja Kuosan tarkoitus oli ollut sopivan tilaisuuden tullen karata Ruotsiin, josta he olisivat päässeet vapaasti takaisin Suomeen. Haapakosken muistaman mukaan hänen värväytyessään oli Itälä sanonut ”joko Jermu viimeinkin lähtee mukaan”.³⁵³

Tarinamme on nyt edennyt siihen pisteeseen, että Seppo ja hänen kanssaan sotavangiksi jääneet suomalaiset ovat kaikki värväytyneet SS-miehiksi. Tarkkasilmäinen lukija saattaa ihmetellä sitä, miten Eelis Ukonsaari ja Martti Mustonen häviävät tarinan taustalle, eikä heitä näe lähdeviitteiden kuulustelupöytäkirjoissakaan. Minä en yksinkertaisesti tiedä, mikä näiden miesten kohtalona on ollut; eikä sitä tämän tutkimuksen ja tutkimusaineistoni puitteissa ole ollut mahdollista selvittää. Valpon arkistosta heidän kuulustelupöytäkirjojaan ei ainakaan vielä ole löytynyt.

Waffen-SS – Hitlerin eliittikaarti³⁵⁴

"On ymmärrettävää, että ne, jotka ovat kirjoittaneet kolmannelta valtakunnasta, ovat myös käsitelleet Heinrich Himmlerin monimuotoista ja voimakasta SS-organisaatiota. Heidän kiinnostuksensa kohteena ovat olleet SS:n julmuudet, kuten rotupuhdistukset, ihmisillä suoritettut

³⁵⁰ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

³⁵¹ Ibid

³⁵² EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

³⁵³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46 Itälä oli Haapakosken omienkin muistelmien (Olin saksalaisten vanki 1982) toistuvasti maanitellut häntä henkilökohtaisesti värväytymään, mikä selittää tuttavallisen jermuttelun

³⁵⁴ Viittaa George H. Steinin teokseen "Waffen-SS. Hitlerin eliittikaarti sodassa 1939-1945" neljäs painos. 2009

lääketieteelliset kokeet, massojen orjuutus ja Gestapon suorittamat kidutukset. Nürnbergin sotasyölysoikeudenkäynnin arkistot ovat tehneet mahdolliseksi näiden hirviömaisten tekojen läpikohtaisen ja armottoman julkituonnin, kuten oikein onkin.

Yleisessä mielipiteessä – sekä Yhdysvalloissa että muualla – SS-kirjaimet ovat muodostuneet Hitlerin Euroopan kauheuksien symboliksi. Kuitenkin voidaan sanoa, että Nürnbergin sotasyölysoikeudenkäynnin aikana syntyneet opit rikollisesta salaliitosta ja kollektiivisesta syyllisyydestä eivät enää täytä vakavasti otettavalle tutkimukselle asetettavia vaatimuksia. Aliarvioimatta Himmlerin käytyrien suorittamien rikosten laajuutta tutkimus on osoittanut, että SS oli tosiasiaa monivivahteisempi ja mutkikkaampi kuin kansainvälisessä sotilastuomioistuimessa syytteeseen asetettu monoliittinen rikollisorganisaatio. SS:n eri osat eivät koskaan olleet kovin samankaltaisia. Lisäksi sodan sytyttyä muutamia osia, kuten keskitysleirijärjestelmä, poliisijärjestelmä ja Waffen-SS, alkoivat elää omaa elämäänsä ja valitsivat kukin toisista osista poikkeavan linjansa. Seurauksena on, ettei SS-organisaatiosta kokonaisuudessaan voida esittää perusteltua tulkintaa ja arviota ennen kuin jokainen sen elementeistä on tutkittu perinpohjaisesti ja käyttäen toistaiseksi vähän hyödynnettyjä SS:n arkistoja."

-George H. Stein vuonna 2009 ilmestyneessä klassikkoteoksensa "Waffen-SS. Hitlerin eliittikaarti sodassa 1939-1945" esipuheessa.³⁵⁵

Edellinen antaa hyvät lähtökohdat myös suomalaisten Lapin sodan SS-miesten tarkastelulle. Olivat kyseessä sitten pakotetut, mukaan houkutelut tai puhtaan vapaaehtoiset. SS-miehiä oli niin sanotusti joka junaan.³⁵⁶ Osa oli kiihkomielisiä fanaatikkoja, osa sotavankeuden olosuhteilla pakotettuja, osa hyväuskoisia mukaan houkuteltuja ja osa oli varmasti mukana puhtaan opportunistisista syistä. Tämän tarinan kannalta varsinainen suomalainen SS-vapaaehtoispataljoona, joka ehkä paremmin panttipataljoonana tunnetaan, rajautuu tietyiltä osin tämän tarinan ulkopuolelle. Sepon tarinan kannalta oleellista on se, mitä tapahtui pataljoonan kotiuttamisen jälkeen, Suomen solmittua aselevon Neuvostoliiton kanssa ja vihollisuuksien alettua Suomen ja Saksan välillä Lapissa. Siirrymme näiden olosuhteiden kautta Sepon tarinan roistoihin.

Jouni Suistola on George H. Steinin Waffen-SS:ää käsittelevän kirjan yhteyteen kirjoittanut artikkelin "Suomalaiset Waffen-SS:n palveluksessa". Suistolan tulkinta tilanteesta ennen jatkosotaa, ja samalla ennen Lapin sotaa, mutta myös ennen Suomen Saksalta saamaa asepuu, joka pysäytti Neuvostoliiton suuroffensiivin, tulee ottaa huomioon ennen kuin menemme pidemmälle. Suistola järkeilee:

"Huomattavasti perustellumpaa on lähteä liikkeelle seuraavasta kehityskulusta: Vaikka Neuvostoliitto solmikin Suomen kanssa rauhan talvisodan päätteeksi (todennäköisimmin sen takia, että se huomasi joutuvansa sotaan myös Ranskan ja Englannin kanssa, jotka suunnittelivat vakavissaan sotilaallista sekaantumista talvisotaan), sen painostus maattamme kohtaan ei hellittänyt. Etenkään kesäkuun 1940 jälkeen, jolloin Saksan sotakone oli murskannut Belgian, Hollannin ja Ranskan armeijat ja Englanti jatkoi yksin taisteluaan, Neuvostoliiton ei enää tarvinnut pelätä länsivaltojen sekaantumista toimiinsa Baltiassa ja Suomessa. Väli rauhan aikana neuvostopainostus kärjistyi jopa useita kertoja selväksi sodanuhkaksi."³⁵⁷

Suistolan mielestä tällaisessa tilanteessa vain täysin edesvastuuton hallitus olisi niin sanotusti jäänyt makaamaan tuleen sen sijaan, että se olisi pyrkinyt hakemaan tukea maallemme. Saksan kääntäessä katseensa kohti Neuvostoliittoa alkoi tietoja linjamuutoksesta kantautumaan talvella 1940-1941 myös Suomeen. Kenraaliluutnantti Erik Heinrichsin tammikuisen Saksan-matkan jälkeen Suomessa

³⁵⁵ Stein 2009, 11

³⁵⁶ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 68-69

³⁵⁷ Jokipii 1999, 28 Suistola 2009, 327

tiedettiin jo mitä olisi luvassa, vaikka virallisesti päätös Suomen osallistumisesta Saksan Neuvostoliiton sotaretkeen ja operaatio Barbarossaan lyötiin lukkoon vasta toukokuussa 1941.³⁵⁸

SS-miehiä ja Punavalpoa tutkinut Anu Vertanen on lisäksi painottanut, että Panttipataljoonaa tarkastellessa on pantava merkille, että se oli ainoa Saksaan lähetetty vapaaehtoisjoukko, joka palveli itsenäisen maan, Suomen, omia tarkoituksia. Suomalainen Waffen-SS pataljoona oli syntyessään, taistellessaan ja loppuessaan kiinteä osa sitä poliittista toimintaa, jota Suomen hallitus harjoitti maan riippumattomuuden hyväksi. Pataljoonan alkuperäinen tarkoitus oli lisäksi valtion lähettämä "varmistus" Saksasta saatavalle materiaaliselle avulle ja sotilaalliselle tuelle. Tämän tuen tärkeydestä Neuvostoliiton suuroffensiivin edetessä olenkin jo maininnut. Ensimmäiset vapaaehtoiset lähtivät Suomesta hallituksen suostumuksella touko-kesäkuussa vuonna 1941 rauhan vallitessa ja koulutusta saamaan. Panttipataljoona palautettiin kotimaahan sopimusten mukaisesti kesällä 1943 ennen Saksan sodankäynnin katastrofia.³⁵⁹ Mauno Jokipii on dokumentoinut kattavasti suomalaispataljoonan vaiheet³⁶⁰ eikä niihin ole tarpeen sen tarkemmin puuttua. Sepon tarinan kannalta oleellisia ovat miehet, jotka eivät unohtaneet,³⁶¹ eivätkä kotiutuneet.

Silvennoinen, Tikka ja Roselius ovat silti varmasti oikeassa, kun he kirjoittavat suomalaisia fasisteja käsittelevässä kirjassaan, että sodanjälkeinen panttipataljoonan puolustelu sen perusteella, että tarjokkaita olisi karsittu, jotta vapaaehtoisjoukko saataisiin pidettyä poliittisesti neutraalina, on kestävä. Samoin olen samaa mieltä siitä, että professori Mauno Jokipiin arviota viidenneksestä "ruskeaa väriä tunnustaneista" värväytyneiden joukossa on kenties syytä tarkastaa ylöspäin.³⁶² Toisaalta olen myös sitä mieltä, että tutkijat Silvennoinen, Tikka ja Roselius voisivat antaa kansainvälisestikin tunnetulle toisen maailmansodan tutkijalle hiukan armoa. Etenkin kun Jokipii on, erheistään huolimatta, tehnyt sen valtaisan perustyön SS:stä ja panttipataljoonasta, jolla edellä mainitut kirjoittajat itsekin osin operoivat. Jokipiin on varmasti ollut vaikea hahmottaa erilaisten fasististen toimijoiden vaikutusta suomalaisessa yhteiskunnassa tai vaikkapa Panttipataljoonan värväysprosessissa, koska relevantin perustutkimuksen siltä saralta ovat tehneet osin tutkijat Juha Pohjonen ja Oula Silvennoinen Lauri Törniä käsittelevässä kirjassaan, joka on julkaistu vuonna 2013 ja tutkijat Oula Silvennoinen, Marko Tikka ja Aapo Roselius vielä tuoreemmassa kirjassaan suomalaisista fasisteista, joka on julkaistu 2016. Mauno Jokipii kuoli vuonna 2007. Panttipataljoonan kolmas painos julkaistiin 1996.

On selvää, että värväysprosessissa, niinkuin tuon ajan suomalaisessa yhteiskunnassa ylipäättänsäkin, oli eri suuntiin vetäviä poliittisia intressiryhmiä ja linjoja. Hetki sitten mainitsemani tutkimus on tuonut esiin suomalaisten fasistien aiemmin oletettua suuremman vaikutusvallan niin suomalaisessa yhteiskunnassa kuin panttipataljoonan värväysprosessissa.³⁶³ On kuitenkin yhtäläillä selvää, että värväykseen osallistui tahoja, jotka eivät olleet Saksasta tai etenkin SS:stä niin innoissaan, mutta myös niitä, jotka näkivät realisteina Saksan ainoana mahdollisena selkänäjona mihin nojata.³⁶⁴ Panttipataljoona asettuu myös siihen jatkumoon, jossa SS:n johtajalla Himmlerillä oli jatkuvasti vaikeuksia SS:n kasvattamisessa ja rintamatappioiden korvaamisessa Saksan varsinaisen asevoiman Wehrmachtin nielaistessa valtaosan kutsuntaikäisistä nuorukaisista.³⁶⁵ Katseiden suuntaaminen tässä vaiheessa myös Suomeen oli vain luonnollista.

³⁵⁸ Suistola 2009, 329

³⁵⁹ Vertanen 2005, 14

³⁶⁰ Jokipii 1999

³⁶¹ Viittaa Johan Fabritiuksen 1936 alunperin julkaistuun teokseen "Män, som inte glömma".

Silvennoinen&Tikka&Roselius (2016) ovat purkaneet kattavasti Fabritiuksen osuuden suomalaisen fasismin ytimessä.

³⁶² Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 366-367

³⁶³ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 68-73

³⁶⁴ Jokipii 1999, 29-64, Suistola 2009, 328

³⁶⁵ Jokipii 1999, 22

Ruskeaa väriä tunnustaneiden tarkkaa määrää oleellisempaa on ainakin tämän tutkimuksen kannalta se, että ne, jotka ruskeaa väriä tunnustivat, tunnustivat sitä toden teolla ja katkeraan loppuun asti. Yhden näistä aatteen miehistä olemmekin jo tavanneet: värvärin, Hauptsturmführer Jouko Itälän muodossa. Nämä aatteen miehet myös jatkoivat toimintaansa saksalaisten ja SS:n kanssa vielä Suomen katkaistua diplomaattisuhteensa Saksaan ja samoihin aikoihin, kun Lapin sota oli jo täydessä käynnissä. Siis siinä vaiheessa, kun ensimmäiset suomalaiset sotavangit oli jo otettu vangiksi tai ammuttu, nämä upseerit tekivät jo suunnitelmia sotavankien pään menoksi.

“Odotukset värväystoiminnan mahdollisuuksista olivat korkealla. Saksan palveluksessa yhä olevat suomalaiset SS-vapaaehtoiset pantiin liikkeelle koordinoimaan värväystoimintaa Suomessa. Lokakuun alkuun mennessä joukko suomalaisia SS-upseereja oli jo koolla Rovaniemellä, jossa värväystoiminta pääsi toden teolla alkamaan. Yhä saksalaisten miehittämään kaupunkiin saapuivat Norjasta suomalaiset SS-upseerit Kaj Laurell, Suomesta syyskuussa Saksaan lähtenyt ja Norjan kautta Suomeen palannut Valle Vainio ja Jouko Itälä. Itälä otti johdon sotavangeiksi jääneiden värväyksessä vastarintaliikkeen riveihin.”³⁶⁶

Silvennoisen, Tikan ja Roseliuksen mielestä Itälä on edustava esimerkki siitä, miten moni aatteellisesti johdonmukainen SS-vapaaehtoinen lopulta päätyi mukaan maanpetokselliseen toimintaan. Suomalaisen SS-pataljoonan lakkauttamisen ja kotiuttamisen jälkeen Itälä jäi Saksaan SS:n palvelukseen ja hänestä tuli kansallissosialistisen maailmankatsomuksellisen koulutuksen asiantuntija. Hän ehti toimia jonkin aikaa kouluttajana SS:n koulutusleirillä (SS-Ausbildungslager) Elsassin Sennheimissä. Sennheimissä sijaitsi yksi monista koulutusleireistä, joilla monikansallisista vapaaehtoisista pyrittiin luomaan yhtenäinen joukko, joka osasi sotilaalliset perustaidot, mutta hallitsi myös maailmankatsomukselliset opinkappaleet. Lisäksi nämä koulutusleirit toimivat rangaistuspaikkoina, joissa annettiin maailmankatsomuksellista uudelleen koulutusta.³⁶⁷

Saksan ryhtyessä suunnittelemaan uutta suomalaista vapaaehtoisjoukkoa lokakuussa 1944 Itälä oli juuri oikea mies hommaan (der richtige Mann). Itälä oli sitoutuneisuutensa osoittanut poliittinen sotilas, ja sellaisia hänen oli Silvennoisen, Tikan ja Roseliuksen mukaan tarkoitus tehdä huostaansa annetuista vapaaehtoisista. Itälä aloitti värväyksen Rovaniemellä lokakuun alussa 1944 ja siirtyi sieltä sitten vetäytyvien saksalaisten joukkojen mukana Norjaan. Itälä vaikuttaa itsestänikin olleen päävastuussa koko toiminnasta, ainakin värväämisen suhteen,³⁶⁸ mutta sotavankien ideologisesta koulutuksesta vaikuttaa silti sotavankien kertoman perusteella vastanneen omia reittejään Lappiin päätynyt Thor-Björn Weckström. Itälän värväyspuuhista kertoessaan sotavangit ovat olleet hyvin täsmällisiä ja kertoneet Itälän sanomisista hyvinkin yhtenevästi, mutta varsinaiseen (poliittiseen) koulutukseen hänen ei kerrota osallistuneen. Edellämainitut tutkijat mainitsevat joka tapauksessa vielä Seponkin kuulustelupöytäkirjoissa vilahtelevan Heimo Ropposen kertoneen, että Itälä oli vielä sodan viime viikkojenkin aikana "aktiivisen suunnan miehiä, joka puuhasi erikoista suomalaispataljoonaa, miesten värväystä Suomessa yms."³⁶⁹ Kuten olemme jatkuvasti saaneet huomata.

Olemme tarkastelleet tarinan aiemmassa vaiheessa Valpon kuulustelupöytäkirjojen avulla sitä, mitä sotavankeudesta värväytyneet ovat Itälän johtamista värväystilaisuuksista kertoneet. Annamme nyt Itälän itsensä puolustautua omien Valpon kuulustelupöytäkirjojensa avulla. Itälä vähättelee selvästi rooliaan värväystoiminnassa, eivätkä hänen tarinansa yksityiskohdatkaan oikein vakuuta. Etenkään nyt, kun tiedämme hänen kansallissosialistisen koulutustaustansa ja sen, että hän oli vastuussa värväysoperaatiosta, jonka yhteydet Erikoisosasto Pohjoiseen käyvät hetken perästä entistä ilmeisemmiksi.

³⁶⁶ Pohjonen&Silvennoinen 2014 164-165, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 400-401, Vertanen 2005, 12

³⁶⁷ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 401

³⁶⁸ Pohjonen&Silvennoinen 2014 164-165, Silvennoinen&Tikka&Roselius, 2016, 401-402

³⁶⁹ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 402

Valpon kuulustelussa Hauptsturmführer Jouko Itälä kertoo tavanneensa Rovaniemellä majuri Schimmelmanin ja tämän adjutanttin vänrikki Kaj Laurellin. Itälä jatkaa, että noin syys-lokakuun vaihteessa (1944, kirjoittajan huomio) Rovaniemelle oli saapunut Saksasta myös kymmenkunta SS-miestä joukossaan vänrikki Vainio, vääpeli Weckström, ylikersantti Sarasalo ja sotamies Ropponen. Itälä väittää kuulustelupöytäkirjassaan, että hän ei ollut tuolloin tiennyt suomalaisten ja saksalaisten välisistä sotatoimista, mutta divisioonan komentaja oli maininnut hänelle divisioonan olevan kosketuksissa venäläisiin. Itälä oli kertomansa mukaan saanut divisioonan komentajalta käskyn käydä Rovaniemen sahalla, jossa oli joukko suomalaisia internoituja, kysymässä halukkaita SS-joukkoihin. Mikäli värväytyneitä ilmoittautuisi heidät koottaisiin yhteen ja muodostettaisiin “myöhemmin mahdollisesti joku panssarikomppania”. Divisioonan komentaja oli luvannut Itälälle, ettei värväytyneitä käytettäisi taisteluihin Suomessa, vaan heidät siirrettäisiin välittömästi Norjaan. Seuraavaksi Itälä kertoo menneensä saamansa määräyksen mukaan Rovaniemen sahalle oppaanaan vänrikki Vainio. Itälä kuvailee värväystä hyvin lyhyesti: “täällä kertoja sitten kysyi, ketkä ovat halukkaita liittymään SS:ään, selittäen divisioonan komentajan antaman lupauksen, ettei heitä tulla käyttämään Suomessa eikä suomalaisia vastaan”. Itälä lopettaa värväyskertomuksensa arvioimalla, että Rovaniemellä värväytyi noin 30 “poikaa”, jotka vietiin erääseen taloon, jossa olivat aiemmin Saksasta tulleet SS-miehet. Itälän mukaan Divisioona Nord lähti seuraavana päivänä pois Rovaniemeltä. Värväytyneet “pojat” olivat jäneet odottamaan linja-autokuljetusta.³⁷⁰

Itälän kuulustelupöytäkirjasta löytyy vain toinen kuvaus hänen järjestämistään värväystilaisuuksista. Itälän kertoman mukaan matkalla Norjaan hän sai Muoniossa majuri Schimmelmanilta tehtäväkseen käydä kysymässä suomalaisten internoitujen keskuudesta miehiä, jotka tuntisivat Pohjois-Norjaa ja olisivat halukkaita lähtemään oppaiksi radiokaukopartiolle Norjaan. Miehet olisivat saaneet palata Suomeen saatettuaan partion määrättyyn paikkaan. Itälä oli mennyt leirille, jossa oli noin 40-50 miestä, tiedustelemaan “halukkaita miehiä oppaiksi, ja myöskin Waffen SS:ään liittymään”. Itälän kuulustelukertomuksen mukaan osa miehistä oli tiedustellut työpataljoonaan pääsystä ja yksi autonkuljettaja autonkuljettajaksi pääsyä, että välttyisivät marsseilta. Itälä oli kertomansa mukaan vastannut, että autonkuljettajaksi pääseminen oli kyllä mahdollista, koska SS-joukot ovat motorisoituja. Itälä kertoo lisäksi luvanneensa tiedustella työpataljoonaan pääsystäkin. Itälän kuulustelupöytäkirjan mukaan tilaisuudessa SS:ään liittyi toistakymmentä miestä, jonka jälkeen hän oli luovuttanut liittyneiden nimet Schimmelmanille ja antanut luettelot miehistä luutnantti Schmidille, joka vastasi nyt vapaaehtoisten kaikkien asioiden hoidosta. Tämän jälkeen vänrikki Laurell oli käynyt hakemassa ilmoittautuneet Norjaan.³⁷¹

Olemme nyt käsitelleet päävärväriin osuuden hänen oman Valpon kuulustelupöytäkirjansa avulla. Sitä sopii verrata siihen, mitä sotavangit ovat värväystilaisuuksista kertoneet. Tarkastelemme seuraavaksi kuinka eräs tarkastaja Thor-Björn Weckström päätyy Saksan kautta Rovaniemelle, samaan seuraan Itälän kanssa, ja sekaantuu värväytyneiden kouluttamiseen. Weckström selvittää kuulustelupöytäkirjassaan oman näkemyksensä osuudestaan kouluttajana. Tätä pääsemme hieman myöhemmin vertaamaan Sepon ja muiden värväytyneiden tulkintaan Weckströmin osuudesta.

Weckströmin kuulustelupöytäkirjassa lukee, että hän saapui Ruotsin kautta Suomeen Itävallan englantilaiselta miehitysalueelta marraskuun 21. päivänä 1947. Kuulustelupöytäkirjan mukaan upseerioppilas ja tarkastaja Thor-Björn Weckström oli jättänyt palaamatta joukko-osastoonsa saamansa loman jälkeen. Tämä oli kuulustelupöytäkirjan mukaan tapahtunut syyskuun 7. tai 8. päivä 1944. Weckström oli poistunut maasta saksalaisella laivalla Saksaan ja oli siellä sitten

³⁷⁰ EK-Valpo PO kpk Itälä Jouko 536/46, On mielenkiintoista huomata kuinka Itälän kuulustelupöytäkirjoissa käytetään suomalaisia sotilasarvoja. Kun päästämme myöhemmin ääneen sotavangit, he käyttävät lähes aina oppimiaan SS-arvoja.

³⁷¹ EK-Valpo PO kpk Itälä Jouko 536/46

liittynyt vihollisiksi tietämänsä Saksan sotavoimiin kuuluviin Waffen-SS-joukkoihin. Kuulusteltava oli toiminut muun muassa suomalaisten sotavankien värvääjänä Saksan sotavoimiin.³⁷²

Weckströmin reitti Lapin värväyspuuhiin poikkeaa oleellisesti Itälän vaiheista. Weckström oli ollut omien puheidensa mukaan syyskuussa Lapin sodan syttyessä kiltisti kotimaan kamaralla. Aina siihen asti kunnes oli saanut lomaa, piipahtanut SS-yleisesikunnassa³⁷³ Katajannokalla ja huolestunut siinä määrin saksalaisten maalailemista uhkakuvista, että oli päättänyt suunnata Saksaan. Erityisesti huolta oli aiheuttanut ajatus siitä, että Neuvostoliitto miehittäisi Suomen. Kertomansa mukaan Weckströmiä oli peloteltu Katajannokalla sijaitsevassa SS-toimistossa saksalaisten upseerien toimesta. Paikalla oli ollut Weckströmin mukaan myös suomalaisia SS-miehiä, muiden mukana Vainio ja Laurell, jotka olivat ilmoittaneet aikeistaan lähteä Saksaan. Weckström kertoo, että toimistossa olleiden henkilöiden mielestä Saksa tulisi kuitenkin voittamaan lopullisen sodan. Sen aikainen usko edelliseen ja epävarmuus tulevaisuudestaan Suomessa oli Weckströmin mukaan saanut hänet tekemään päätöksen lähdöstä Saksaan.³⁷⁴

Weckström kertoo sitten ajaneensa vaimonsa kanssa autolla Länsisatamaan. Satamassa he menivät erääseen rahtilaivaan, johon astuivat myös Vainio sekä pari kolme muuta SS-miestä ja joitakin suomalaisia sotilaita. Laivaan oli astuttu 6. tai 7. päivä syyskuuta vuonna 1944 ja Danzigiin saavuttiin 9. tai 10. päivä.³⁷⁵

Weckströmin kuulustelupöytäkirjan mukaan hänen aikomuksenaan oli ryhtyä siviilityöhön vaimonsa kotikaupungissa Grazissa. Weckström kertoo SS-Sturmbannführer Giesen todenneen hänelle Danzigissa, että tällaista ei hyväksytä. Giesen mukaan Weckströmin tulisi liittyä jälleen SS-joukkoihin ja Saksaan perustettaisiin suomalainen rykmentin kokoinen joukko-osasto, joka taistelisi Suomen vapauden puolesta. Weckström oli kuulustelukertomuksen perusteella jatkanut sitten Giesen kehotuksesta matkaa Berliiniin, ilmoittautumaan Purjolle.³⁷⁶

Kertomansa mukaan Weckström oli ilmoittautunut sitten Purjolle Berliinissä. Hänen vaimonsa suuntasi Graziin, mutta hän itse, pyynnöstään huolimatta, määrättiin junalla Tanskaan. Tanskasta siirryttiin edelleen Norjan kautta Rovaniemelle, jossa Weckström kertoi ilmoittautuneensa Itälälle 7.-8. päivä lokakuuta 1944. Weckströmin mukaan Verbindungstelle Finnland toimi Rovaniemellä pääasiallisena värväystoimistona, jonka päällikkönä ja päävärvärinä oli Itälä, ja jonka tehtävänä oli koota sotavangeista ja yliloikkareista joukko-osasto. Weckström väittää, että hänellä ei ollut Rovaniemellä mitään tehtäviä, mutta viikon kuluttua Rovaniemeltä lähdön jälkeen Itälä oli määrännyt hänet huolehtimaan muutamien Itälän SS-joukkoihin värväämän suomalaisen muonituksesta. Weckström kertoo, että lähtö Rovaniemeltä oli tapahtunut linja-autoilla ja määränpäänä oli ollut Norja. Kittilän kirkonkylälle saavuttaessa Weckströmille oli ilmoitettu saksalaisessa kenttäsaaralassa olevista muutamista haavoittuneista sotilaista.³⁷⁷

Weckström jatkaa käyneensä silkasta uteliaisuudesta SS-mies Sarasalon kanssa katsomassa haavoittuneita. Hän ei kertomansa mukaan ollut suorittanut mitään värväyksiä, mutta oli mahdollisesti maininnut, että parannuttuaan heillä olisi mahdollisuus liittyä SS-joukkoihin. Weckströmin mukaan hänellä ei olisi ollut edes valtuuksia ryhtyä värväämään. Hän kyllä myöntää moittineensa Suomea siitä, että se oli luopunut sodasta.³⁷⁸

Muonion pohjoispuolella pysähdyttiin ja yövyttiin, jonka jälkeen jatkettiin matkaa Norjaan ja Taarstadiin. Taarstadista siirryttiin Weckströmin mukaan 2-3 viikon kuluttua linja-autoilla

³⁷² EK-Valpo PO kpk Weckström Thor-Björn 662/47

³⁷³ Palaamme SS-yleisesikunnan rooliin tarkemmin kapapeleessa "Erikoisosasto Pohjoinen".

³⁷⁴ EK-Valpo PO kpk Weckström Thor-Björn 662/47

³⁷⁵ Ibid

³⁷⁶ Ibid

³⁷⁷ Ibid

³⁷⁸ Ibid

Bodöhön. Muutamien sivypysähdysten jälkeen Weckström päätyi määräyksellä Kongsvingeriin, jossa hänen sanojensa mukaan oltiin perustamassa suomalaista joukko-osastoa, jota hänen kuuluisi ryhtyä kouluttamaan.³⁷⁹

Kuulustelupöytäkirjan perusteella komentaja oli määrännyt Weckströmin antamaan “sotilaallista koulutusta ja pitämään luentoja Saksan kansan maailmankatsomuksesta ja sen kehityksestä, juutalaisuudesta ja vapaamuurariudesta”. Weckström väittää Valpon kuulustelupöytäkirjan perusteella, että hän ei ole perillä edellämämainituista asioista, vaan on luennoinut näistä aiheista annettujen ohjeiden mukaan. Weckström kertoo lisäksi olleensa ensin viikon Oslossa laittamassa kuntoon osaston kortistoa, jonka jälkeen hän oli matkustanut Kongsvingeriin. Suomalaisen yksikön päällikkö oli ollut Hauptsturmführer Bayerman. Weckström kertoo lopuksi toimineensa yksikön kouluttajana ja pitäneensä luentoja. Weckströmin lisäksi kouluttajina oli toiminut ainakin Vainio, Sarasalo ja Ilkama.³⁸⁰

Sitten Weckström kertoo kuinka hänet oli määrätty Osloon Itälän luo tammikuussa 1945, jonka jälkeen hän oli käynyt Itälän kanssa Tönsbergissä suomalaisten sotavankileirillä. Itälä oli ryhtynyt leirillä värväämään vankeja suomalaiseen joukko-osastoon, mutta Weckström kertoo itse vain kirjoittaneensa halukkaiden nimet ja henkilötiedot kortistoa varten. Tälläkään kertaa hän ei itse ollut ottanut osaa värväykseen, vaan oli toiminut vain Itälän kirjurina, Itälän itsensä hoitaessa värväyksen. Weckström kertoo, että hän oli sitten Itälän kanssa saattanut värväytyneet Kongsvingeriin, jossa oppitunnit jatkuivat hänen ryhtyessä taas hoitamaan koulutustehtäviä. Weckström kertoo seuraavaksi mielenkiintoisia tietoja. Hänen mukaansa heidän koulutuksestaan huolehti Itälä, joka oli pitänyt heille myös luennot, paitsi kerran oli kuultava upseereille luennoinut kansallissosialismin noususta Saksassa, annettujen ohjeiden mukaan. Aiemmista vaiheistaan SS-joukoissa Weckström kertoo Valpon kuulusteluissa vielä, että hän oli joutunut ryhmänsä kanssa teloittamaan viisi juutalaista, mutta hän oli ampunut tahallaan ohi.³⁸¹

Siirrymme seuraavassa kappaleessa tarkastelemaan sotavankeudesta värväytyneiden SS-koulutusta. Samalla pääsemme arvioimaan Sepon ja sotavankien tarinaa suhteessa siihen, mitä varsinaiset SS-miehet ovat kuulusteluissa kertoneet. Näemme myös mikä sotavankien todellinen rooli SS-järjestössä oli. Ennen tätä esittelen vielä pari mielenkiintoista persoonaa, jotka ovat Sepon tarinan statisteja niminä kuulustelupöytäkirjoissa. Sotavankeudesta värväytyneet ovat joutuneet perin mielenkiintoiseen joukkoon. Henkilökuvien jälkeen olemme taas Sepon ja Koskenlaidan mukana, matkalla kohti Kongsvingerin linnoitusta, loppuvuodesta 1944.

Tapio Ilkama

Lapin sodassa Luolavaarassa saksalainen moottoripyörälähetä ajoi yllättäen suomalaisten aseisiin. Lähetä vaikutti hermostuneelta ja pyysi saada takaisin karttalaukkunsa, koska siinä oli hänen mukaansa henkilökohtaisia papereita. Suomalaisten kiinnostuttua karttalaukusta kävi ilmi, että siinä oli saksalainen kartta, jossa olivat merkittynä saksalaisten Ylimaan asemat.³⁸²

Kartta toimitettiin jääkäriprikaatin komentajalle, eversti Valter Nordgrenille. Kartasta näki, että saksalaisten Rovaniemen suoja-aseman Ranuan suunnan varustukset olivat Portimojärven kapeikossa. Kartassa olevilla tiedoilla oli suuri merkitys Suomen jatkosuunnitelmille.³⁸³

Suomalaisten huomion ollessa muualla komensi vänrikki Tapio Ilkama saksalaisen lähetin takaisin pyörän selkään, hyppäsi itse kyytiin ja moottoripyörälähetä kaasutti pohjoiseen. Samalla entinen SS-vapaaehtoinen vaihtoi lennosta puolta, vanki pääsi karkuun ja saksalaiset saivat tiedon kartan

³⁷⁹ EK-Valpo PO kpk Weckström Thor-Björn 662/47

³⁸⁰ Ibid

³⁸¹ EK-Valpo PO kpk Weckström Thor-Björn 662/47, Vertanen 2005, 44-45

³⁸² Kulju 2013, 247

³⁸³ Ibid

joutumisesta suomalaisten käsiin.³⁸⁴ Tapaamme hetken kuluttua Ilkaman Norjassa ja Sepon kuulustelupöytäkirjoissa.

Ilkaman tapaus on mielenkiintoinen myös siksi, että hän sekaantui Sonderkommando Nordin toimintaan ja valehteli värväytymisestään Valpon kuulusteluissa. Tuomiota ei tullut, koska hänen katsottiin värväytyneen pakon edessä. Ilkaman kuulustelupöytäkirjoja tutkineen Anu Vertasen mukaan Ilkaman omien sanojen mukaan saksalaiset olivat uhkailleet suomalaisia sanomalla, että niille, jotka eivät värväydy käy huonosti.³⁸⁵ Kuljun kuvailema tapaus todistaa vahvasti pakkoa vastaan Ilkaman tapauksessa.

Pentti Railio

Kapteeni Pentti Railio oli kunnostautunut useasti sodissa venäläisiä vastaan ja Mika Kuljun tulkinnan mukaan hän ei yksinkertaisesti halunnut taistella saksalaisia vastaan. Railio oli saksalaisten palveluksessa sekä Norjassa, että Ruotsissa. Ruotsin viranomaiset vangitsivat hänet Haaparannalla toukokuussa 1945, mutta hän onnistui pakenemaan ennen luovutustaan Suomeen. Railio ilmoittautui Suomen viranomaisille ja kertoi joutuneensa vangiksi. Hän ehti toimia vielä hetken armeijan palveluksessa ennen kuin Punavalpo pääsi selville hänen seikkailuistaan Saksan palveluksessa ja hänet vangittiin.³⁸⁶

Railio Selvisi lopulta 60 vuorokauden päävartioarestilla. Taipaleessa Railio oli kertonut suomalaisten suunnitelmat saksalaisille sellaisinaan. Oli oikeastaan vain hyvää tuuria, että suomalaiset joukot eivät marssineet saksalaisten Railion tietojen pohjalta järjestämään väijytykseen. Näistä huolimatta hän loi vielä näyttävän uran pankinjohtajana ja yleni vielä Suomen armeijassa reservin Majuriksi.³⁸⁷ Railioonkin törmäämme Norjassa ja sotavankien kuulustelupöytäkirjoissa.

Herman Brown

Valpoa ja SS-miehiä pro gradu -tutkielmassaan tutkineen Anu Vertasen luonnehdinnan mukaan Herman Brownin tapaus on aivan omaa luokkaansa. Brownin työ- ja oleskelulupa Suomessa oli päättynyt toukokuun alussa 1943. Häntä kuulusteltiin, koska hän ei ollut palannut suomalaisen SS-pataljoonan mukana Suomeen Heinäkuussa 1943. Brownin itsensä mukaan tämä johtui siitä, että hän oli ollut Saksassa sairaalassa, eikä häntä päästetty myöhemmin lähtemään, koska hänen äitinsä oli saksalainen.³⁸⁸

Brown jäi Saksan armeijaan ja katsoi vapautuneensa Suomen armeijasta liittyessään Saksan armeijaan vuonna 1942. Brown ei myöskään ollut anonut Suomen kansalaisuutta. Hänelle kuitenkin oli ilmoitettu, että hän oli automaattisesti saanut Suomen kansalaisuuden palvellessaan Suomen armeijassa. Hovioikeus hylkäsi Brownia vastaan ajetun maanpetossyytteen kolmesta syystä. Brown ei ollut Suomen kansalainen liittyessään 1943 Saksan puolustusvoimiin, eikä hän ollut esiintynyt Suomessa muuna kuin saksalaisena sotilaana. Lisäksi hovioikeus esitti, ettei Brown ollut palvellut Suomen armeijassa vuoden 1943 jälkeen ja hänet tulisi vapauttaa heti.³⁸⁹

Brownin tapaus on mielenkiintoinen Sepon kannalta, koska hän vilahtelee myös Sepon kuulustelupöytäkirjassa. Seppo mainitsee Valpolle Brownin juorunneen sotavankeudesta värväytyneiden asioista Obersturmführer³⁹⁰ Aaltoselle, joka oli lyhyen aikaa sen porukan johdossa, jonka kanssa Seppo joutuu erikoiskursseille Saksaan.³⁹¹ Jutellessani Sepon kanssa vuonna 2011

³⁸⁴ Kulju 2013, 247

³⁸⁵ Vertanen 2005, 47-48

³⁸⁶ Kulju 2013, 262

³⁸⁷ Ibid

³⁸⁸ Vertanen 2005, 49

³⁸⁹ Ibid

³⁹⁰ Luutnantti

³⁹¹ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

Sepon kertomat asiat olivat hyvin linjassa Valpon kuulustelupöytäkirjojen kanssa eivätkä keskustelumme siis varsinaisesti tarjonneet kovinkaan paljon uutta tietoa. Yksi asia tosin välittyi Sepon suusta huomattavasti paremmin kuin Valpon kuulustelupöytäkirjoista: Seppo ei juurikaan puhunut pahaa sanaa kenestäkään, mutta yrittäessäni tiedustella tarkemmin, mitä Seppo muistaa Weckströmistä tai Brownista, hän kivahti: "Se natsi!" äänensävyyn, jonka tulkitsen halveksunnaksi. Enempää Sepon suusta ei sitten irti saanutkaan. Myös Haapakosken muistelmista välittyy kuva, jossa suomalaiset sotavangit suunnittelevat jatkuvasti karkaamista ja suhtautuvat halveksien niihin joukossa olleisiin vasikoihin, joiden epäiltiin juoruavan varsinaisille SS-miehille sotavankeudesta värväytyneiden asioista.³⁹²

Seppo SS-miehenä

Värväytymisen jälkeen Seppo ja Koskenlaita vietiin seuraavana aamuna vartiomiesten saattelmina kahdella linja-autolla Norjaan. Seppo muistaa matkasta paremmin ja kertoo ensimmäisen pysähdyspaikan olleen Skibotn. Matka jatkui Taarstadin kylään, jossa tavattiin aiemmin Rovaniemellä värväytyneet suomalaiset ja kirjava joukko varsinaisia suomalaisia SS-miehiä, kuten aiemmin mainitut Railio, Ilkama ja Weckström.³⁹³

Taarstadiin tulosta Seppo muistaa taas tarkemmin, että vasta tulleet vietiin BIK:iin (Bekleidungs-Instanze-Kompanie), jossa saivat muonan ja majoituksen. Molemmat muistavat, että SS-miesten puvut saatiin vasta myöhemmässä vaiheessa ja tässä vaiheessa oltiin vielä vanhoissa suomalaisissa asepuvuissa, paitsi jo Rovaniemellä värväytyneet, joilla oli SS-puvut. Koskenlaita kertoo lisäksi tarkemmin asuinjärjestelyistä Taarstadissa. Osa suomalaisista majoitettiin kansakoululle ja osa seurojentalolle. Varsinaisista SS-miehistä asui sotavankien kanssa vain Storm ja Elomas muiden asuessa kylässä yksityisiltä vuokratuissa huoneissa.³⁹⁴

Seppo kertoo lisäksi, että Taarstadiin tulon jälkeen otettiin henkilötiedot ja värväytyneet joutuivat allekirjoittamaan suomeksi painetun sitoumuksen, jonka otsikossa oli SS-vapaaehtoistoimisto Helsinki, Kasarmikatu. Seppo ei muista sitoumuksen tarkkaa sanamuotoa, mutta sotamies Aurio oli tulkinnut sen niin, että siinä allekirjoittanut sitoutui palvelemaan SS-pataljoonassa sodan loppuun saakka. Sotilasvalaa tai mitään sen kaltaista ei tarvinnut tehdä. Sitoumusta tehdessä läsnä oli ollut BIK:n Obersturmführer³⁹⁵ Schmidt ja kirjurina oli toiminut suomalainen, saksalaisten mukana Pohjois-Suomesta tullut neitonen.³⁹⁶

Koskenlaidan kuulustelukertomuksessa taas sanotaan, että parin viikon Taarstadissa oleskelun jälkeen paikalle saapui BIK:n päällikkö, SS-Untersturmführer Vainio ja joku suomalainen kirjurina toiminut nainen. Naisella oli mukanaan kaavakkeita joiden sisällön Weckström suomensi. Sisältö oli, että allekirjoittanut on vapaaehtoisesti liittynyt Waffen SS:ään ja sitoutuu palvelemaan siinä sodan loppuun asti. Lisäksi mainittiin, että sitoutuu vapaaehtoisesti alistumaan Saksan sotaväen rikoslain alaisuuteen ja alistuu sen määräämiin rangaistuksiin, mikäli syyllistyy rangaistaviin tekoihin. Vainio ilmoitti, että jokaisen on allekirjoitettava. Aiemmin oli selvästi sanottu, että joka ei halua joukoissa olla lähetetään takaisin vankileirille tai "parempaan turvaan". Allekirjoittajat saivat BIK:n päällikön allekirjoittaman todistuksen. Koskenlaidan todistuksessa luki, että Unterscharführer³⁹⁷ Koskenlaita, Erkki, suomalaisesta vapaaehtoiskomppaniasta, kuuluu SS-Div

³⁹² Haapakoski 1982

³⁹³ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Muita kuulustelupöytäkirjoissa mainittuja tuttuja suomalaisia SS-miehiä: Vainio, Sarasalo, Hallikainen, Ropponen, Elomas, Storm Pohjonen&Silvennoinen 2014, 219 Kirjoittavat kertovat mm. Ropposen osuudesta Kongsvingerin linnoituksessa.

³⁹⁴ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46

³⁹⁵ Luutnantti

³⁹⁶ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

³⁹⁷ Alikersantti

Nordin alaiseen BIK:iin. Hänen muistamansa mukaan lomakkeen allekirjoitus tapahtui 18.11.1944 paikkeilla ja silloin hän oli ymmärtääkseen joutunut SS:n kirjoihin.³⁹⁸

Koulutus alkoi välittömästi. Seppo ja Koskenlaita ovat hieman eri mieltä siitä jaettiin suomalaiset Taarstadissa ryhmiin, vai määrättiinkö ryhmät ja ryhmänjohtajat aina ennen harjoituksia. Koskenlaita mainitsee, että tuvanvanhimmat kuitenkin määrättiin. Rovaniemellä värväytyneet alikersantit Kilpiäinen ja Laitinen sekä Yli-Muoniossa värväytyneet kersantti Poutiainen, alikersantti Koskenlaita ja Seppo asuivat aliupseerituvassa, jonka tuvanvanhimpana toimi Poutiainen. Kouluttajina ja ryhmänjohtajina mainitaan SS-miehet, Oberscharführerit³⁹⁹ Weckström ja Sarasalo. Koulutusta johti Untersturmführer Vainio ja suomalaisosasto oli alistettu erään Wehrmachtin Hauptmannin alaisuuteen.⁴⁰⁰

Koulutus vastasi suomalaista alokaskoulutusta, joten marssia, käännöksiä ja erilaisia suljetun järjestyksen muotoja harjoiteltiin. Komentokielenä oli Saksa. Suljetun koulutuksen lisäksi oli Weckströmin johtamia poliittisia luentoja yleispoliittisesta tilanteesta, kansallissosialistien saavutuksista ja ihanteista, juutalaisuudesta ja vapaamuurareista.⁴⁰¹ Sarasalo opetti saksalaista komentosanastoa, aseoppia ja maantiedettä, minkä lisäksi Ropponen, Storm ja Elomas opettivat saksalaisen kevyen konekiväärin käyttöä ja näitä oli osastolla kaksi harjoitusvälineinä. Ampumarjoituksia ei vielä pidetty. Lopuksi oli laulutunteja Untersturmführer Vainion johdolla. Koskenlaidan mukaan fyysillisen kunnan ylläpitämiseksi joka lauantai oli tunturikiipeilyä.⁴⁰²

Erkki Koskenlaita kertoo kuulustelupöytäkirjassaan kurin olleen tiukka ja rangaistusharjoitusta tulleen pikkuasioistakin. Hän jatkaa vapaaehtoisten SS-miesten suhtautumisen värväytyjä kohtaan olleen ylimielistä. Koskenlaidan kuulustelupöytäkirjan mukaan kerran oli päästy salaa kuuntelemaan näiden keskustelua ja tällöin oli Weckström sanonut, että "sen näkee, että nämä eivät ole vapaaehtoisesti tulleita, vaan näillä on ollut muut tarkoitukset liittyessään SS:ään". Koskenlaidan mielestä Weckström oli suorastaan yrittänyt pumpata miehiin kansallissosialistista henkeä, mutta melkein jokaisella hänen luennollaan oli syntynyt väittelyjä. Koskenlaita jatkaa Weckströmin selittäneen, että SS on rauhan aikana perustettu valiojoukko, jonka tehtävänä on kansallissosialismin suojaaminen ja edistäminen. Weckström oli lisäksi Koskenlaidan mukaan ollut perillä siitä, että SS:n päällikkö oli Himmler. Kuulustelupöytäkirjan mukaan Sarasalo ja Weckström olivat lisäksi selostaneet luennoilla SS:n arvoasteita ja merkkejä.⁴⁰³

Marraskuun puolivälin tienoilla suomalaisjoukko kuljetettiin autolla Pogeniin, josta matkustettiin laivalla vuonoa pitkin Saltdahlin lähelle. Sitten jatkettiin matkaa autoilla Melhusiin, jossa ryhmä jakaantui kahteen. Seppo joutui kertomansa mukaan ryhmään, joka meni Untersturmführer Vainion johdolla Trondheimista Osloon ja sieltä sitten Kongsvingeriin. Koskenlaidan ryhmä jatkoi Melhusista suoraan Kongsvingerin linnoitukseen. Seppo mainitsee, että Kongsvingerissä tavattiin toiset Taarstadista lähteneet.⁴⁰⁴

Kongsvingerissä suomalaiset oli sijoitettu vanhaan linnoitukseen ja koulutus jatkui samaan tapaan kuin Taarstadissa.⁴⁰⁵ Koskenlaidan mukaan se tosin oli nyt perusteellisempaa. Lisäksi ruvettiin saamaan oppitunteja Saksan kielessä ja päällystön määräyksestä joutuivat nyt myös värvätyt aliupseerit apukouluttajiksi.⁴⁰⁶ Seppo jatkaa olleensa Kongsvingerissä jouluun saakka. Sen jälkeen

³⁹⁸ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46

³⁹⁹ Ylikersantti

⁴⁰⁰ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Hauptmann eli kapteeni

⁴⁰¹ Ibid

⁴⁰² EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46

⁴⁰³ Ibid

⁴⁰⁴ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46

⁴⁰⁵ Ibid

⁴⁰⁶ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46

Seppo, kersantti Poutiainen, Kilpiäinen, Brown, Laitinen, Ropponen, Olm, Rantanen, Kallunki, Haapalainen ja joukon päällikkönä Hallikainen määrättiin lähtemään reissuun. Noustuaan laivaan Fredrikstadissa kerrottiin, että päämääränä on Saksa, mutta matkan tarkoituksesta ei kerrottu mitään.⁴⁰⁷

Kuosa ja Haapakoski värväytyivät helmikuun 11. tai 12. päivänä vuonna 1945 ja kertovat, että heidät vietiin seuraavana päivänä Oslon kautta junalla Kongsvingerin linnoitukseen. Aikaisemmin paikalle saapuneita suomalaisia oli Kongsvingerissä parikymmentä. Seuraavana päivänä saapumisesta jaettiin varusteet,⁴⁰⁸ Haapakosken mukaan osa uusia, osa vanhoja. Lisäksi saatiin kiväärit, mutta ei patruunoita.⁴⁰⁹ Kuosan mukaan taas alkuun ei annettu kivääreitä.⁴¹⁰ Linnoituksen johtajana toimi SS-Hauptsturmführer⁴¹¹ Bayermann.⁴¹² Koulutus alkoi lähipäivinä saapumisesta. Haapakoski ja Kuosa muistavat kouluttajista Weckströmin, Koskenkorvan, Merivirran ja pari norjalaista aliupseeria, joiden nimiä kumpikaan ei muista.⁴¹³ Valpon kuulustelupöytäkirjan mukaan Kuosa ei tiedä oliko paikalla toiminut aiemmin SS-koulu tai oliko siellä muuten vain koulutettu SS-miehiä.⁴¹⁴ Koskenlaita taas muistelee paikalla toimineen norjalaisen upseerikoulun.⁴¹⁵

Antti Kuosan kuulustelukertomuksessa kuvaillaan sotavankeudesta värväytyneiden koulutusta. Kuosan mukaan pääpaino oli ollut saksan kielen opiskelussa, mutta tämä ei ollut värväytyneitä juurikaan innostanut. Kuosa kertoo Weckströmin moittineen oppitunneillaan kovasti juutalaisia ja Suomea välirauhan solmimisesta sekä ylistäneen Saksaa. Kuosan mielestä “Weckströmin selitykset eivät näyttäneet kehenkään tekevän vakuuttavaa vaikutusta, vaan päinvastoin, hänen väitteilleen hymyiltiin ja myöhemmin, sopivan tilaisuuden tullen, naurettiin.”⁴¹⁶

Myös Seppoa ja Koskenlaitaa myöhemmin Kongsvingeriin saapuneet Haapakoski ja Kuosa vahvistavat sen, mitä aiemmin olemme saaneet lukea sotavankeudesta värväytyneiden suomalaisten SS-koulutuksesta. Suomalaiset laitettiin suomalaista alkeiskoulutusta vastaaviin harjoituksiin: esimerkiksi ulkoarjoituksissa aloitettiin asennosta ja levosta ja mentiin läpi suljetun järjestyksen mukaan kaikki se, mitä ohjesäännössä on mainittu.⁴¹⁷ Lisäksi annettiin muodollista koulutusta ja pidettiin ampumarjoituksia. Weckströmin politiikan oppitunnit eivät Haapakoskenkaan mukaan erikoisesti näyttäneet kiinnostavan opetettavia.⁴¹⁸

Kongsvingerissä ryhdyttiin Sepon Saksaan lähdön jälkeen suunnittelemaan tosissaan karkaamista Ruotsin puolelle. Haapakosken ja Kuosan saavuttua suomalaiset suunnittelivat aluksi karkaamista suuremmalla joukolla, mutta tästä ei kuitenkaan näyttänyt tulevan mitään. Suomalaiset jakaantuivat sitten pienempiin itsenäisesti karkaamista suunnitteleviin ryhmiin, koska pelkäsivät, että suunnitelmat paljastuisivat helpommin, jos useampi olisi niistä tietoinen. Samassa ryhmässä karkaamista suunnittelivat Haapakoski, Koskenlaita, Ukonsaari, Kuosa, Mustonen, Keskitalo ja Liljavaara.⁴¹⁹

⁴⁰⁷ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

⁴⁰⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

⁴⁰⁹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

⁴¹⁰ EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

⁴¹¹ Kapteeni

⁴¹² EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

⁴¹³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

⁴¹⁴ EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

⁴¹⁵ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46,

⁴¹⁶ EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

⁴¹⁷ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Kuosa Antti 106/46

⁴¹⁸ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

⁴¹⁹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

Haapakosken kertoman mukaan aluksi päätettiin odottaa, että saataisiin iltalomia. Weckström oli luvannut, että kunhan päästään alkuun niin voidaan antaa iltalomiakin, mutta ei ennen kuin miehet osaavat käyttäytyä sotilaallisesti. Haapakosken mukaan Liljavaari ja Ukonsaari olivat saaneet paikallisilta norjalaisilta kartan.⁴²⁰ Koskenlaita vahvistaa tämän ja kertoo, että Kongsvingerissä asuviin norjalaisiin otettiin yhteys ja näiltä saatiin kartta, johon oli merkitty rajan läheisyydessä olevat rajavartioston kenttävartioiden sijoituspaikat.⁴²¹

Alikersantti Liljavaara ja kersantti Mamia karkasivat Kongsvingeristä huhtikuun alkupäivinä,⁴²² vieden mukanaan edellisessä kappaleessa mainitun kartan.⁴²³ Kuosa ja Koskenlaita olivat kuulleet myöhemmin, että Liljavaara ja Mamia olivat onnistuneet pääsemään Ruotsin kautta Suomeen. Karkaamisen jälkeen vartiointia luonnollisesti tiukennettiin ja tupienkin tarkastaminen alkoi.⁴²⁴ Kuosa lisää vielä kuulustelussaan, että iltalomat kiellettiin karkaamistapauksen jälkeen.⁴²⁵

Erkki Koskenlaita kuvailee kuulustelupöytäkirjassaan kuinka värväytyneet valmistautuivat karkaamiseen. Hän oli onnistunut saamaan harjoitusten aikana haltuunsa karttoja ja kompassseja, jotka oli sitten jättänyt luovuttamatta takaisin. Koskenlaidan kertoman mukaan osastolle oli annettu pistooli käsittelyharjoituksia varten ja sekin oli jäänyt hänen haltuunsa. Patruunoita pistoolia varten Koskenlaita kertoo anastaneensa norjalaisten aliupseerien huoneesta.⁴²⁶

Huhtikuun 10. päivän aamuna 1945, suomalaisten ollessa ampumaradalla, karkasivat Kongsvingeristä sotamiehet Piittisjärvi ja Koski. Suomalaiset pelkäsivät, että vartiointia edelleen vahvistetaan ja tämän takia karkaamissuunnitelmat menisivät taas pilalle. Haapakosken ja kumppanien ryhmä päätti karata vielä saman päivän iltana. Suomalaiset sopivat sitten kaikkien kuuden kesken⁴²⁷ (Haapakosken, Ukonsaaren, Mustosen, Keskitalon, Kuosan ja Koskenlaidan)⁴²⁸, että tavattaisiin klo 19 Kongsvingerin rautatieasemalla.⁴²⁹

Haapakoskella ja Koskenlaidalla oli iltaloma, joten he pääsivät lähtemään linnoituksesta vapaasti.⁴³⁰ Ensinmainittu lähti iltalomalle ensin, siinä 18 tienoilla, jälkimmäinen vähän myöhemmin. Haapakoski ja Koskenlaita saapuivat rautatieasemalle noin kello 18.45 aikaan.⁴³¹ Kuosa saapui paikalle 19.10. Kuosan mukaan poistuminen linnoituksesta oli ollut vaikeaa ja hän onnistui karkaamaan muurissa olleen luukun kautta, jonka lukon oli onnistunut rikkomaan.⁴³² Kun kolmikko oli odottanut noin kello 19.45-20.00 asti, eikä ketään enää ollut saapunut, lähtivät he kolmisin yrittämään Ruotsiin.⁴³³

Karanneet olivat kävelleet noin 16-17 kilometriä, kun poikettiin tien pohjoispuolelle metsään ja jatkettiin matkaa kartan ja kompassin avulla. Karkurit pysähtyivät reitin varrella olleeseen taloon, josta talon isäntä lähti opastamaan karanneita jonkun matkaa.⁴³⁴ Haapakosken mielestä tämä vierailu

⁴²⁰ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

⁴²¹ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

⁴²² EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

⁴²³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

⁴²⁴ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

⁴²⁵ EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

⁴²⁶ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46

⁴²⁷ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

⁴²⁸ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46

⁴²⁹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

⁴³⁰ Ibid

⁴³¹ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46

⁴³² EK-Valpo PO kpk Kuosa Antti 106/46

⁴³³ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

⁴³⁴ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46 Koskenlaidan mielestä vierailtuja taloja ja auttamaan lähteneitä isäntiä oli kaksin kappalein.

tapahtui yöllä 10.-11.4.1945 ja hänen mukaansa talossa saatiin myös ruokaa ja ohjeita saksalaisten rajavartioiden varalle.⁴³⁵ Suomalaisia karkureita auttaneiden norjalaisten (myös Kongsvingerissä) kannalta täytyy kiinnittää huomiota siihen, että Norjassa oli lehtitietojen mukaan jo vuonna 1942 sovellettu Saksan rikoslain (Reichsstrafgesetz) 91b §:ä kuolemanrangaistuksesta niihin Norjan kansalaisiin, jotka auttoivat neuvostosotavankeja pakenemaan tai antoivat heille pakomatkan aikana majoituksen, vaatteita tai ruokaa.⁴³⁶

Ruotsin rajalle saavuttiin 11.4.1945 iltapäivällä ja raja ylitettiin viivyttelämättä. Ruotsin puolella karkurit menivät heti läheiseen taloon, jossa pyydettiin puhelimitse ilmoittamaan rajavartiostolle, että Norjasta on tullut kolme suomalaista miestä, jotka haluavat ilmoittautua viranomaisille. Kohta tulikin kaksi ruotsalaista sotilasta noutamaan suomalaisia ja kuljettivat heidät rajavartioasemalle. Perillä suomalaisilta otettiin pois pistooli, kartat ja kompassit.⁴³⁷

Rajalta suomalaiset vietiin 12.4.1945 Tårsbyn kaupunkiin, jossa majoituttiin suureen karanteenia varten varattuun rakennukseen. Seuraavana päivänä eräs poliisiupseeri kuulusteli karkaamaan päässeet suomalaiset. Hän tiedusteli mistä ja milloin suomalaiset olivat Ruotsiin saapuneet ja mikä oli ollut maahantulon syy. Suomalaiset kertoivat totuudenmukaisesti, että olivat saksalaisten syksyllä Pohjois-Suomessa ottamia sotavankeja, jotka oli viety Norjaan ja olivat nyt karanneet sieltä Ruotsiin. Tårsbyhyn saapuivat myös Kongsvingeristä karanneet Piittisjärvi ja Koski. Ruotsalaiset pitivät suomalaisista hyvää huolta, illalla suomalaiset käytettiin jopa elokuvissa.⁴³⁸

Kaikki viisi karkuria pääsivät 13.4.45 lähtemään junalla Tukholmaan, jossa heidän täytyi ilmoittautua Suomen lähetystöön. Suomen lähetystö järjesti miehille huoneet eräässä hotellissa, jossa sitten yövyttiin. 14.4.1945 kello 20 lähtevässä vuorolaiivassa miehet pääsivät viimein suuntaamaan kohti Suomea. Turkuun saavuttiin 15.4.1945.⁴³⁹

Tarinan vietyä kolme onnekasta turvaan palaamme takaisin Sepon luo. Oberscharführer⁴⁴⁰ Hallikaisen johdolla ryhmä, jossa Seppo oli, matkusti Tanskan kautta Berliiniin. Tässä vaiheessa Hallikainen tahtoi tavata vanhoja tuttujaan ja lähti omille teilleen, vaikka komennuspaperi oli ollut Swinemünde. Jäljelle jääneet katselivat kaupunkia viikon verran. Eivät käyneet missään virastoissa.⁴⁴¹

Hallikaisen johdolla jatkettiin matkaa ja Swinemünde saavuttiin 10.1.1945 tienoilla, paitsi Kilpiäinen, joka oli eksynyt toisista matkalla ja joka tavattiin myöhemmin Neu-Strelitzissä. Swinemündessä Hallikainen lähti Sepon käsityksen mukaan itärintamalla ja hänen tilalleen joukon johtajaksi tuli siviilipukuinen Artturi Koski, joka tunnettiin myös lempinimellä "Siko". Siko kertoi vastikään saapuneensa passilla Suomesta. Hän oli näyttänytkin passia Sepolle, mutta oli peittänyt nimikohdan eli Seppo ei voinut mitenkään tietää nimeä tai henkilöllisyystodistusta oikeaksi.⁴⁴²

Swinemündestä suomalaiset jatkoivat Kosken johdolla Heringsdorfiin Meeresfrieden -nimiseen taloon, jossa oli vahtimestarina eräs vanha nainen. Siko toimi nyt ryhmän vanhimpana ja hänen määräyksestään kersantti Poutiainen alkoi antaa oppitunteja radiosähkötyksestä, jota muut eivät ennestään osanneet. Harjoituksia vaivasi välineiden puute ja Poutiaisen jouduttua viikon kuluttua sairaalaan morseharjoitukset jäivät vähemmälle. Sähkötyksurssin tarkoituksesta ei Siko ollu

⁴³⁵ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46

⁴³⁶ Westerlund 2008, 73

⁴³⁷ EK-Valpo PO kpk Haapakoski Pauli 113/46, Koskenlaita Erkki 110/46, Kuosa Antti 106/46

⁴³⁸ Ibid

⁴³⁹ Ibid

⁴⁴⁰ Ylikersantti

⁴⁴¹ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

⁴⁴² Ibid

tarkemmin puhunut vaan hän oli sanonut, että se kyllä selviäisi myöhemmin. Sepon kertoman mukaan suomalaiset olivat itse arvelleet, että kyseessä olisi heidän lähettämisenä Suomeen.⁴⁴³

Kosken ollessa johtajana ohjelmaan ei kuulunut muuta sotilaallista koulutusta tai oppitunteja. Elämä oli Sepon kertoman mukaan ollut melko vapaata ja ulkona sai liikkua. Siviilihenkilöiden kanssa puhuminen tosin oli kielletty. Suomalaiset kävivät eräässä laivasto-osaston ruokalassa maksutta ja muita kuluja varten oli riittänyt värväyksestä saatu tavallinen sotilasarvoa vastaava päiväraha. Sikon kanssa tuli hyvin toimeen. Sepon kuulustelupöytäkirjassa kerrotaan, että Siko oli väittänyt käyneensä vain kansakoulun, mutta Sepon mukaan hän oli perusteellisen sivistynyt: erikoisen kiinnostunut hän oli ollut ihmisluonteen tuntemuksesta ulkonaisista, fyysillisistä ominaisuuksista päätellen ja puhui suomen lisäksi täysin sujuvaa saksaa ja ruotsia. Siko oli noin 185 cm pitkä ja suoraryhtinen, jonka lisäksi hänellä oli tummanruskeat, aaltoilevat ja taaksepäin kammatut hiukset. Kapeakasvoinen ja sinisilmäinen Siko oli noin 30-vuotias Sepon viimeistellessä kuvauksen kertomalla, että Sikolla oli herraskädet ja pitkät sormet sekä pitkä ja suora nenä silmien ollessa tavallista lähempänä toisiaan. Seppo arveli, että käytöksensä ja puheidensa puolesta Koski olisi saattanut olla Berliinissä lähetystössä tai vastaavassa toimessa.

Tammikuun loppupuolella Koski ilmoitti tulevansa siirretyksi toisiin tehtäviin. Hänen tilalleen tuli Obersturmführer⁴⁴⁴ Aaltonen, jolle Koski oli lähtiessään jättänyt kehoituksen kuunnella Vapaan Suomen Radiota, koska hän puhuu siellä joka päivä. Siko oli kehunut Obersturmführer Aaltosta hyväksi ja kykeneväksi mieheksi, kun taas Aaltonen oli puhunut Sikosta päinvastaista. Sepon kuulustelupöytäkirjan mukaan Aaltosen tultua kuri muuttui tiukemmaksi. Samaan aikaan Sepon kanssa Hangon karanteenileirillä oleva Herman Brown juorusi aina Aaltoselle, mitä toiset puhuivat keskenään. Sepon kertoman mukaan Brown oli täydellisesti SS-aatteen läpikäynyt mies, joka muun muassa rauhan tultua yllytti suomalaisia jäämään Saksaan, mutta Sepon itsensä vaikutuksesta nämä muuttivat mielensä Saksaan jäämisestä.

Aaltosen tulon jälkeen sähkötysharjoitukset jatkuivat, jonka lisäksi ohjelmistoon tuli suunnistamista ja karttaluonnosten piirtämistä. Aaltonen korjasi karttaluonnokset itse. Sepon mukaan suomalaisille ei opetettu radiokoneiden tuntemusta tai sähkötystä salamerkein.⁴⁴⁵ Aaltonen oli vihjaillut suomalaisten lähettämistä Suomeen, mutta ei ollut maininnut mitään ajasta tai tehtävän luonteesta. Heringsdorfissa käyneet suomalaiset ovat kiinnostaneet Valpoa, mutta Seppo ei ole osannut kertoa muita kuin erään saksalaisen upseerin, jota Aaltonen oli puhutellut Fregattenkapitaniksi ja joka oli kysellyt suomalaisten joutumisesta SS-pataljoonaan ja siviilipukuisen Runolinnan, jolle Aaltosella oli ollut jotain asiaa.

Helmikuun puolessa välissä Aaltonen oli ilmoittanut, että Seppo, Poutiainen, Kallunki, Haapalainen ja Brown kommenetaan Neu-Strelitziin, mutta matkan tarkoituksesta ei mainittu mitään. Heringsdorfin asemalla mukaan lyöttäytyi kaksi siviilipukuista suomalaista: Lasse Törni ja Korpela, jota Seppo muistaa Törnin kutsuneen lempinimellä "Linko". Aaltosen johdolla ryhmä jatkoi matkaa erääseen kasarmirakennukseen, johon majoituttiin. Tämän jälkeen Aaltonen lähti ja suomalaisten kurssin johtajaksi tuli saksalainen kapteeni Winter, joka ilmoitti alussa, että kurssin tarkoitus on perehdyttää suomalaiset uudempaan räjähdysaineisiin ja niiden käyttöön. Myöhemmin Winter oli maininnut, että kullekin kurssilaiselle tulisi olemaan erikoistehtävä. Winter piti kurssilla kaksi kertaa viikossa teoreettisia oppitunteja, joita sitten sovellettiin iltapäiväisin käytäntöön maastossa. Seppo kertoo menetelmien olleen samoja kuin tavallisesti Suomenkin armeijassa, mutta räjähdysaineiden piti olla teholtaan parempia. Näistä parasta oli ollut plastisches sprengstoff -niminen taikinamainen räjähdysaine. Kohteina kurssilaisilla oli ollut raudan kappaleita, kiskoja ja

⁴⁴³ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

⁴⁴⁴ Luutnantti

⁴⁴⁵ Pohjonen ja Silvennoinen kirjoittavat Törniä koskevassa kirjassaan sivulla 177, että Törnille ja kumppaneille kyllä annettiin koulutusta salamerkeistä. Tämä on varmaanki tapahtunut myöhemmin, kun varsinaiset SS-miehiä kelpaavat on Törnin, Korpelan ja Aurion toimesta valittu.

kasvavia sekä kuivia puita. Seppo kertoo, että räjähdysopin lisäksi kurssilla opeteltiin ratsastamaan ja jiu-jitsua, joita opetti eräs saksalainen luutnantti. Sepon mukaan kurseilla oli useita satoja miehiä, suomalaisten, norjalaisten ja saksalaisten ollessa kahden tanskalaisen kanssa yhdessä ja Etelä- ja Keski-Euroopan kansallissuukien ollessa omana ryhmänään.

Kurssin alkuperäinen tarkoitus oli kestää kaksi viikkoa, mutta se oli kestänyt vain yhdeksän päivää, kun suomalaiset lähetettiin Neu-Strelitzissä olevaan toiseen suomalaiseen osastoon, jossa oli värväytyneitä sotavankeja ja varsinaisia SS-miehiä. Korpela, Törni ja Yli-Muoniossa värväytynyt Aurio valitsivat Sepon mukaan keskuudestaan varsinaiset SS-miehet ja lähtivät heidän kanssaan Heringsdorfiin. Tähän ryhmään kuuluivat Sepon mukaan Storm, Könönen, Elomas ja Lappalainen. Seppo näki tämän joukon myöhemmin Mürvikissä. Sepon mielestä tähän porukkaan olivat jossain vaiheessa liittyneet vielä Laitinen, Ropponen, Rantanen ja Holm.

Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho⁴⁴⁶

Vaikuttaa siis siltä, että Törni, Korpela ja Aurio eivät kelpuuttaneet Seppoa varsinaiseksi SS-mieheksi. Seppo oli siis jo käynyt Heringsdorfissa erikoiskoulutuksessa, mutta ei enää kelvannut syystä tai toisesta mukaan⁴⁴⁷, kun edellämaitut suuntasivat takaisin Erikoisosasto Pohjoisen päämajana toimineeseen kylpyläkaupunkiin. Kun olemme jo käsitelleet Sepon tarinan oleelliset osat eli vangiksi jäämisen ja SS-muodostelmaan värväytymisen, ja olemme arvostelleet tarinan alustavan luotettavaksi, annan Sepon kuulustelupöytäkirjan vain kertoa lyhyesti ja ytimekkäästi siitä kuinka hän viimein päätyi romahtavasta Saksasta takaisin Suomeen. Näitä tietoja on varmasti tulevaisuudessa mahdollista täsmentää kaivamalla esiin lisää tekstissä vilisevien nimien Valpon kuulustelupöytäkirjoja, mutta en katso sitä tämän työn puitteissa tarpeelliseksi. Omat kommenttini olen tarvittaessa lisännyt alaviitteisiin.

Neu-Strelitzissä olevaa suomalaisosastoa johti virolainen, saksalaisessa merijalkaväen puvussa oleva luutnantti Kotkas, jolla oli apunaan kaksi virolaista SS-miestä, Oberscharführerit⁴⁴⁸ Tamm ja Wimpa. Sijoituspaiikkana oli sotilaskasarmi, jonka osoite oli Schiffmaschieneausbildung Kriegsmarine. Tässä osastossa oli Sepon lisäksi Poutiainen, Kilpiäinen, Sergejeff, Vlasoff, Skants, Sunnari, Haapalainen, Kallunki, Brown, Palokangas, Anttila, Siira, Seppänen, Laurila, Löytty, Kanerva, Pälli, Nupponen, Juutistenaho, Matikainen ja Vanhala.

Koulutus Neu-Strelitzissä oli suljetun järjestyksen harjoittelua, jolloin kaikki suomalaiset olivat rivimiehinä, edellämaitut virolaiset komentajina, komentokielen ollessa saksa. Mitään muita luentoja tai opetustunteja ei tässä vaiheessa enää ollut. Tosin Kotkas oli pitänyt puheen, jossa oli kertonut yleisilanteesta ja maininnut, että radiotietojen perusteella Saksa häviäisi sodan.

Hangon leirillä Sepon kanssa samaan aikaan oleva Skants oli toiminut Kotkaksen lähettinä ja Skants oli väittänyt Sepolle Kotkaksen kertoneen Skantsille kaiken itsestään. Muun muassa hänellä olevan morsian Oulussa, Westerlundin musiikkikaupassa. Seppo ei kuulustelupöytäkirjan perusteella usko, että tässä ryhmässä olleet olisivat käyneet mitään erikoiskursseja. Tai ainakaan muut eivät olleet tällaista puhuneet.

Suomalaiset olivat Kotkaksen johtamassa osastossa noin viikon verran. Pari päivää ennen lähtöä Kotkas oli antanut määräyksen, että kaikkien on vaihdettava SS-pukunsa varastossa saksalaisiin meriväen pukuihin, joihin kiinnitettiin kunkin arvomerkit. Suomalaiset eivät saaneet varsinaisia sinisiä laivaston pukuja, vaan vihreät n.s. Marine-Artillerien puvut. Kotkas selitti pukujen vaihdon

⁴⁴⁶ Viittaa William L. Shirerin kaksiosaiseen suurteokseen "Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho".

⁴⁴⁷ Tähän on aika mahdoton näillä aineistoilla varmaksi mitään sanoa, mutta vahva veikkaukseni on se, että Seppo ei ollut (poliittisesti) riittävän motivoitunut.

⁴⁴⁸ Ylikersantti

tapahtuvan siksi, että varsinaisen SS:n taholta olisi pelättävissä jyrkkiä toimenpiteitä, koska suomalaisiin sotavankeudesta värväytyneisiin ei luotettu.

Sotavankien ja varsinaisen SS-miesten välillä oli jo ollut sanaharkkaa, varsinaisten SS-miesten syyttäessä sotavankia siitä, että nämä olivat värväytyneet vain paremman ruoan ja kohtelun takia. Kotkaksen toimistossa annettiin jokaiselle uusi saksalainen sotilaspassi, Soldbuch, johon oli merkitty väärä suomalainen nimi, tekaistut henkilötiedot, mahdolliset ylennykset ja lomat. Sepon Soldbuchiin oli merkitty nimeksi Veli Jokinen ja laitettu oikea syntymäpaikka, mutta väärä asuinpaikka, jonka lisäksi siinä oli laivastoon liittyminen vuonna 1942 ja laivastossa muka saadut ylennykset.

Pari päivää meriväen pukujen saamisen jälkeen eli maaliskuun alussa siirtyi koko osasto Kotkaksen johdolla Glücksburgiin. Pari päivää vietettiin eräässä diakonissakodissa Haus Klimissä. Kertomansa mukaan Seppo sairastui ja joutui sairaalaan. Päivää ennen sairastumistaan Kotkas oli kutsunut luokseen Sepon, Kanervan ja Skantsin. Kotkas oli sitten huoneessaan sanonut, että pian olisi edessä lähtö Ruotsiin ja mukaan lähtevät ainakin hänen puheilleen kutsutut. Kotkas puhui lisäksi jotain sukellusveneellä menemisestä, mutta ei maininnut mitään tehtävästä tai miksi Ruotsiin mentäisiin. Kotkas vaikutti hyvin alakuloiselta ja Seppo oli kuullut Skantsilta, että Kotkas oli yrittänyt ampua itsensä, mutta Skants oli saanut sen estettyä. Sepon oman käsityksen mukaan kyseessä oli ollut pako tai sitten Kotkas oli saanut jonkun tehtävän hoitaakseen. Seppo oli joka tapauksessa lähdössä mukaan, että pääsisi pois Saksasta kotimaahan.

Sepolla oli angiinan takia korkea kuume ja seuraavana päivänä hän menikin saksalaiseen sotilassairaalaan. Seppo oli hoidettavana kolme viikkoa, jona aikana hänelle tehtiin kaulaleikkaus. Toiset olivat jo poistuneet Haus Klimistä joten Seppo palasi sairaalaan, jossa lääkäri osasi neuvoa, että muut olivat menneet Schiffmaschien Ausbildungsabteilungiin Flensburgissa. Seppo tapasi sairaalassa myös SS-Unterscharführer⁴⁴⁹ Ropposen, joka oli saamassa hoitoa. Ropponen ei suostunut kertomaan Sepolle missä toiset ovat, mutta kertoi kuitenkin sijoituspaikkansa olevan Mürwikissä ja kehotti Seppoa käymään siellä tervehtimässä.

Seuraavaksi Seppo lähti etsimään osastoaan Flensburgista, mutta kävi Ropposen neuvojen mukaan ensin Glücksburgin ja Flensburgin välillä olevassa Mürwikissä.⁴⁵⁰ Seppo löysi sieltä sijoituspaikan eräässä parakissa ja tiedusteli paikalla olleilta saksalaisjoukoilta muita suomalaisia. Saatuaan selville oikean parakin ja löydettyään perille Seppo löysi suomalaiset pöydän ympäriltä harjoittelemassa morsetusta ja tekemässä muistiinpanoja. Sepon tervehdittyä hänelle tarjottiin voileipä ja jotain juomista.

Morsetusharjoituksia johti Korpela ja suomalaisista mukana oli aiemmin Neu-Strelitzistä lähteneet sekä Heringsdorfissa joukkoon liittyneet Ropponen, Olm ja Rantanen. Kohta Sepon saapumisen jälkeen parakkiin saapui siviilipukuinen Laurell, jonka Seppo oli nähnyt Yli-Muoniossa vänrikin puvussa. Laurellilla oli jotain asiaa Ropposelle, joka ilmoitti Sepolle, että tämän on poistuttava parakista.⁴⁵¹

Seppo jatkoi kävellen Mürwikistä kohti Flensburgia. Päästyään perille ja löydettyään osastonsa Seppo havaitsi, että osastoa johti nyt joku tanskalainen eikä Kotkas. Osasto majoittui johonkin maamieskouluun kaupungin lähistöllä. Sijoituspaikassa ei ollut enää mitään harjoitustehtäviä; pelkästään vartiotehtäviä vesitornin luona, joista Seppo oli heikkoutensa takia vapautettu. Flensburgissa vietettiin kuusi päivää.

⁴⁴⁹ Alikersantti

⁴⁵⁰ Silvennoinen&Pohjonen 2014 Kirjoittajat sijoittavat Sonderkommando Nordin myöhemmäksi sijoituspaikaksi erään Mürwikin merisotakoulun Flensburgin lähetyvillä.

⁴⁵¹ Kuulustelupöytäkirjassa asia on esitetty aika kehnosti, mutta oman tulkintani mukaan Seppo käskettiin pois parakista siksi aikaa, että Laurell toimittaa asiansa Ropposelle. Kyse siis saattoi hyvin olla asiasta, jota ei haluttu kertoa epäluotettavana pidetyn sotavankeudesta värväytyneen läsnäollessa.

Tanskalaisen luutnantin johdolla lähdettiin sitten kohti Hampuria ja Sepon ymmärryksen mukaan heidät oli ollut tarkoitus lähettää läheiselle rintamalle taistelemaan englantilaisia vastaan. Osasto jaettiin kolmeen ryhmään, joista kukin sai pyrkiä Hampuria kohti omin päin. Junat eivät enää kulkeneet. Parikymmentä kilometriä kaupungista Seppo seiso kuorma-auton lavalla ja auton lähtiessä yhtäkkiä liikkeelle, Seppo horjahti asfalttitielle, loukkasi päänsä ja meni tainnoksiin. Seppo vietiin sairaalaan, jossa todettiin aivotärähdys. Seppo oli hoidettavana 29.4-28.6 välisen ajan Marinelazarete Eckermfördessä, kuten mukana oleva lääkärintodistus osoittaa. Tärähdyksen johdosta Seppo kertoo muistinsa kovasti heikentyneen eikä täten voi kaikkia yksityiskohtia muistaa.

Päästyään sairaalasta Seppo ilmoitti henkilökunnalle oikean nimensä ja sai lopulta oikealle nimelleen annetun henkilötodistuksen. Sitten hän lähti taas etsimään muita suomalaisia päästäkseen kotimaahan. Saksalaiset pelottelivat, että Venäjä on miehittänyt Suomen, mutta Seppo ei tästä enää välittänyt. Seppo harhaili muiden vähemmistökansalaisuuksien joukossa Sleswig-Holsteinissä toista kuukautta ennen kuin löysi sattumalta suomalaisia Hedwiegenskoogissa olevasta ulkomaalaisleiristä. Täällä Seppo tapasi Poutiaisen, Brownin, Nupposen, Matikaisen, Vlasofin ja Klausin.

Syyskuussa englantilaiset veivät leirillä olleet suomalaiset autoilla Trawemündeeseen, josta jatkettiin laivalla Osloon. Oslossa vietettiin pari päivää, jonka jälkeen heidät vietiin Kranich-leirille. Lokakuun 9. päivänä suomalaiset sotavangit ja suomalaiset naiset Gebhardt, Nissi ja Sipola liitettiin Örjistä tuleviin suomalaisiin, joiden kanssa Seppo saapui S/S Arcturuksella Oslostä Turkuun ja sieltä 12.10. Hangon leirille.

Sepon kuulustelupöytäkirjan lopussa on vielä lisäyksenä jotain, mitä Seppo ei ole aluksi muistanut tai jonka kuulustelijan kysymykset ovat palauttaneet mieleen. Pöytäkirjan lopussa on ikään kuin jälkikäteen tehty lisäys: "Fregattenkapitän Cellariuksen käydessä Heringsdorfissa, oli siellä suomalaisten toveri-ilta ja tällöin oli Cellariuksen seurassa sama siviilipukuinen 50-vuotias mies, joka puhui Vienan retkestäkin ja käytti sangallisia, reunuksettomia, silmälaseja. Sama mies oli aiemmin ollut Aaltosen puheilla ja esittäytynyt silloin Runolinnaksi. Runolinna piti isänmaallisen, voimakashenkisen puheen, jossa vertasi SS-pataljoonaa jääkäreihin ja aktivisteihin ja antoi Aaltonen tälle tunnustukselle suuren arvon."

Valmistautuessamme Sepon oikeudenkäyntiin annamme Sepon itsensä puolustautua vielä kerran. Lainaan Sepon kuulustelupöytäkirjaa siitä kohtaa, missä hän itse on toimintaansa Valpon kuulusteluissa puolustanut. Kuten tulemme myöhemmin havaitsemaan kuulustelupöytäkirjat olivat paitsi syytteen noston peruste, toimivat ne myös todisteina oikeudessa. Sepon oikeudenkäynti pidettiin helmikuun 14. vuonna 1946, eli seuraavan vuoden puolella Sepon 12.10.1945 tapahtuneesta kotiinpaluusta.

EK-Valpo pääosaston kuulustelupöytäkirjoja Jokivartio Seppo 765/45⁴⁵²

Hanko, palaavien suomalaisten leiri, 1945

Syynä siihen, että kva oli antautunut värvättäväksi SS-pataljoonaan oli ensinnäkin se, että kva ruumiillisiin rasituksiin tottumattomana pelkäsi ettei kestä matkan ja sotavankeuden vaikeuksia ja tästä oli johtunut mieleen ajatus, että liittymällä SS-pataljoonaan saisi vartioimattomana suuremman mahdollisuuden karkaamiseen varsinkin kun Yli-Muoniosta Norjaan jouduttaisiin kulkemaan lähellä Ruotsin rajaa. Aseistamattomana ollen ja aseistetun vartion saattamana

⁴⁵² EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

karkaamissuunnitelmaa ei voinut kuitenkaan toteuttaa, vaikka kva oli ehdottanut m.m. Kersantti Haapakoskelle hyökkäystä vartijoiden kimppuun marsilla Rovaniemeltä Yli-Muonioon. Mukana karkaamissuunnitelmassa olleista oli kersantti Poutaisella hankittu kompassi ja sotamies Kanervalla Rovaniemeltä lääninhallituksesta pimitämä Pohjois-Suomen kartta.

Syyksi siihen ettei kieltäytynyt tekemästä sitoumusta SS-pataljoonassa vaikka alunperin suunniteltu pako Ruotsin rajan läheisyydessä oli mennyt myttyyn, kva selitti, että pakoajatus oli yhä edelleen mielessä ja vapaana miehenä olisi helpompi ollut päästä karkaamaan kuin vankileiristä, johon sitoutumisesta kieltäytyminen olisi johtanut. Kva sanoi olleensa tietoinen, että menettelynsä lähtiessään silloisen vihollismaan alaiseen yksikköön ei ollut oikein, mutta koska aikomuksena ei ollut vahingoittaa omaa maataan, vaan yritettiin päästä sotavankeudesta pois jollain tavoin, katsoi silloin, ettei menettelynsä vahingoittaisi ketään. Jos olisi aavistanut, millaisiin tilanteisiin komennuksellaan Saksassa joutuisi, kva vakuutuksensa mukaan ei olisi värvätynyt. Itälän tarjoamat taloudelliset edut eivät kva houkuttelleet, mutta myönsi, että koska alkuperäinen karkaamisyritys oli ajautunut karille, paremmat olosuhteet ja vapaus liikkua aiheuttivat, ettei enää halunnut sotavankeuteen lähteä, koska oli nähnyt saksalaisten raa'an kohtelun ja kurjat olosuhteet.

Joutumisestaan erilaisille kursseille Saksassa kva ei tietänyt Norjasta lähtiessään ja kieltäytyminen ei enää myöhemmässä vaiheessa olisi auttanut, vaan se olisi ollut suoranaista itsensä tuhoamista, koska muutenkin pidettiin epäluotettavana. Jos kva kuten epäsuorasti esim. Aaltonen antoi ymmärtää, kurssin sähkötyksessä ja pioneeri- ja räjähdysaineissa suoritettuaan olisi lähetetty Suomeen, ei olisi tehtäviä suorittanut, vaan heti ilmoittautunut viranomaisille. Kvalla ei ole koskaan ollut halua sotilaallisiin toimiin jota osottaa se, ettei ollut halunnut armeijassa ollessaan mennä UK:hon eikä intoutunut menemään SS-mieheksi aikaisemmassa vaiheessa, koska ei pidä saksalais tai paremminkin hitleriläismallisesta komennosta suomalaiselle sopimattomana⁴⁵³, eikä ole kuulunut sinimustiin tai muihin vastaaviin järjestöihin.

Lopuksi kva vakuutti puhuneensa kaiken edelläkerrotun totuudenmukaisesti mitään salaamatta ja kiertämättä ja vain sairaudestaan on johtunut, ettei voi muistaa kaikkia yksityiskohtia tarkkaan.

Merkittäen, että edellämainitun todistajan läsnä ollessa on kuulustelusta laadittu pöytäkirja kuulusteltavalle luettu ja myönsi hän siihen antaneensa tiedot oikein merkityiksi, minkä vahvistukseksi allekirjoitti luonnospöytäkirjan.

Sepon allekirjoitus

Kuulustelija: Aarne Toivola, Saatavilla: Hannes Kolehmainen

Rikos ja rangaistus

Rikos⁴⁵⁴

Sotaviskaali Sakari Sohlberg oli saanut tammikuun 30. päivän paikkeilla 1946 Kokkolan sotilaspiirin komentajalta tutkintakirjoja, jotka koskivat Sepon juttua. Noiden paperien joukossa

⁴⁵³ Seppo on varmasti yrittänyt sanoa, että hitlerismallinen komento ei sovi suomalaisille. Kuulustelupöytäkirjan kömpelö lause kompastuu omaan monimutkaisuuteensa.

⁴⁵⁴ Sotaylioikeus T-18850 Jokivartio Seppo 96/46 Koko Rikos-kappale perustuu täysin Sepon jutun Sotaylioikeuden istunnon pöytäkirjoihin. Olen ainoastaan laittanut palat oikeaan järjestykseen sekä sulavoittanut ja lyhentänyt tekstiä. Asiasisältö on oleellisilta osiltaan sama, Sepon äidin todistuspyyntöä myöten. Olen tässäkin kappaleessa päättänyt säästää alaviitteet omille huomioilleni, sen verran hyvin oikeuden pöytäkirjat puhuvat omasta puolestaan, etenkin suhteessa aiemmin kasaamaani Sepon tarinaan.

olivat Valpon komentajalle toimittamat Sepon kuulustelupöytäkirjat. Valpon saateen mukaan Seppo oli syyllistynyt maanpetokseen. Kirjeessä oli lisäksi Sepon virkatodistus ja rikosrekisteriote. Sohlberg oli havainnut asiakirjoista, että Jalkaväkirykmentti 11:ssä palvellut, Himangan pitäjstä kotoisin oleva opiskelija, Paavo Seppo Jokivartio oli joutunut saksalaisten sotavangiksi lokakuun 1. 1944 Torniossa, ja myöhemmin astunut Muoniossa vapaaehtoisena Saksan sotavoimiin kuuluneeseen niin sanottuun SS-muodostelmaan ja antanut myöhemmin Taarstadissa Norjan kuningaskunnassa kirjallisen sitoumuksen palvella sanotussa muodostelmassa sodan loppuun asti. Edelleen hän on palvellut eri muodostelmissa Saksan armeijassa Norjassa ja Saksassa, aina sanotun armeijan antautumiseen asti toukokuun alussa 1945 liittoutuneiden kansakuntien joukoille.

Sohlberg vaati edellisten pohjalta sotaylioikeudelta kunnioittaen, että oheen liittamiensä asiakirjojen perusteella alikersantti Jokivartio tuomittaisiin sotaväen rikoslain 52 §:n 2 kappaleen nojalla rangaistukseen astumisesta vihollisen sotaväen riveihin. Samalla hän ilmoitti, että alikersantti Jokivartiota säilytettiin vangittuna Helsingin lääninvankilassa ja pyysi samalla sotaylioikeutta määräämään istunnon jutun suullista käsittelyä varten.

Sepon rikosrekisteri-ilmoituksessa on merkitty kohtaan, jossa kysytään syytä ilmoituksen pyytämiseen, että hän olisi syyllistynyt maanpetokselliseen toimintaan. Ilmoituksen täyttämä on alleviivannut punaisella kynällä kohdan, jossa lukee "Edellämäinitusta henkilöstä ei ole rikosilmoitusta". Kuriositeettina mainittakoon todistuksen alalaidassa samalla punakynällä tehty pieni yksinäinen kirjainmerkintä, jota ei voi tulkita tässä kontekstissa muuten kuin SS-riimuksi.⁴⁵⁵ Virkatodistuksessa Seppo todetaan opiskelijaksi ja mainitaan, että hän on kansakoulun opettajan poika.

Istunnon aika ilmeisesti päätettiin, koska Sepon asiaa käsiteltiin sotaylioikeudessa helmikuun 14. 1946. Paikan päällä Sotaylioikeuden toisen osaston istunnossa olivat vanhempi sotayliluomari Pohjanpää sekä jäsenet, ylimääräinen vanhempi sotayliluomari Hjelman, eversti Somerto, virkaatoimittava nuorempi sotayliluomari Rainio ja Komentaja Enkiö. Pöytäkirjan laati Sotaylioikeuden ylimääräinen virkamies Olavi Seikku.

Istunnossa käsiteltiin sotaviskaali Sakari Sohlbergin nostamaa syytettä vangittua alikersanttia, Himangan pitäjän Hillilän kylästä olevaa seminaarilaista Paavo Seppo Jokivartiota vastaan. Käsittely oli määrätty suulliseksi ja asianosaiset kutsuttiin Sotaylioikeuden istuntohuoneeseen. Paikalle saapuivat sotaviskaali Sohlberg ja syytetty Jokivartio vangittuna. Varatuomari Mauri Nikula ilmoitautui syytetyn oikeudenkäyntiavustajaksi.

Kun syytekirjelmä siihen liitettyine, asiakirjavihkoiksi muodostettuine asiakirjoinen, oli luettu⁴⁵⁶, sotaviskaali Sohlberg toisti syytekirjelmässä esitetyn syytteen ja jätti syytettyä koskevan sotilaskantakortin jäljennöksen.

Jokivartio myönsi seuraavaksi asiakirjavihossa olevan virkatodistuksen ja sotilaskantakortin jäljennöksen häntä koskeviksi ja tiedoiltaan oikeiksi. Syytetty selitti olevansa seminaarin toisella luokalla ja kertoi isänsä kuolleen noin 51-vuotiaana sydänhalvaukseen. Äitinsä, veljensä ja sisarensa syytetty sanoi elävän terveinä. Omasta terveydestään syytetty kertoi poteneensa yleistä heikkoutta pienestä pitäen ja hermostonsa menneen sodan aikana huonoon kuntoon. Tämän seikan tueksi oikeudenkäyntiavustaja Nikula jätti hermosto- ja mielitautien erikoislääkärin E. Okon antaman kirjallisen todistuksen, mikä luettiin ja liitettiin jutun asiakirjoihin.

Jotta voisimme helpommin seurata ammattilaisen järkeilyä, lainaan seuraavaksi oikeudenkäynnissä esillä olleen lääkärintodistuksen kokonaisuudessaan. Lääkärintodistus on jälleen uusi kerta, kun

⁴⁵⁵ En osaa varmaksi sanoa kuka tämän merkin on lisännyt ja mitä tarkoitusta varten. Ehkä sillä varmistettiin syytä tai toisesta, että se jonka käsiin paperit päätyivät tietäisi varmasti heti kättelyssä, että kyse oli tavalla tai toisella SS:ään liittyvistä papereista.

⁴⁵⁶ Aivan kuten mekin olemme ne lukeneet. Allekirjoittaneen jalostamassa muodossa tosin ja lisätodisteiden kera.

Seppo kertoo järjestelmällisesti ja johdonmukaisesti saman tarinan, jonka olen itse yrittänyt parhaan taitoni mukaan edellisille sivuille hahmotella. Aiemmin tuon tarinan palasia on ollut havaittavissa Osmo Hyvösen Tornion historiikin tulkinnoissa ja haastatteluissa, Pauli Haapakosken muistelmateoksessa, osin edellisten pohjalta Mika Kuljun kirjoittamien Lapin sota -kirjojen sivuilla ja viimeisimpänä, mutta ei suinkaan vähäisimpänä, vangiksijääneiden sotavankien Valpon kuulustelupöytäkirjoissa. Tarina on kaikin puolin uskottava myös, jos asetamme suomalaiset sotavangit laajempaan kontekstiinsa, eli siihen kuinka saksalainen sotavankijärjestelmä sotavankeja eli numeroita kohteli. Seppo kehtaa, toisin kuin muussa aineistossa, myös kertoa lääkärille, mitä tapahtui ennen kuin Seppo suuntasi Ihantalasta kohti Oulua, ja Torniota.

Lääkärintodistus

Allekirjoittanut on tutkinut tutkintovangin Paavo Seppo Jokivartion s. 14.8.-20 ja kotoisin Himangalta. Hän on itse kertonut tapauksista vuoden -44 ajalta asepalveluksestaan seuraavaa:

Suuren kesähyökkäyksen alettua alkoivat hänen hermonsa pettää siinä määrin, ettei hän kestänyt rintamapalvelusta vaan joutui kohta rintamantakaisiin toisarvoisiin tehtäviin.

Sotatoimien alettua saksalaisia vastaan hän palveli ryhmän varajohtajana. Maihinnousun tapahduttua hän 1.10.-44 erään kärkipartion mukana otti osaa taisteluihin saksalaisia vastaan, tällöin hän kuitenkin 6⁴⁵⁷ muun miehen kanssa joutui yllätetyksi ja otettiin vangiksi. Rovaniemen vankileirillä 10.10.-44 houkuteltiin häntä muitten mukana liittymään saksalaisten puolelle, mutta hän torjui tämän määrätietoisesti ja suunnitteli karkaamista säästämänsä muonan, piilottamansa kompassin ja puukon turvin. Vartiointi oli kuitenkin niin tiukkaa, ettei aikeen toteuttamisesta tullut mitään. Muitten vankien mukana joutui hän kiskomaan raskaita kuormavankkureita käsipelillä Rovaniemeltä Yli-Muonioon, eli yhteensä 200 km⁴⁵⁸. Tällöin hänen jo muutenkin huono ruumiillinen kuntonsa meni melkoisen huonoksi, sillä tämä taival tehtiin 9 päivän kuluessa maantien ollessa paksun, upottavan liejun vallassa. Kun paosta ei tullut mitään, ruvettiin yksissä tuumin suunnittelemaan toista keinoa, nimittäin liittymistä saksalaisten asepalvelukseen ja tällöin vapaammissa olosuhteissa paon toteuttamista. Mutta tällöin tapahtui sellainen yllätys, että heidät aivan pian värväyksen tapahduttua vietiinkin autoilla Norjaan Narvikin tienoille ja sieltä edelleen Saksaan, joten tämäkin aie epäonnistui.

Tutkittava on hentorakenteinen, niinsanottu asteeninen⁴⁵⁹ tyyppi, jonka pituus on 180cm ja paino 68,5 kg. Mitä tulee hänen sielulliseen rakenteeseensa, on hän otteissaan hieman epävarma, arkaileva, hiljainen ja mietiskelevä tyyppi, johon ulkonaiset olosuhteet ja painostus saattavat helpostikkin vaikuttaa.

Psykologiselta kannalta, ottaen huomioon kaiken edellisen, pitäisin varsin todennäköisenä ja uskottavana hänen selitystään päästä karkaamaan noista hirvittävästä olosuhteista liittymällä saksalaisiin, sillä hän oli silloin todellisessa pakkotilanteessa, jossa ruumiillisesti heikkona ei näyttänyt jaksavan selviytyä vaan näytti ruumiillinen luhistuminen väistämättömältä tosiasialta. Kun ottaa lisäksi lukuun sen tosiasian, että hänen hermonsa jo kesällä alkoivat lakkoilla Kannaksen sotatoimien aikana, ei ole ihmeteltävää, ettei hän kestänyt kurjaa vankeutta, vaan yritti vapautua sieltä keinolla, joka muodollisesti on tehnyt hänestä maanpetturin, mutta joka

⁴⁵⁷Muun aineiston perusteella todellisuudessa viiden muun miehen kanssa.

⁴⁵⁸ Muussa aineistossa arviot marssin pituudesta ovat korkeampia. Lääkärillä oli lipsahtanut väärä numero jo edellisessäkin viitteessä.

⁴⁵⁹Asteeninen tarkoittaa hentorakenteista tai hintelää. Eikä ihme, Seppo ei ollut tässä vaiheessa vielä likimainkaan toipunut entiselleen. Toisaalta voidaan epäillä toipuiko Seppo koskaan aivan entiselleen.

psykologiselta kannalta on käsitettävä keinoksi päästä pakenemaan suomalaisten puolelle.

Ylläolevan todistan kunniani ja omantuntoni kautta.

Helsinki, 14.2.-46

Hermo- ja mielitautien erikoislääk.: E. Okko

Allekirjoitus

Edellisen lisäksi sotaylioikeuden pöytäkirjassa mainitaan vielä erikseen, että syytetyn nykyistä huonoa kuntoa oli omiaan alentamaan myöskin Saksassa, Hampurissa sattunut putoaminen kuorma-auton lavalta, missä onnettomuudessa saamansa vamma vaivasi syytettyä vieläkin, aiheuttaen silloin tällöin pyörtymiskohtauksia.

Seuraavaksi kuultiin Seppoa itseään. Seppo vahvasti asiakirjavihkossa olevan, Valpon kuulustelupöytäkirjasta 765/45 löytyvän kertomuksensa oikeaksi. Seppo tahtoi vielä lisätä ja täydentää kertomustaan seuraavien asioiden suhteen. Marssi rovaniemeltä Yli-Muonioon oli tapahtunut noin 25-27 kilometrin pituisin päivämarssein, kuitenkin niin, että eräänä päivänä oli taivallettu jopa 43 kilometriä. Lisäksi Seppo oli koko ajan ollut mukana vetämässä saksalaisten tavaravankkureita ja oli tuntenut rasittuvansa entistä enemmän ja oli ollut 300 kilometrin jälkeen Yli-Muonioon saavuttaessa täysin uupunut. Vaikka marssi oli käynyt voimille, saksalaiset vartiomiehet olivat pitäneet huolta siitä, että matkanteko oli sujunut reippaasti, töytäisten kiväärinperillä niitä, jotka pyrkivät väsymyksen takia hidastelemaan.

Seppo jatkoi kertomalla, että hänen tilansa marssin jälkeen oli ollut niin huono, että vasta pitkän ajan kuluttua, riittävän ravinnon ja levon jälkeen, oli tuntenut itsensä toipuneeksi. Seppo ja viisi muuta hänen kanssaan vangiksi jäänyttä olivat marssin aikana suunnitelleet hyökkäävänsä vartioston kimppuun tarkoituksenaan päästä karkaamaan. Vartijoiden paljouden takia aikeesta oli luovuttava. Seppo lisäsi vielä, että tilaisuudessa, jossa hän oli muodollisesti liittynyt Saksan sotavoimiin oli SS-Untersturmführer Valle Vainio, saksalaisten toimeksiannosta ilmoittanut, että jokainen joka ei allekirjoita sitoumusta lähetettäisiin takaisin vankileiriin.

Seuraavaksi oikeudenkäyntiavustaja Nikula lausui, että syytetty Jokivartio oli, liittyessään Saksan sotavoimiin, toiminut pakkotilassa. Tällöin syytetyllä oli ollut valittavanaan kaksi vaihtoehtoa. Kiskottuaan saksalaisten "orjana" vankkureita Rovaniemeltä Yli-Muonioon syytetty oli joutunut äärimmäiseen uupumustilaan, ja jos samanlaista liikarazitusta olisi jatkunut edelleen, syytetty olisi jäänyt sille tielleen. Tämä oli ensimmäinen vaihtoehto. Toinen oli liittyminen Saksan sotavoimiin, minkä syytetty oli tehnyt yksinomaisessa tarkoituksessa karata ensimmäisessä sopivassa tilaisuudessa.

Oikeudenkäyntiavustaja Nikula huomautti lisäksi, ettei hänen päämiehensä, antaessaan kirjallisen suostumuksensa liittyä Saksan sotavoimiin, ollut lupautunut taistelemaan isänmaataan vastaan, jollaista tarkoitusta oikeudenkäyntiavustajan mielestä sotaväen rikoslain 52 §:n 2 kappale edellytti.

Siihen vastasi sotaviskaali Sohlberg Jokivartion kertomuksen johdosta, että Rovaniemellä oli saksalaisten vankina ollut kaikkiaan noin 120 suomalaista, joista SS-joukkoihin oli liittynyt noin 40 miestä, näistä 23 jo Rovaniemellä, mikä seikka sotaviskaalin mielestä oli todistuksena siitä, ettei marssi ainakaan yleensä ollut niin rasittava ollut kuin syytetty oli selittänyt.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Argumentti osoittaa kiinnostuksen tai suhteellisuudentajun puutetta. Ob sanomattakin selvää, että noin äärirajoille laitetuista ihmisistä osa jaksaa pidemmälle, osa ei. Merkilläpantavaa on totta kai se, että Seppokaan ei ollut ensimmäisten joukossa värväytymässä Rovaniemellä, heti tilaisuuden tullen. Seppo jatkoi sinnikkäästi Muonioon asti, jossa eväät olivat sitten niin sanotusti syöty loppuun.

Sotaviskaali Sohlberg sanoi lisäksi, että mitä tulee oikeudenkäyntiavustaja Nikulan esittämään tulkintaan sotaväen rikoslain 52 §:stä, mainittu pykälä ei hänen mielestään edellytä tarkoitusta taistella isänmaataan vastaan, vaan, mikäli sellaista ei tässä tapauksessa oltu tarkoitettu, se tulisi ottaa huomioon rangaistusasteikon puitteissa lieventävänä asianhaarana.⁴⁶¹

Oikeudenkäyntiavustaja Nikula pysyi edelleen väitteessään ja jätti oikeuteen maanviljelijän, luutnantti Martti Piutulan, Himangan kunnanvaltuuston puheenjohtajan Efferi Kinaretin, Rauman seminaarin johtajan Onni Kurvisen, Keski-Pohjanmaan piirin kansakouluntarkastajan M. Ylitalon, maanviljelijä Martti Hekkanan, maanviljelijä Into Hautakosken, pientilallisen Aatu Leskisen ja seppä Aaro Rankalan kirjalliset todistukset, jotka luettiin ja liitettiin asiakirjoihin. Oikeudenkäyntiavustaja Nikula katsoi todistuksista selviävän, ettei syytetty ollut liittynyt Saksan sotavoimiin mistään poliittisista syistä.

Luutnantti Martti Piutulan selvityksessä esitettiin Sepon vangiksijäämistapauksesta seuraavaa. Lokakuun ensimmäisen ja toisen päivän välisenä yönä 1944 antoi II JR11 komentaja mainitun pataljoonan jääkärijoukkueen johtajalle käskyn lähettää jääkärijoukkueesta partio tiedustelutehtävälle. Piutula ei muista käskyn yksityiskohtia, mutta partio lähetettiin Tornion sillanpääasemasta pohjoiseen johtavan tien suuntaan ja partioon kuului muiden muassa alikersantti Seppo Jokivartio. Partiosta ei ollut tämän jälkeen kuulunut mitään ja sen epäiltiin joutuneen vihollisen ylläkköön.

Piutula jatkaa, että Seppo oli palvellut II JR11 jääkärijoukkueen ryhmänjohtajana 20.6.1944 saakka, jolloin hänet oli heikon fyysillisen kuntosuorituksen vuoksi määrätty ryhmän varajohtajaksi. Palvelusaikanaan alikersantti Jokivartio oli osallistunut mm. Uhtuan länsipuolisiin torjuntataisteluihin, Kiestingin taisteluihin ja Karjalan kannaksen läpimurtotaisteluihin. Alikersantti Jokivartio oli tunnettu esimerkillistä kuria noudattavana sotilaana eikä Piutula muista, että Seposta olisi ollut mitään merkintöjä yksikön rangaistusraportissa.

Piutula todistaa, että koko jääkärijoukkuetta pidettiin joukkojen luotettavimpana osana sotatoimien alkaessa saksalaisia vastaan. Tämä luotettavuus perustui joukkojen keskuudessa tehtyihin havaintoihin, kun tilanne saksalaisten kanssa oli muuttunut. Pataljoonan komentaja oli käyttänyt Sepon joukkuetta paljon kärkenä sotatoimien alkuvaiheessa päivällä 1.10.1944 käydyissä taisteluissa. Tällöin joukkue oli vakuuttavasti osoittanut luotettavuutensa. Edellisen ja Sepon pitkän palvelusajan pohjalta saadun käsityksen mukaan Martti Piutula piti mahdottomana ajatusta, että Seppo olisi värväytynyt saksalaisten palvelukseen muusta syystä kuin saadakseen paremmat mahdollisuudet karkaamiseen.

Himangan kunnanvaltuuston puheenjohtaja Efferi Kinaret todistaa, että opiskelija Paavo Seppo Jokivartio, Himangan kunnan Hillilän kylästä, jonka hän on tuntenut lapsuudesta saakka, on rauhallinen ja erikoisesti rauhaa rakastava nuorukainen. Kinaret oli viimeksi Sepon tavatessaan keskustellut hänen kanssaan huhtikuussa 1944. Tällöin oli hän isänsä hautajaisissa lausunut hartaaksi toivomukseksi, että saisi nähdä päivän jolloin pääsisi siviiliin ja pystyisi jättämään sotatoimet. Kinaret lisää, että mainitsemiensa tunteiden puolesta hänen käsityksensä on se, että jos mainittu Paavo Seppo Jokivartio on liittynyt vihollisjoukkoihin, on sen täytynyt tapahtua tekijöistä, joissa hänen kohdallaan ei ole ollut valinnan varaa.

Rauman Seminaarin johtaja Onni Kurvinen todistaa, että seminaarilainen Paavo Seppo Jokivartio oli aloittanut opintonsa Raumalla 20.8.1939 ja oli 14.5.1941 annetussa arvostelussa siirretty II luokalle, kunhan hän ensin suorittaisi ehdot soitossa. Sepon opinnot olivat Kurvisen mukaan keskeytyneet sotien vuoksi ja hänen luokkatoverinsa olivat saaneet opintonsa päätökseen 20.12.1945 n.s. rintamaopiskelijoille myönnettävien helpotusten avulla. Kurvinen jatkaa, että

⁴⁶¹ Sotaviskaalikaan ei syyttäjän ominaisuudessa näytä olevan kovin kiinnostunut Sepon tuomiolle saamisesta. Huomattavaa myös, että rikos mistä syytetään, on värväytyminen eikä maanpetos. Syytenimike näyttää papereiden perusteella olevan sotaviskaalin päättämä.

Jokivartio oli Seminaarissa osoittanut 14.5.1941 annetun arvostelun mukaan hyvää (10) käytöstä ja hyvää (10) huolellisuutta. Seposta oli Seminaarissa pantu merkille, että hän oli luonteeltaan hiljainen, sisäänpäinkääntynyt, hieman flegmaattinen sekä tavoiltaan moitteeton. Minkäänlaista poliittista harrastusta tai toimintaa ei hänellä ollut havaittu olleen.

Keski-Pohjanmaan piirin kansakouluntarkaja M. Ylitalo kertoo todistuksessaan, että seminaarilainen Paavo Seppo Jokivartio oli ollut hänelle tuttu vuodesta 1934 asti. Ylitalo luonnehti todistuksessaan Seppoa luonteeltaan perin rauhalliseksi ja hiljaiseksi. Ylitalo lisäsi vielä, että ei tiedä Sepon koskaan millään tavoin osallistuneen mihinkään poliittiseen toimintaan. Kansakouluntarkastajan mukaan Sepon vanhempienkaan kodissa ei myöskään ole koskaan harrastettu mitään poliittista toimintaa. Kansakouluntarkastajaa oli pyytänyt todistamaan Sepon äiti, Fanni Jokivartio.

Loput todistukset jatkavat pitkälti samaa kaavaa, kuvaillen Sepon hiljaiseksi ja kiihkottomaksi persoonaksi, joka ei ottanut osaa poliittiseen toimintaan. Maanviljelijä Martti Hekkala, Himangan pitäjän Hillilän kylästä todistaa lisäksi, että Sepolla oli haaveena ottaa isänsä kuoleman kautta vapautunut opettajan virka kotikunnassaan. Sota oli katkaissut Sepon haaveet ja siirtänyt tätä toivetta, ainakin toistaiseksi. Hekkala jatkaa vielä, että hän oli keskustellut saksalaisista sotilaista Sepon kanssa tämän ollessa lomareissulla ja tällöin oli ilmennyt, ettei Seppo heistä millään erikoisella lämmöllä puhunut. Hekalan mielestä Seppo oli luonteensa ja käytöksensä puolesta nauttinut kotipaikkakunnallaan nuoremman ja vanhemmankin väen keskuudessa jakamatonta luottamusta ja kunnioitusta. Pientilallinen Arttu Leskinen toteaa Hekalan kanssa samansuuntaisia omassa todistuksessaan: Seppo oli pidetty kaikkien kyläläisten keskuudessa.

Seuraavaksi oikeudenkäyntiavustaja Nikula kutsui todistamaan Pyhäjoen pitäjän Pirttikosken kylästä olevan talollisen Pauli Andreas Haapakosken ja Kirvun pitäjän Hätilän kylässä kirjoilla olevan, mutta Pukkilan pitäjässä asuvan maanviljelijän Antti Kuosan. Molemmat todettiin hyvämaineisiksi ja esteettömiksi vannomaan säädetyin todistajanvalan, jonka jälkeen heitä kuultiin erikseen.

Ensin ääneen päästettiin vanha tuttumme Haapakoski, joka ilmoitti palvelleensa samassa joukkueessa syytetty Jokivartion ja seuraavan todistajan (Kuosa) kanssa ja vahvistavansa syytetyn kertomuksen saksalaisten vangiksi joutumisesta. Haapakoski lisäsi vielä, että silloin, kun SS-Hauptsturmführer Itälä oli käynyt Rovaniemellä värväämässä, oli syytetty huomauttanut toisille sotavangeille, ettei Itälän esityksiin tule suostua, vaan että sellaisista puuhista oli pysyttävä kaukana ja pidettävä silmällä pakomahdollisuutta. Marssin aikana syytetty oli levähdyspaikoissa salaisesti neuvotellut Haapakosken ja neljän samanaikaisesti vangiksi joutuneen toverin kanssa siitä, että yön aikana olisi tehtävä yleinen rynnäkkö ja karattava. Vartijoita oli arviolta kymmenen metrin välimatkoin levähdyspaikan ympärillä eli ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia. Saksalaiset olivat lisäksi ympäröineet alueen valoansoin.⁴⁶²

Haapakoski todisti vielä Sepon huonosta kunnosta ja kertoi havainneensa vankkureita vetäessään, että syytetty oli ollut muita heikommissa kunnossa ja hänen jalkansa olivat rikkinäisten jalkineiden takia rakoilla ja märkivillä haavoilla. Haapakoski jatkoi huomanneensa syytetyn vatsan olleen sellaisessa kunnossa, ettei syytetty sinä ainoana kertana, jona päivittäin oli jaettu keittoruokaa, ollut voinut ruoan kehnouden vuoksi sitä syödä. Liittyessään Yli-Muoniossa Saksan sotavoimiin Seppo oli sanonut Haapakoskelle, ettei jaksanut enää eteenpäin. Haapakoski oli todennut tämän itsekin, johon Seppo oli lisännyt, että siten saisi myös paremman tilaisuuden karkaamiseen. Seppo ei ollut kehottanut Haapakoskea liittymään ja Haapakoski olikin itse liittynyt SS-joukkoihin vasta Norjassa helmikuun 12. päivänä 1945. Haapakoski lisää vielä karanneensa SS-joukoista yhdessä seuraavan todistajan (Kuosa) ja erään toisen toverinsa (Koskenlaita) kanssa.

⁴⁶² Valoansoista yöpimyspaikkojen ympärillä mainitaan myös kuulustelupöytäkirjoissa.

Haapakoski mainitsi vielä sanoneensa SS-Hauptsturmführer Itälälle saksalaisten kohtelevan sotavankeja liian huonosti. Tähän oli Itälä vastannut niin pitävänkin menetellä jatkaen, että Suomessa ollaan "hulluja", kun kohdellaan sotavankeja hyvin. Itälä oli vakuuttanut Haapakoskelle, ettei suomalaisia SS-miehiä käytettäisi sotatoimissa isänmaataan vastaan.⁴⁶³

Seuraavaksi ääneen päästettiin Antti Kuosa, joka kertoi samat asiat kuin Haapakoski. Kuosa tosin ei osannut sanoa mitään Itälän kanssa käydyistä keskusteluista, koska ei ollut paikalla ollut.

Oikeudenkäyntiavustaja Nikula pyysi seuraavaksi, että syyte hylättäisiin ja hänen päämiehensä päästettäisiin vapaalle jalalle.

Sitten Sotaviskaali Sohlberg jätti jutun päätettäväksi ja oikeuden harkittavaksi mikä merkitys ja arvo syytetyin ja todistajain kertomille seikoille oli annettava.

Pöytäkirjaan merkittiin lisäksi, että syytetty Jokivartio oli ruumiiltaan pitkäkö, mutta laiha ja sairaalloisen kalpea. Syytetty teki väsähtäneen vaikutuksen.⁴⁶⁴

Asianosaiset saivat poistua istuntohuoneesta, koska kenelläkään ei enää ollut asiaan mitään lisättävää. Sotaylioikeuden neuvoteltua asiasta oli tehty seuraavanlainen välipäätös: Sotaylioikeus julistaa päätöksen jutussa seuraavan maaliskuun 28. päivänä pidettävässä istunnossa kello 12. Sotaviskaali saapukoon istuntoon paikalle virkansa puolesta. Seppo toimitettiin istunnon päätteeksi Helsingin lääninvankilaan mahdollista vapauttamista varten. Hänet velvoitettiin saapumaan tulevaan Sotaylioikeuden istuntoon vangitsemisen uhalla.

Rangaistus

Maaliskuun 28. päivänä 1945 julistamassaan päätöksessä katsoi Sotaylioikeus: "...tosin selvitetyn, että JR 11:ssä palvellut alikersantti, Himangan pitäjistä oleva opiskelija Paavo Seppo Jokivartio oli, sittenkun sotatoimet olivat alkaneet Suomen ja Saksan sotavoimien välillä Pohjois-Suomessa ja Jokivartio oli 1.10.44 Tornion pitäjän Ala-Vojakkalan kylässä joutunut saksalaisten sotavangiksi. Jokivartio oli saman kuun loppupuolella Muonion pitäjässä astunut Saksan sotavoimiin kuuluneeseen ns. SS-muodostelmaan ja sittemmin seuranneen marraskuun alussa Taarstadissa Norjassa antanut kirjallisen sitoumuksen palvella sanotussa muodostelmassa sodan loppuun asti, minkä jälkeen hän oli palvellut eri muodostelmissa Saksan armeijassa Norjassa ja Saksassa aina sanotun armeijan antautumiseen asti toukokuun alussa 1945 Liittoutuneiden Kansakuntien joukoille, mutta koska Jokivartio, jouduttuaan sotavangiksi oli muiden sotavankien mukana suorittanut noin viikossa suuria ruumiillisia ja henkisiä ponnistuksia vaatineen lähes 300 km. pituisen marssin Rovaniemen kauppala Muonion pitäjään ja hän tuolloin oli uupumuksesta ja puutteellisen ravinnon johdosta ollut niin huonossa ruumiillisessa kunnossa, ettei hän kärsimättä ainakin mitä vakavampia terveydellisiä haittoja olisi enää kyennyt jatkamaan odotettavissa ollutta samanlaista marssia Muoniosta Norjaan, ja kun hän oli astunut vihollisen sotaväen riveihin siten pelastuakseen häntä uhanneesta pakottavasta vaarasta, josta pelastuminen ilman selostettua menettelyä olisi ollut mahdoton, Sotaylioikeus katsoen, että Jokivartio niin ollen yleisen rikoslain 3 luvun 10 §:n ja sotaväen rikoslain 30 §:n 1 kappaleen nojalla oli jääpä teostaan rankaisematta, harkitsi oikeaksi hyljätä syytteen astumisesta sotavankina vihollisen sotaväen riveihin.⁴⁶⁵"

⁴⁶³ Tämä todistaa sen puolesta, että saksalainen sotavankifilosofia poikkesi oleellisilta osiltaan suomalaisten sotavankifilosofiasta. Tämän olemme jo havainneet tarkastellessamme saksalaista sotavankijärjestelmää sille varatussa kappaleessa.

⁴⁶⁴ Sotaylioikeus päättää istuntonsa toteamalla Sepon tehneen väsähtäneen vaikutuksen. Tämä ei lisäselvityksiä kaivanne.

⁴⁶⁵ Valtiollisen Poliisin pääosaston tiedonantoja No 406/46. Minulla ei valitettavasti ole tästä tarkempia lähdetietoja, pelkkä valokuva vain, mutta täsmälleen samat asiat sanotaan Sotaylioikeuden päätöstaltiossa Jokivartio Seppo 138/46. Valpon tiedonanto on selvästi tehty suoraan Sotaylioikeuden päätöstaltion pohjalta.

Oikeus siis katsoi, että Seppo oli periaatteessa syyllinen, mutta sotavankeuden pakottavien olosuhteiden takia hänet jätettiin rankaisematta. Sotaylioikeus oli siis uskonut Sepon tarinasta ainakin sen, että sotavangiksi jäämisessä ei ollut mitään hämää ollut, ja värväytyminenkin oli tapahtunut poliittisten intohimojen sijaan pakotettuna hirvittävien olosuhteiden takia. Oikeudella on lisäksi ollut käytössään huomattavasti vähemmän todistusaineistoa kuin me olemme päässeet tarkastelemaan. Toisaalta oikeudessa isossa roolissa olleet Sepon Valpon kuulustelupöytäkirjat, ja muukin todistusaineisto, raapaisevat vain pintaa sen suhteen kuinka syvissä vesissä Seppo oli todellisuudessa Saksassa samoillut. Tarkastelemme vielä lopuksi sitä miten Seppo ja kumppanit sattuivat törmäämään Heringsdorfin rautatieasemalla Suomesta saksalaisella sukellusveneellä saapuneisiin Lauri Törniin ja Korpelaan.⁴⁶⁶

Erikoisosasto Pohjoinen⁴⁶⁷

Neuvostoliiton ja Suomen solmiessa aselevon, oli ollut jo jonkin aikaa käynnissä salahanke, jonka yhteydessä Sepon Ja Törnin tiet ristesivät Saksassa. Pohjonen ja ja Silvennoinen maalailevat kirjansa "Tuntematon Lauri Törni" sivuilla kuinka eräänä vuoden 1944 elokuisena torstaipäivänä muuan mies astui helsinkiläisen hotelli Kämpin ovesta Pohjoisesplanadin vilinään. Tapahtuma oli tuiki tavallinen Suomen pääkaupungin katuelämässä, mutta mies ei ollut. Tuo saksalainen herrasmies oli muuan Hans-Wilhelm Scheidt, joka oli korkea-arvoinen upseeri Saksan kansallissosialistisen puolueen puolisolitaallisessa taistelujärjestössä SA (Sturmabteilung) sekä Saksan ulkoministeriön Pohjoismaiden-asiantuntija. Tämän lisäksi hän omasi myös paljon alhaisemman arvon toisessa kansallissosialistisen puolueen organisaatiossa: Pohjosen ja Silvennoisen mukaan Hitlerin valtion turvaamisesta ja sen radikaaleimpien ideologisten projektien toteuttamisesta päävastuussa olevassa SS:ssä, tai Oberscharführer Weckströmin sanoin Kongsvingerissä: valiojoukossa, jonka tehtävänä on kansallissosialismin suojaaminen ja edistäminen.⁴⁶⁸ Scheidtin perässä seurasi Helsingissä koko ajan Valpon etsivä.⁴⁶⁹

Suomen turvallisuusviranomaiset olivat Neuvostoliiton suurhyökkäyksen edetessä Kannaksella ruvenneet kiinnostumaan jälleen kanssasotijan eli Saksan salaisesta toiminnasta Suomessa.⁴⁷⁰ Aseveliaikoihin suomalaiset eivät olleet juuri piitänneet liittolaisen puuhasteluista eivätkä ne Suomea vastaan tuolloin vielä olleet suuntautuneetkaan. Kun alkoi kuitenkin käydä selvemmäksi, että Suomi irtautuisi sodasta, saksalaisten vuosikausia rakentelemat verkostot rupesivat näyttämään koko ajan pahemmalta uhalta. Valtiollinen poliisi ryhtyi selvittämään Saksan salaista toimintaa Suomessa ja kartoittamaan suomalaisten "isänmaanystävien" eli kiivaimmin saksalaismielisten, kansallissosialististen ja kansallismielisten radikaalien joukkoa.⁴⁷¹ Näissä piireissä Scheidtin uskottiin Suomessa operoivan.⁴⁷²

Saksa oli suurissa ongelmissa: kanssasotija Suomi oli irtautumassa sodasta ja idässä neuvostojoukot etenivät vääjäämättä lähemmäksi Saksaa ja Berliiniä. Saksan aseman romahtaminen koko Itä-Euroopassa vaikutti todennäköiseltä. Suomessa taas oltiin huolestuneita myös Neuvostoliiton

⁴⁶⁶ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

⁴⁶⁷ Viittaa Ali Alavan teokseen "Erikoisosasto Pohjoinen" 1978. Syy miksi Erikoisosasto Pohjoista käsitellään vasta Sepon oikeudenkäynnin jälkeen on yksinkertainen. Aiemmassa tarinan osassa ollaan oikeastaan Sepon oikeudenkäynnissä, jossa kuulustelupöytäkirjat esitetään. Olen vain vahvistanut Sepon kuulustelupöytäkirjaa muulla saatavilla olevalla aineistolla todistaakseni Sepon näkemyksen puolesta. Sonderkommando Nordista ei hiiskuta vielä oikeudenkäynnissä sanaakaan, koska Valpo oli pääsemässä vasta jutun jäljille. Oikeudenkäynnissä ajateltiin, että kyse oli Panttipataljoonan kaltaisesta toiminnasta, aivan niin kuin Itälä oli sotavangeille valehdellut. Seppo tuskin oli perillä Erikoisosaston kiemuroista. Kerron nyt pintapuolisesti mistä oikeasti oli kyse.

⁴⁶⁸ EK-Valpo PO kpk Koskenlaita Erkki 110/46

⁴⁶⁹ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 138, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016,

⁴⁷⁰ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 390

⁴⁷¹ Ibid, 390-391

⁴⁷² Pohjonen&Silvennoinen 2014, 139-140

suuroffensiivin etenemisestä Kannaksella ja Laatokan Karjalassa. Suomi oli Rydin eroamisen jälkeen kypsä irtautumaan sodasta ja tämä ymmärrettiin kyllä Berliinissä. Näissä olosuhteissa Hans Scheidt lähetettiin Suomeen erikoistehtäviin.⁴⁷³

SA-järjestössä tämä kansallissosialistisen puolueen jäsen oli arvoltaan SS-Brigadeführer⁴⁷⁴. Scheidtia pidettiin Pohjois-Euroopan ja Pohjoismaiden asiantuntijana, ja hän sai siksi sotilasarvoonsa nähden huomattavia tehtäviä hoitaakseen. Tällä kertaa hänen salainen tehtävänsä Suomessa koski maaperän tunnustelemista ja valmistelujen tekoa suomalaisen vastarintaliikkeen perustamiseksi. SS oli projektin suhteen toiveikas, mutta Scheidtin kuva mahdollisuuksista tehokkaan saksalaismielisen vastarintaliikkeen aikaansaamiseksi vaikutti pessimistiseltä. Hän kuvaili itse sitä yritykseksi "pelastaa, mitä pelastettavissa on".⁴⁷⁵

Scheidt vakuutteli Suomessa ollessaan erinäisiä tahoja siitä, miten tuhoisa Saksan ja Neuvostoliiton erillisrauha olisi Suomelle. Uusien aseiden tuominen mukaan taisteluun antaisi Saksalle joka tapauksessa tuota pikaa ratkaisevan edun. Neljässä viikossa "voitaisiin saada aikaan muutos sotatilanteessa". Suomen pitäisi jaksaa tämän ajan, vaikka Saksalla olikin vastoinkäymisiä. Suomesta löytyi vielä paljon ihmisiä, jotka kiihkeästi toivoivat ja uskoivat Saksan voittavan sodan, tai ainakin voittavan siedettävän rauhan. Kansallissosialististen ja kansallismielisten radikaalien joukosta saksalaiset löysivät vielä näinkin myöhäisessä vaiheessa yhteistyökumppaneita. Käynnistetyn projektin perustana oli Himmlerin käsky⁴⁷⁶ ryhtyä perustamaan paikallisista saksalaismielisistä henkilöistä koostuvia maanalaisia verkostoja alueille, jotka joutuisivat todennäköisesti neuvostojoukkojen valtaan. Ajatus oli, että tällaisten verkostojen muodostamien ytimien ympärille kehittyisi Saksan vaikutusvallassa olevia partisaaniliikkeitä. Toiminnan keskus Suomessa oli Helsingissä Katajanokalla sijainnut SS-yhteysesikunta.⁴⁷⁷

Pohjonen ja Silvennoinen listaavat Scheidtin tapaamia henkilöitä:

"Scheidtin liikkeet Helsingissä elokuun viimeisinä ja syyskuun ensimmäisinä päivinä vain vahvistivat valtiollisen poliisin epäluuloja. Sen tiedottajien mukaan hän istui ravintoloissa muiden muassa Heinrich Dahlbergin kanssa. Tämä oli Suomen kansalaisuuden saanut saksalainen liikemies, jonka erikoisalaa olivat aseet, ja jonka yritystä, Dahlberg & Hilbertiä, oli pitkään epäilty yhdeksi Saksan tiedustelutoiminnan julkisivuista Suomessa. Lisää huolta toivat tapaamiset Ruth Munckin, Claes Purjon, Kalervo Kurkialan ja Konstantin Schimmelmännin kanssa. Vapaaherratar Ruth Munck oli suomalaisen SS-liikkeen keskeinen tukija ja aatteellinen SS-aktiivi.⁴⁷⁸ Purjo oli SS:n näkökulmasta luotettava suomalainen SS-upseeri.⁴⁷⁹ Kurkiala taas jos kuka oli suomalaisen SS-liikkeen keulakuva, jääkärieverstiluutnantti, Hattulan rovasti, suomalaisen SS-pataljoonan yhdysupseeri, SS-Aseveljet ry:n puheenjohtaja, SS-Obersturmbannführer⁴⁸⁰ ja SS:n oman arvion mukaan "täydellisen luotettava mies". Saksan valtakunnan propagandaministeri Joseph Gobbelsin entinen adjutantti Schimmelmänn taas oli Suomessa sijaitsevan SS-yhteysesikunnan (SS-Verbindungsstab) päällikkö. Syyskuun 1. päivänä 1944 Scheidtin saattama Claes Purjo lähti Malmin lentokentältä tuntemattomassa tarkoituksessa Berliiniin. SS puuhasi Helsingissä jotain, ja sen suomalaisjäsenet olivat selvästi mukana suunnitelmassa."⁴⁸¹

⁴⁷³ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 140

⁴⁷⁴ Kenraalimajuri

⁴⁷⁵ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 141

⁴⁷⁶ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 391

⁴⁷⁷ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 144, 198, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 393

⁴⁷⁸ Kulju 2013, 163-164

⁴⁷⁹ Vertanen 2005, 40, 66-67, Monet entisistä SS-miehistäkin varmistavat Valpon kuulusteluissa Purjon aatteen mieheksi.

⁴⁸⁰ Everstiluutnantti

⁴⁸¹ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 142

Myöhemmin on selvinnyt, että Claes Purjo lähti Berliiniin Erikoisosasto Pohjoiseen liittyvälle tehtävälle. Silvennoisen, Tikan ja Roseliuksen mukaan Claes Purjo oli yksi niistä vuoden 1941 SS-vapaaehtoisesta, josta kokemus oli muokannut luotettavan kansallissosialistin. Purjo oli palannut kotiin vapaaehtoispataljoonan kotiutuksen jälkeen ja käynyt sitten vuonna 1943 SS:n upseerikurssin maailmankatsomuksellisine sisältöineen. Purjo oli Berliinissä tehtävänä ottaa vastaan värväytyviä.⁴⁸² Tämä oli Lapin sodan sotavankien lisäksi toinen väylä, jota pitkin Erikoisosasto yritti hankkia miehistöä, onnistuenkin houkuttelemaan tätä kautta mukaan joukon nuoria miehiä, jotka kuvittelivat näin palvelevansa maataan.⁴⁸³

Helsingissä olevan SS:n julkisen edustuksen lisäksi Suomessa oli sen salainen edustus. Pohjosen ja Silvennoisen sanoin tämä salainen edustus henkilöityi SS-Hauptsturmführer Alarich Brossiin ja tämän luomaan saksalaisista ja suomalaisista koostuneeseen asiamies- ja tiedottajaverkostoon.⁴⁸⁴ Bross oli ollut Suomessa vuodesta 1941 virallisessa peiteroolissa, ollen todellisuudessa Saksan ulkomaantiedustelun pääasiamiehenä Suomessa. Brossilla oli vakuuttava tausta kansallismielisenä radikaaliina: hän oli jo 15-vuotiaana liittynyt Puolan alueella vuosina 1919 ja 1920 toimivaan saksalaiseen vapaajoukkoon Grenzschutz Ostiin. Brossista tuli ensimmäisen maailmansodan aluejärjestelyjen seurauksena puolalainen, mutta hän toimi aktiivisesti uutta kotimaataan vastaan ja liittyi SS:n jäseneksi jo vuonna 1935. NSDAP:n jäsenyyttä Bross haki heti saatuaan Saksan kansalaisuuden vuonna 1940. Bross otti osaa valloitetun Puolan "rauhottamiseen" ottamalla osaa Einsatzgruppe III:n ja V:n toimintaan. Tämä tarkoitti osallistumista puolalaisten suunnitelmallisiin joukkomurhiin. Pohjosen ja Silvennoisen sanoin Alarich Bross oli piinkova saksalaisnationalisti ja radikaali kansallissosialisti.⁴⁸⁵

SS:n asiamies Bross sai vielä myöhemmin komentoonsa myös Saksan sotilastiedustelun Suomen-osaston (Kriegsorganisation Finnland) ja sen päälliköstä Alexander Cellariuksesta tuli Brossin alainen.⁴⁸⁶ Vaikuttaa todennäköiseltä, että Sepon Heringsdorfista muistama Fregatenkapitan olisi ollut juuri Cellarius. Bross oli erittäin hyvin verkostoitunut ja hän kokosi vastarintaliikkeen ydinryhmäksi joukon ideologisesti luotettavaksi katsottuja radikaaleja: jääkärieverstilutnantti ja laivanvarustaja, "Silli-konsuli" Ragnar Nordströmin, elinkeinoelämän mahtihahmon "Kalkki-Petterinä" tunnetun Lohjan Kalkki Osakeyhtiön omistajan, johtaja vuorineuvos Petter Forrströmin, jota Silvennoinen, Tikka ja Roselius ovat kuvanneet suomalaisen fasismin kummisedäksi⁴⁸⁷ ja salaisia yhteyksiä Saksaan ja etappireittejä Ruotsiin koordinoimaan asettuneen, Brossin pitkäaikaisen kontaktin, Karl Algot Janssonin, joka oli tunnettu kansallissosialisti hänkin.⁴⁸⁸

Saksan sotilastiedustelun ja ulkomaantiedustelun tiedottajana toimi myös liikemies Aarne Runolinna. Hän lienee sama Runolinna, joka Sepon kuulustelupöytäkirjan mukaan oli pitänyt Heringsdorfissa isänmaallisen puheen Fregatenkapitan Cellariuksen läsnäollessa. Seppo mainitsee erikseen, että hänen ryhmäänsä tuolloin johtanut Obersturmführer Aaltonen oli antanut Runolinnan puheelle suuren arvon. Runolinna oli verrannut SS:ää jääkäreihin. Aaltonen oli myös se mies, jolle Brown oli sotavankeudesta värväytyneiden asioista juorunnut. Runolinna oli kotiutettu puolustusvoimien palveluksesta joulukuussa 1941 ja hän oli toiminut suomalais-saksalaisen kaupan parissa. Puolustusvoimien yhteysosasto oli tehnyt hänestä vuonna 1943 ilmiannon luvattomista tavarantoimituksista Saksan asevoimille Suomessa. Tähän olisi vaadittu valtioneuvoston myöntämä

⁴⁸² Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 399-400

⁴⁸³ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 399, Vertanen 2005, 12-13

⁴⁸⁴ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 394

⁴⁸⁵ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 144-146

⁴⁸⁶ Pohjonen 2000, 25 Pohjonen käyttää tässä vaiheessa nimitystä Büro Cellarius.

⁴⁸⁷ Pohjonen 2000, 32, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 414-415

⁴⁸⁸ Pohjonen 2000, 29-31, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 395

ostolupa. Vielä paremmin Runolinna muistetaan Lapuan liikkeen sisäisiin välienselvittelyihin liittyneessä Minna Craucherin murhasta.⁴⁸⁹

“Tuomion murhasta sai, Aulis J. Alasen muistaman mukaan, Aarnen ”lempäluontoiselta vaikuttava” veli Olavi Runolinna, joka myös istui rangaistuksen. ”Jouti paremmin”, kertoivat huhut, ”kuin firman asioita hoidellut natsityyppinen veljensä Aarne, näin yleisesti puhuttiin”.”

Isänmaallisen puheen Seponkin kuullen Heringsdorfissa pitänyt Aarne Runolinna vaikuttaa olleen hurmaava herrasmies. Pohjonen on luonnehtinut tätä asiantuntijaa ja maisteria lievästi sanottuna kummalliseksi.⁴⁹⁰ Silvennoinen, Tikka ja Roselius kirjoittavat kirjassaan ”Suomalaiset fasisitit. Mustan sarastuksen airuet” hänestä seuraavalla tavalla:⁴⁹¹

”Vuoden 1931 toukokuun 25. päivän varhaisina tunteina viipurilainen poliisi löysi katuojasta alastoman miehen, jolla oli kehossaan useita verisiä puukonhaavoja. Mies oli kuitenkin elossa ja tajuissaan. Kun hänet nostettiin jaloilleen, hän kykeni esittelemään itsensä helsinkiläiseksi toimitusjohtaja Aarne Runolinnaksi. Runolinna kuului Helsingin rintamamiessyhdistyksen johtoon ja oli saapunut kaupunkiin kattojärjestö Vapaussodan Rintamamiesten Liiton liittojuhliin. Siitä olisi pitänyt olla pitkä matka viipurilaiseen katuojaan.

Päästyään pahimman yli Runolinna selvitti seuraavana päivänä poliisille tekemisiään. Virallisen ohjelman päätteeksi hän oli mennyt ”juopottelemaan johonkin tyttöpaikkaan”. Pian oli syttynyt riita politiikasta. Runolinna oli pahoinpidelty, riisuttu ja heitetty ulos. Viinanhuuruinen tapahtumaketju Viipurin yössä ei jäänyt Aarne Runolinnan viimeiseksi kosketukseksi virkavallan kanssa.

Kiihkomielinen, viinaanmenevä ja riidanhaluinen Runolinna muistutti elävästi vasemmiston maalailemaa irvikuvaa kivääri olkapäällä ja pullo taskussa toikkaroivasta lapualaisesta. Myöhemmin Runolinna väitti koko tapahtuman olleen Etsivän Keskuspoliisin⁴⁹² järjestämä provokaatio häntä ja hänen edustamiaan rintamamiehiä kohtaan. Aarne Runolinna oli niitä toiminnan miehiä, joita liike tarvitsi – ja käytti.”

Seppo kuvaili Runolinnaa kuulustelupöytäkirjassaan seuraavalla tavalla:

”Fregattenkapitän Cellariuksen käydessä Heringsdorfissa, oli siellä suomalaisten toveri-ilta ja tällöin oli Cellariuksen seurassa sama siviilipukuinen 50-vuotias mies, joka puhui Vienan retkestäkin ja käytti sangallisia, reunuksettomia, silmälaseja. Sama mies oli aiemmin ollut Aaltosen puheilla ja esittäytyi silloin Runolinnaksi. Runolinna piti isänmaallisen, voimakashenkisen puheen, jossa vertasi SS-pataljoonaa jääkäreihin ja aktivisteihin ja antoi Aaltonen tälle tunnustukselle suuren arvon.”⁴⁹³

Brossin yhteyksien joukosta löytyi vielä vastarintaliikkeen suomalainen johtaja ja korkea-arvoisin sen palveluksessa olleista suomalaisista upseereista: vuonna 1890 Moskovassa syntynyt everstiluutnantti Johan Fabritius. Fabritiuksella oli merkittävä ensimmäisen maailmansodan Romaniassa alkanut sotilasura, joka oli jatkunut upseerin uralla itsenäisessä Suomessa. Samalla hän kuului suomenruotsalaisen radikaalin oikeiston keskeisiin hahmoihin ”Kalkki-Petteri” Forrströmin ohella.⁴⁹⁴ Silvennoinen, Tikka ja Roselius pitävät herra Johan Christian Sergei Fabritiusta merkittävämpänä avainhenkilönä suomalaisen fasismin ymmärtämisen kannalta:

”Fabritiuksen unohtunut romaani on tärkeä siksi, että hänestä kehkeytyi yksi sotienvälisen aikakauden suomalaisen fasismin johdonmukaisimmista ja toiminnanhaluisimmista

⁴⁸⁹ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 150-151

⁴⁹⁰ Pohjonen 2000, 31,33

⁴⁹¹ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 201

⁴⁹² Myöhemmin Valpo

⁴⁹³ EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

⁴⁹⁴ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 151-152

*järjestömiehistä. Samalla hän oli kirjoitustensa kautta yksi sen suorapuheisimmista intellektuelleista ja avoimimmista ideologeista. Hänen kirjallinen tuotantonsa sisälsi ammatillisen, pioneeri- ja linnoitusoppia käsittelevän kirjallisuuden ohella muistelmia ja kaunokirjallisia teoksia. Ohjelmanjulistuksen asemaan nousi juuri "Miehiä, jotka eivät unohda". Siinä Fabritius esitti kaunokirjallisessa muodossa poliittisen ajattelunsa taustat, perusteet ja toimintasuunnitelmansa. "Miehiä, jotka eivät unohda" on avainteos suomalaisen fasismin ajatusmaailmaan.*⁴⁹⁵

Vastarintaliike perustettiin Helsingissä ja perustavaan kokoukseen ottivat osaa ainakin Bross, Nordström, Rintamiesliiton puheenjohtaja Carl Lindh ja liiton sihteeri Eero Rekola, AKS-johtaja ja itsekin vastarintasuunnitelmia hautova Vilho Helanen, Johan Fabritius, vuorineuvos Petter Forsström ja Arne Runolinna. Lindh toimi liikkeen ensimmäisenä johtajana, Runolinna hoitaisi valistus- ja propagandatoiminnan⁴⁹⁶ ja Jansson olisi vastuussa elintärkeistä etappireiteistä Ruotsiin,⁴⁹⁷ joiden kautta rajanylitykset salatein järjestyisivät. Saksa oli lisäksi valmistautunut ottamaan vastaan vapaaehtoisia jatkamaan taistelua, jos Suomi irroitautuisi sodasta. Värväystoiminta alkoi heti syyskuun 2. päivänä 1944, kun Suomi katkaisi diplomaattisuhteensa Saksaan. Vastarintaliikkeen koordinoivaksi elimeksi Bross ja Saksan sotilastiedustelun Suomen-organisaation päällikkö Alexander Cellarius muodostivat Sonderkommando Nordiksi, eli Erikoisosasto Pohjoiseksi, ristityn yksikön, jonka oli määrä ohjata Saksan hyväksi toimivaa vastarinta- ja tiedustelutoimintaa Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa.⁴⁹⁸

Bross ja hänen organisaationsa vetäytyivät aluksi Tukholmaan, josta käsin operaatiota johdettaisiin. Vastarintaliikkeen toiminta keskittyi Suomen länsirannikolle, Pohjanlahden yli kulkevien etappireittien tuntumaan. Bross ja Cellarius siirsivät Sonderkommando Nordin kuitenkin pian Saksaan, Usedomin saarella Etu-Pommerissa sijaitsevaan valkeista hiekkarannoistaan tunnettuun kylpyläkaupunki Heringsdorfiin.⁴⁹⁹ Pohjonen ja Silvennoinen jatkavat Sonderkommando Nordin olleen johtokeskus ja Suomessa toimiva vastarintaliike oli yksi sen johdettaviksi aiotuista liikkeistä kohdemaissa. Sen käyttöön oli määrä kouluttaa sabotaasiin ja sissitoimintaan harjaantuneita erikoisjoukkoja,⁵⁰⁰ sekä kuljettaa Suomeen salatein aseita, ampumatarvikkeita ja polttoaineita joko ilmapudotuksella tai sukellusveneillä.⁵⁰¹ Mikäli vastarintaliike saisi aikaan toivotun kansannousun, joko Suomen hallitusta tai neuvostomiehittäjää vastaan,⁵⁰² siirrettäisiin Saksassa sotilaskoulutusta saanut erikoisjoukko Suomeen astumaan taistelutoimien johtoon.⁵⁰³

Pohjonen ja Silvennoinen kirjoittavat:

"Mukaan värvättäville toimintaa saatettiin hyvinkin markkinoida valmistautumisena vastarintaan Suomen miehityksen varalta. Näin Saksan hyväksi toimimisen mahdollista arveluttavuutta saatiin työnnettyä taka-alalle. Vastarintaliikkeen palvelukseen Saksassa helmikuussa 1945 värvätty Eero Puranen muisteli hänelle kerrotun koulutuksella luotavan miehiä "pitämään rintaman takaa yhteyttä hallitukseen ja liittoutuneisiin".⁵⁰⁴ Värväytyneet myös tyypillisesti perustelivat värväytymisensä itselleen ja muille vetoamalla motiiviansa isänmaallisuuteen ja haluun jatkaa taistelua Suomea miehittävää puna-armeijaa vastaan. "Olin koko elämäni ajan pysytellyt erossa

⁴⁹⁵ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 16

⁴⁹⁶ Ibid, 395

⁴⁹⁷ Pohjonen 2000, 29-31

⁴⁹⁸ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 152-153, 195-196

⁴⁹⁹ Pohjonen 2000, 25, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 389-391

⁵⁰⁰ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 198

⁵⁰¹ Pohjonen 2000, 31

⁵⁰² Ibid, 27

⁵⁰³ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 153

⁵⁰⁴ Mihin hallitukseen ja minkä rintaman takaa? Se Saksassa päivyvystävä hallitusko? Mitkä liittoutuneet? Sanoisin, että monella mukaan värväytyneellä oli hyvin epämääräinen käsitys siitä mitä oltiin puuhaamassa. Asioista vastuussa olevat edesauttoivat näiden epämääräisten käsitysten syntyemisessä.

*politiikasta enkä varsinkaan voinut hyväksyä äärimmäisaineisten kiihkoilua. Mutta vihasin väkivaltaa, ja tunsin, että synnyinmaani vapautta uhattiin". Puranen kirjoitti jälkeinpäin.*⁵⁰⁵

Sissisodan jatkaminen Neuvostoliiton miehittämässä Suomessa olisi vaatinut sotilaallisesti vahvan Saksan takapiruksi. Tällainen ajattelu oli täyttä utopiaa, koska Saksan romahtaminen oli vain ajan kysymys. Tämän ajattelun väistämättömänä seurauksena olisi kuitenkin ollut Saksan vaikutusvallan jatkuminen Suomessa, joka vuorostaan olisi tarjonnut mukana olleille Vapaan Suomen Liikkeen suomalaisille jäsenille mahdollisuuden nousta poliittisesti määrääviin aseisiin Suomessa; toisin sanoen Saksan tuella toteutetun sotilaallisen vallankumouksen.⁵⁰⁶

Saksa suuntasi loppuvuodesta 1944 Suomeen propagandaa⁵⁰⁷, jonka kohteena olivat tasavallan presidentti Mannerheim ja puolustusvoimien ylipäällikkö. Saksalaiset naamioivat propagandalähetysensä niin, että vaikutti kuin niiden takana olisi ollut suomalaisia upseereita. Saksalaiset ymmärsivät hyvin, että Mannerheimin asema oli vakaa, mutta sitä oli horjutettava, jos suomalaiset aiottiin vielä saada taistelemaan Saksan asian puolesta. Saksalaiset vain odottivat, että suomalaiset joukot ryhtyisivät Lapissa kokonaisina osastoina liittymään saksalaisten puolelle, jonka jälkeen Mannerheim voitaisiin julistaa kansansa petturiksi. Yksi näistä propagandan välittämisen kanavista oli Radio Vapaa Suomi.⁵⁰⁸ Seppohan muisti hänen osastoaan komentaneen "Siko" Kosken kehottaneen tilalleen tullutta Obersturmführer Aaltosta kuuntelemaan Vapaan Suomen Radiota, koska hän puhui siellä joka päivä.

Erikoisosasto Pohjoisen yhteydessä pantiin alulle myös Suomen pakolaishallitus,⁵⁰⁹ jonka ydin oli Berliiniin SS-Hauptamtin alaisuudessa toimineet Vapaan Suomen Avustusliitto ja Suomi-liitto. Pakolaishallituksen tehtävänä oli toimia yhteistyöelimenä Saksan ulkoasiainhallinnon ja SS:n kanssa. Jäsenenä oli totta kai suoranaisten kansallissosialistien lisäksi vähintäänkin kiihkeitä antikommunisteja ja saksalaismielisiä kansallismielisiä radikaaleja. Perustavan kokouksen puheenjohtajana toimi hetki sitten tapaamamme ja Saksaan siirtynyt Aarne Runolinna. Mukana olivat myös vanha tuttumme SS-Untersturmführer Claes Purjo, suomalaisen SS:n kummitäti: vapaaherratar Ruth Munck,⁵¹⁰ kontra-amiraali Gustav von Schoultz, Suomen Berliinin-lähetystössä toiminut kansatieteilijä Yrjö von Grönhagen vaimoineen, ja Suomen Saksan-lähetystön entinen lehdistöattasea, yli 80 vuoden ikäinen professori Johannes Öhquist. Tällaista porukkaa saksalaiset olivat siis kaavailleet Suomen (nukkehallituksen) johtoon.⁵¹¹

Vastarintaliikkeen asiamiehenä Suomessa toimi myös entinen päämajan kaukopartiomies Arthur Björklund.⁵¹² Björklund houkutteli vastarintatoimintaan mukaan kaksi juuri kotiutettua reserviläistä, vänrikki Solmu Korpelan ja Lauri Törnin⁵¹³, jotka tämä tapasi tammikuun alussa 1945 vaasalaisessa ravintola Centralissa. Björklund kertoi, että Saksaan haluttiin lähettää kaksi upseeria saamaan koulutusta uuden aseiden käytössä siltä varalta, että Suomessa tapahtuisi vallankaappaus tai

⁵⁰⁵ Pohjonen&Silvennoinen 2014

⁵⁰⁶ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 196, 200, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 443

⁵⁰⁷ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 391-392

⁵⁰⁸ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 198, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 399

⁵⁰⁹ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 198

⁵¹⁰ Ibid, 199

⁵¹¹ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 403-408

⁵¹² Pohjonen 2000, 30-31

⁵¹³ Törni olisi Pohjonen&Silvennoisen mukaan tahtonut ensin taistelemaan saksalaisia vastaan Lapin sodassa, mutta hetkeä myöhemmin hän on sekaantunut suomalaissaksalaisen vastarintaliikkeen toimintaan ja harjoittelemassa uusien aseiden käyttöä operaatioissa, joita suunniteltiin Suomen alueelle ja Suomen laillista hallitusta vastaan. Tämä on yksi painavimmista tapahtumista, jotka puhuvat sen puolesta, että sotilaan elämäntapa oli ainoa elämäntapa, jonka Törni tunsu ja jossa hän tunsu olevansa elementissään. Sillä ei ollut juurikaan merkitystä kenen puolella ja ketä vastaan.

Neuvostoliitto miehittäisi Suomen.⁵¹⁴ Törni ja Korpela värväytyivät mukaan ja matka Saksaan järjestyi saksalaisella sukellusveneellä, joka toi samalla Suomeen aseita ja kalustoa sekä vastarintaliikkeen tehtävissä liikkuvan Seppo Heikkilän. Samalla sukellusveneellä Saksaan lähti organisaation Suomen puolen johdossa oleva "tohtori Jonas" eli everstiluutnantti Johan Fabritius.⁵¹⁵

Fabritiusta, Törniä ja Korpelaa kuljettanut sukellusvene saapui tammikuun lopulla 1945 Swinemündeeseen, josta jatkettiin matkaa Usedomin saaren Heringsdorfiin.⁵¹⁶ Päämaja sijoitettiin hotelli Golfiin ja runsaan 30 kilometrin päähän Peenemündessä sijaitsevasta ilmavoimien testipaikasta, jossa kehitettiin ohjusteknologiaa ratkaisuksi Saksan umpikujaan. Rantatörmälle sijoitetut suuret tutkalaitteet mittasivat sieltä laukaistavien V-ohjusten liikeratoja. Törnille ja Korpelalle oli luvattu Saksan uusia aseita ja täällä niitä kehiteltiin. Heringsdorfin Golf-hotellissa oli nyt kokoontunut koko Sonderkommando Nordin johto: Alarich Bross, Alexander Cellarius, Johan Fabritius ja Aarne Runolinna.⁵¹⁷ Saksaan tulon jälkeen Törni ja Korpela liittyivät Heringsdorfin rautatieasemalla Aaltosen johtamaan ryhmään, jonka mukana Seppokin oli, ja joka oli matkalla Neu-Strelitziin erikoiskoulutukseen.

Neu-Strelitziin sijoitettu sabotaasi- ja sissitoimintakoulu oli aloittanut toimintansa marraskuun alkupuolella 1944. Koulu sijaitsi kasarmialueella SS:n vartioidessa koulun aluetta. Koulussa saivat opetusta saksalaiset ja kansainväliset vapaaehtoiset.⁵¹⁸ Seponkin kuulustelupöytäkirjassa mainitaan useat sadat koulutettavat. Törni ja Korpela komennettiin Neu-Strelitziin ja koulutusta varten koottiin viidenkymmenen miehen vahvuinen "SS-komppania Suomi".⁵¹⁹ Seppo kertoo toki olleensa Neu-Strelitzissä räjähd- ja sabotaasikurssilla, mutta kertoo sen keskeytyneen hänen osaltaan yhdeksän päivän jälkeen ilmoitetun kahden viikon sijaan. Seppo jatkaa kertomalla, että Törni, Korpela ja Muoniossa värväytynyt Aurio valitsivat varsinaiset SS-miehet, jotka jatkoivat sitten omille teilleen. Käyttämäni aineiston pohjalta on mahdotonta sanoa varmaksi mitä tuolloin on tapahtunut, mutta näyttää siltä, että varsinaiset SS-miehet olisivat tehneet jonkinlaisia karsintoja sotavangeilla, jotta näistä voitaisiin erotella varsinaisiksi SS-miehiksi kelpaavat. Valintoihin on saattanut vaikuttaa se, että sotavangit eivät vakuuttuneet Weckströmin "poliittisten oppituntien" sanomasta.

Seppo kertoo kuulustelupöytäkirjaansa, että Neu-Strelitzissa harjoiteltiin räjähteiden käyttöä taikinamaisella muoviräjähteellä: plastisches sprengstoffilla. Ensin teorianneilla ja sitten käytännössä⁵²⁰ Pohjonen ja Silvennoinen kertovat Törni-kirjassaan, että Neu-Strelitzissa todella annettiin koulutusta tällaisissa asioissa. Olipa saksalaisilla sabotaasitehtäviin soveltuva uusi asekin. Loppuvuodesta 1944 palveluskäyttöön tullut räjähd Nipolit.⁵²¹ Nipolit oli saanut alkunsa yrityksenä säästää räjähdysaineiden valmistuksessa käytettäviä kemikaaleja ottamalla tykistöammusten vanhentuneet ajopanakset hyötykäyttöön. Tuloksena oli musta räjähdysaine, jota oli mahdollista leikata, jauhaa, porata ja muovata mitä erilaisimpiin muotoihin ja käyttötarkoituksiin. Materiaali oli lisäksi vedenkestävää ja soveltui vedenalaisiin räjähdyspanoksiin. Siitä voitiin lisäksi valmistaa myös käsikranaatteja yksinkertaisesti valamalla kranaatti räjähdysaineesta ja varustamalla se sytyttimellä. Kun teorianneilla oli ensin tutustuttu erilaisiin

⁵¹⁴ Pohjonen 2000, 34-35

⁵¹⁵ Pohjonen 2000, 31, Pohjonen&Silvennoinen 2014 164, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016,

⁵¹⁶ Pohjonen 2000, 25

⁵¹⁷ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 168-169, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 409

⁵¹⁸ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 173-174

⁵¹⁹ Ibid, 173

⁵²⁰ EK-Valpo EK-Valpo PO kpk Jokivartio Seppo 765/45

⁵²¹ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 174 Nipolit oli kehittänyt ammuksia ja räjähdysaineita IG-Farben -konsernin osana valmistanut Westfälisch-Anhaltische Sprengstoff AG -tehdas.

räjähteisiin, sytyttimiin ja laukaisumekanismeihin, siirryttiin harjoittelemaan käytännössä sellaisia operaatioita kuin väkivaltaisia yöllisiä hyökkäyksiä tehdaslaitoksia vastaan ja niin edelleen.⁵²²

Saksan tilanne oli tässä vaiheessa kuitenkin jo toivoton ja sitä ei Nipolit ja Erikoisosasto mihinkään muuttanut. Saksaan siirtynyt Johan Fabritius jätti yhdessä Runolinnan kanssa Kenraalieversti Kaltenbrunnerille kuitenkin vielä toimintasuunnitelman, jonka avulla Saksa voisi vielä Suomea auttaa. Suunnitelmat olivat niinkin realistisia kuin massiivinen saksalaisten mairinnousoperaatio Suomeen. Fabritius oli silti arvioinut jo tässä vaiheessa tilanteen toivottomaksi ja oli esimerkiksi kehottanut Karl Janssonia lopettamaan kaiken vastarintatoiminnan. Hänen myöhempää Valpon kuulusteluissa antamaa tunnustusta voidaan Juha Pohjosen mukaan pitää tarkkana ja sen yksityiskohdat täsmäävät hyvin muiden asianosaisten kuulustelujen kanssa.⁵²³

Vastarintaliikkeen palvelukseen värväytynyt Niilo Lappalainen on kuvaillut kokemuksiaan Heringsdorfissa: "Muonitustilanne oli heikko ja paino alkoi laskea. Saimme päivittäin pienen palan paistettua lihaa, vähän punakaalia, pari perunaa, pienen leivän neljään mieheen ja joskus puoli pakillista laihaa keittoa". Länsiliittoutuneiden strateginen ilmasota murjoi Saksaa ja sen omat ilmavoimat olivat kauan sitten menettäneet kykynsä tehokkaisiin vastatoimiin. Radio lähetti jatkuvasti tietoja valtakunnan ilmatilassa olevista vihollisen pommituslaivueista. Erilaisten sotapakolaisten kolonnat tukkivat Saksan tiet ja kadut. Heidän joukossaan oli Neuvostoliiton alueelta pakoon lähteneitä vähemmistökansalaisuuksia, mutta myös idempänä sijainneiden tuhoamis- ja keskistyleirien vankeja, joita marssitettiin nälkiintyneinä pois etenevän puna-armeijan tieltä. SS-vartijat ampuivat tai hakkasivat kuoliaaksi ne, jotka eivät enää jaksaneet kävellä ja ruumiit jätettiin ojiin makaamaan.⁵²⁴ Näissä olosuhteissa myös Seppo suuntasi viimein kotia kohti.

Paljon edellistä enempää meidän ei tarvitse Erikoisosasto Pohjoisen sukellusveneen mukana sukeltaa. Eikä se olisi vielä mahdollistakaan, sillä sitä koskeva vakava tutkimus on vielä kesken ainakin sotavankeudesta värväytyneiden osalta. Toisaalta Seponkin rooli "varsinaisena SS-miehenä" varsinaisessa Erikoisosasto Pohjoisessa rajoittui kapteeni Winterin johtamaan sabotaasikurssiin. Tarkoitukseni on ollut vain osoittaa, että Seppo oli selvästi mukana paljon vakavamman tason toiminnassa, kuin mihin sotavankeja marssilta mukaan houkuteltiin. Onhan selvää, että esimerkiksi Hauptsturmführer Itälä valehteli sotavangeille päin naamaa siitä minkälaiseen seuraan ja minkälaiseen toimintaan heitä oltiin värväämässä mukaan. Pienikin Erikoisosasto Pohjoisen tarkastelu asettaa kontekstiinsa myös sotavankien kuulustelupöytäkirjoissa olevat lyhyet kuvaukset Weckströmin "poliittisista oppitunneista". Valpon maininnat ovat lyhyitä ja ytimekkäitä eivätkä välitä täysin sitä mistä todellisuudessa on täytynyt olla kyse. Edellisten kappaleiden perusteella kyseessä on täytynyt olla vakavampi poliittinen indoktrinaatio, jota suorittivat ilmeisen tosissaan aatteen pauloissa ja tulevaisuuden fantasiaissa elävät miehet. Pidän uskottavana sotavankien kuulustelupöytäkirjoista välittyvää vastarintaa tätä poliittista koulutusta kohtaan, joka on mikrotasolta tarkasteltuna osoitus sotavangeista aktiivisina toimijoina suhteessa (natsi)järjestelmään. Sotavankien tarkastelulla osana Erikoisosasto Pohjoisen organisaatiota ja järjestelmää on annettavansa myös Erikoisosasto Pohjoista, ja sitä kautta suomalaista fasismia, käsittelevälle tutkimukselle. Sotavankien kuulustelupöytäkirjat sisältävät Erikoisosastoon liittyviä tiedonmuruja, kuten esimerkiksi sen, että Seppo muistaa Runolinnan väkevähenkisen ja isänmaallisen puheen.

Olen yleisellä tasolla samaa mieltä maanpetosjuttuja tutkineen Juha Pohjosen kanssa siitä miten Valpon tutkinta-aineistoihin tulisi suhtautua. Sama ohjeistus toimii oikein hyvin myös sotavankeudesta värväytyneiden kuulustelupöytäkirjoihin. Valtiollisen poliisin kuulustelupöytäkirjat yhdessä sotavankien sotaylioikeuden pöytäkirjojen kanssa mahdollistavat

⁵²² Pohjonen&Silvennoinen 2014, 174-175

⁵²³ Pohjonen 2000, 33, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 409-411

⁵²⁴ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 169-170, 205

oikeudenkäyntien rekonstruktion, jolloin on mahdollista seurata puolustuksen ja syyttäjän järkeilyä sekä arvioida esitettyä todistusaineistoa ja todistajia. Sepon tapauksessa olemme suhteessa sotaylioikeuteen lisäksi poikkeuksellisen hyvässä asemassa: Sepon tapaukseen on kuulustelupöytäkirjojen lisäksi esittää huomattava määrä ylimääräistä todistusaineistoa, kuten muistelmakirjallisuutta ja haastatteluja. Erikoisen herkullista on verrata sotavankeudesta värväytyneiden kuulustelupöytäkirjoja vastarintaliikkeeseen vapaaehtoisesti sekaantuneiden kuulustelupöytäkirjoihin. Ensin mainituista paistaa vilpittömyys, jälkimmäisten kaunistellessa tai vähätellessä asioita. Tällaisella vertailevalla lähiluvulla on mahdollista entisestään kasvattaa sotavankien kuulustelupöytäkirjojen todistusarvoa lähteinä. Samaan aikaan Itälän ja Weckströmin kaltaisten aatteen miesten kuulustelupöytäkirjat asettuvat luotettavuuden suhteen paremmin omalle paikalleen.

"Valpon osalta on kuitenkin sivuutettu yksi olennainen seikka. Sen pelkästään poliittisista syistä tekemät kuulustelut – asekatkenta, poliittiset järjestöt yms. - olivat laadullisesti lähes mitä sattuu, mutta selkeät rikosjutut olivat erikseen. Ja maanpetos jos mikä on raskas rikos. Koska valtiollisen poliisin resurssit olivat suuret, sillä oli tarvittaessa mahdollisuus vaikka kuinka laajoihin tutkimuksiin. Siksi varsinkin ne maanpetosjutut, jotka menivät oikeuteen, on tutkittu hyvin.

Kuulustelupöytäkirjat ovat pitkiä, vihjeitä ja ilmiantoja kerättiin kaikkialta ja hovioikeuksiin vietiin vain kunnollisesti valmisteltuja juttuja. Vaikka valtiollisen poliisin kuulustelupöytäkirjoista ei kaikkea tarvitsekaan uskoa, niin ainakin sen verran, minkä eri oikeusasteetkin tulkitsivat luotettaviksi. Siksi valtiolliseen poliisiin pitää ainakin rikostutkimuksellisesti suhtautua aivan kuin mihin muuhun poliisiin."⁵²⁵

Juha Pohjonen kirjoittaa kuinka Thoralf Kyrren paosta alkanut tutkinta repesi hyvin laajaksi vakoilu- ja salaliittotutkimukseksi, jonka perusteella alkoi syksyllä 1946 ns. suuri maanpetosoikeudenkäynti. Syytettyjen lista oli pitkä ja siinä olivat mukana lähes kaikki valtiollisen poliisin asian tiimoilta kuulustelemaat henkilöt. Olemme jo aiemmin tarkastelleet Sepon tapauksen avulla vastarintaliikkeen alimmalla portaalla olleen henkilön oikeudenkäynnin ja pakottavista olosuhteista seuranneen vapauttavan tuomion. Vastarintaliikkeen yläportaalla olleen Johan Fabritiuksen osalta juttu raukesi, koska hän kuoli oikeudenkäynnin aikana. 11 miestä joutui tässä oikeudenkäynnissä tuomiolle seuraavin tuomioin.⁵²⁶

Turun hovioikeuden päätös 10.1.1947⁵²⁷

Tuomittu	Mistä tuomittu	Tuomio
Karl Sundholm	Vastarintaliike ja Kyrren vapautus	7 vuotta kuritushuonetta
Matts Cygnell	Vastarintaliike	1 vuosi vankeutta
John Björklund	Vastarintaliike	5 vuotta kuritushuonetta
Lauri Törni	Vastarintaliike	6 vuotta kuritushuonetta
Torsten Nyman	Vastarintaliike	2 vuotta kuritushuonetta
Seppo Veli Heikkilä	Vastarintaliike	6 vuotta kuritushuonetta
Eero Rekola	Vastarintaliike	2 vuotta ja 2 kk kuritushuonetta
Petter Forsström	Kyrren vapautus	3 vuotta kuritushuonetta
Karl Jännevaara	Kyrren vapautus	2 vuotta vankeutta

⁵²⁵ Pohjonen 2000, 20-21

⁵²⁶ Pohjonen 2000, 35 Pohjonen&Silvennoinen 2014, 211

⁵²⁷ Pohjonen 2000, 35

Johan Pilviö	Kyrren vapautus	1 vuosi 6 kk vankeutta
Hans Lüttjohan	Kyrren vapautus	8 kk vankeutta

Tämä oli vain yksi näihin verkostoihin liittyvä oikeudenkäynti. Weckström sai Lapin tapahtumien tiimoilta maanpetoksesta kolmen vuoden ja yhdeksän kuukauden tuomion. Weckström oli värväytynyt oma-aloitteisesti Katajanokan SS-toimistossa ja yritti kuulusteluissaan vierittää koko sotavankien värväämisoperaation Itälän niskoille. Weckström oli kertomansa mukaan toiminut vain saamiensa käskyjen pohjalta, eikä ollut mielestään tehnyt rikoksia Suomea kohtaan. Erityisesti Weckström painottaa, että värväyksen hoiti Itälä yksin, hän vain kirjasi värvättyjen nimet ja muut tiedot ylös.⁵²⁸ Aamulehti uutisoi Weckströmin jutusta helmikuussa 1948. Aamulehden mukaan syytteessä katsottiin, että Weckström oli poistunut Suomesta luvatta ja palannut maahan vasta vuonna 1947. Hän oli ollut Pohjois-Suomessa ja Norjassa sotavangeista koottujen joukkojen koulutusaliupseerina ja pitänyt oppitunteja, "jolloin oli koulutettavissa kiihottanut vihamielistä mielialaa Suomen laillista hallitusta vastaan".⁵²⁹

Vertasen mukaan jo Jouko Itälän Valpon mappi on yksi muhkeimmista SS-miehistä kerätyistä. Valpoa kiinnosti kuitenkin lähinnä vain Itälän kirjat vaiheet suomalaispataljoonan lakkauttamisen jälkeen, jolloin tämä oli jäänyt Saksaan. Itälää syytettiin siitä, ettei tämä luopunut Saksan sotavoimista vihollisuuksien puhjettua Suomen ja Saksan välille, vaan palveli Saksassa aina maan antautumiseen asti. Itälän syytettiin lisäksi "vietelleen" saksalaisten sotavangeiksi joutuneita suomalaisia astumaan Saksan sotavoimien riveihin. Itälä itse perusteli värväystoimintaansa siten, että suomalaisia olisi joka tapauksessa liittynyt Saksan joukkoihin, mutta nyt hänellä oli mahdollisuus vaikuttaa suomalaisten käyttöön ja toimintaan. Itälä myönsi tienneensä suhteiden katkeamisesta Suomen ja Saksan välillä, mutta ei sotatoimien alkamisesta. Itälä perusteli toimiaan niin, että myöhemmin hän oli pakotettu jatkamaan toimintaansa voidakseen huolehtia jo SS-joukkoihin liittyneiden miesten eduista ja auttaakseen vangiksi joutuneita. Sotaylioikeuden mukaan suomalaisten sotavankien värvääminen oli tapahtunut käskystä ja pakkotilanteessa. Itälä olisi muuten vakavasti vaarantanut oman henkensä. Sotaylioikeus katsoi lisäksi erittäin lieventäväksi asiahaaraksi sen, että Itälän vaikutuksesta värvätyt eivät joutuneet taistelemaan Yhdistyneitä Kansakuntia vastaan. Itälä jätettiin tuomitsematta Saksaan jäämisen osalta, mutta vankeusrangaistuksen hän sai pakkotilassa ja erittäin lieventävien asiahaarain vallitessa tehdystä jatketusta yllytyksestä sotavankina astumisesta vihollisen sotaväen puolelle.⁵³⁰

Kyrren karkuun auttanut Urho Rantanen tuomittiin Turun hovioikeudessa toukokuussa 1949 varomattomuudessa tehdystä maanpetoksesta kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen eikä tuomio muuttunut korkeimmassa oikeudessa.⁵³¹ Suomalaisten SS-miesten kummitätinä mainittu vapaaherratar Ruth Munck joutui myös Valpon kuulusteluihin. Kuulusteluissa Munck väitti, että osana Erikoisosasto Pohjoisen organisaatiota oleva Suomi-Liitto olisi ollut todellisuudessa vain epäpoliittinen organisaatio, jolla oli ainoastaan humanitaarisia tehtäviä. Mistään vakoilukoulutuksista tai suomalaisten värväämisestä vakoilutoimintaan vapaaherratar ei tiennyt mitään. Nämäkin tutkimukset rönsyilivät useaan suuntaan, mutta Munck itse sai toiminnastaan Erikoisosasto Pohjoisen liepeillä kuritushuonetuomion maanpetoksesta.⁵³²

Mielenkiintoisia oikeusjuttuja riittäisi näiden verkostojen tiimoilta tarkasteltavaksi vaikka miten paljon, mutta katsomme vielä Sepon saamaa vapauttavaa tuomiota suhteessa kahteen muuhun Erikoisosasto Pohjoiseen liittyvään juttuun: sukellusveneellä Saksaan saapunut Lauri Törni ja Sepon kanssa vangiksi jäänyt Pauli Haapakoski. Törnin tuomiota ja hänen juttunsa käsittelyä on

⁵²⁸ EK-Valpo PO kpk Weckström Thor-Björn 662/47 Tämähän on aivan klassista natsien vastuunpakoilua.

⁵²⁹ Vertanen 2005, 44-45

⁵³⁰ EK-Valpo PO kpk Itälä Jouko 536/46, Vertanen 2005, 63-64

⁵³¹ Pohjonen 2000, 37-40

⁵³² Pohjonen 2000, 57, Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 417-418

häntä käsittelevässä kirjallisuudessa pidetty ennen Pohjosta ja Silvennoista (2014)⁵³³ poliittisena oikeudenkäyntinä, osana SS-miesten ajojahtia, tai sitten ne on kytketty Punavalpon ylilyönteihin.⁵³⁴ Epäilyt oikeudenkäynnin poliittisuudesta eivät Pohjosen mielestä pidä paikkaansa myöskään sen vuoksi, että jutut täytyi tutkia kunnolla tai niitä ei olisi voinut viedä oikeuteen. Epäpätevien tutkintojen aiheuttamat vapauttavat tuomiot olisivat olleet Valpolle nöyryyttäviä.⁵³⁵ Törni sai maanpetostuomionsa nimenomaan värväytymisestä ja siksi, että hän oli värväytynyt oma-aloitteisesti ja tietäen väistämättä mihin oli ryhtymässä. Edellä mainitut kirjoittajat argumentoivat edellisen, ja tuomion oikeellisuuden, puolesta vakuuttavasti. Lisään itse näihin perusteluihin vielä sen, että juuri tässä se ero Törnin ja Sepon värväytymisen välillä on: Seppo värväytyi pakottavien olosuhteiden vallitessa ja jäi siksi oikeutetusti tuomitsematta värväytymisestä, Törni värväytyi tietien tahtoen ja sai siksi oikeutetun maanpetostuomionsa.

Toinen mielenkiintoinen oikeusjuttu suhteessa Sepon tapaukseen on Pauli Haapakosken juttu. Sepon kanssa sotavangiksi jäänyt Haapakoskihan siis karkasi Kongsvingeristä takaisin Suomeen jo toukokuussa 1945 ja palasi kotiin perheensä luo. Punavalpo kuitenkin kiinnostui hänen toimistaan vasta vuoden 1946 puolella ja hän joutui sota-oikeuteen. Haapakoski sai tuomion maanpetoksellisesta toimiinnasta ja hänet velvoitettiin maksamaan valtiolle takaisin kotiuttamis- ja päivärahat sekä korvaamaan valtiolle varusteiden ja aseiden arvon. Mika Kuljun mukaan se oli sodanjälkeisen Suomen erikoinen palkka talvi- ja jatkosodassa maata puolustaneelle miehelle.⁵³⁶ Haapakosken tuomio on ainoa tämän tarinan sivuamista tuomioista, joka tuntuu selvästi oikeusmurhalta: Haapakoski sinnitteli värväytymistä vastaan kaikkein pisimpään eikä loppujen lopuksi ehtinyt juuri SS:n alokaskoulutusta pidemmälle ennen karkaamistaan. Haapakoski ei myöskään joutunut sekaantumaan Saksassa tapahtuvaan vakavamman tason vastarintatoimintaan.

Suurin osa Erikoisosasto Pohjoisen toiminnassa mukana olleista välttyi kuitenkin tuomiolta. Kommunistijohtoisuudestaan huolimatta Punavalpo ei yrittänyt selvittää vastarintaliikkeen rakennetta sen perusteellisemmin. Kaikkia kuulusteluissa esiin tulleita nimiä ei vaivauduttu edes kuulustelemaan ja suurin osa mukana olleista saapui aikanaan takaisin Suomeen, jonka jälkeen heidät ohjattiin säännönmukaisesti tulokuulusteluihin Hangossa toimineelle ulkomailta palaavien suomalaisten leirille.⁵³⁷ Keskityn vielä viimeisessä kappaleessa Seppoon ja mietteiini siitä miten tähän kaikkeen nyt tulisi suhtautua.

Jälkinäytös osa 2: Tulkintani 2016

Hei lukija! Minä olen A-P, Sepon puolustuksen erikoisavustaja. Minun tehtäväni on ollut toimia Sepon puolustusasianajajana siinä vaiheessa, kun Sepon tilit historian kanssa tehdään alustavan lopullisesti selväksi. Tämä on tarkoittanut sitä, että olen useiden eri tilanteiden Seppojen itsensä lisäksi marssittanut todistajanaitioon, Seppoa puolustamaan, mm. erikoislääkärin, Sepon kanssa sotavangeiksi jääneitä, mutta myös aiemman aiheesta tai aiheen vierestä kirjoitetun tutkimuksen ja näyttäneen, että Seppoa uskoi sotaylioikeuskin.

Sepon sotavangiksi jäämisen suhteen ei itselläni ainakaan ole pienintäkään epäilystä siitä, etteikö suomalaiset olisi Iisakanmäellä yllätetty. Samaa mieltä ovat olleet ainakin läsnä olleet suomalaiset, myöhemmin Osmo Hyvönen ja sitten Mika Kulju kirjoissaan, ja näin ajateltiin tapahtumahetken jälkeen Suomen armeijassakin. Lisäksi tämän katsoi sotaylioikeuskin tuomiossaan toteen näytetyksi. Sanotaan se nyt suoraan: vaikka Erikoisosasto Pohjoisen salaliittolaiset toivoivatkin, että Lapissa suomalaiset olisivat siirtyneet joukoittain saksalaisten puolelle, tämä ei kuitenkaan ollut

⁵³³ Törnin oikeudenkäynti ja siitä tehdyt tulkinnat on tarkasti ruodittu tässä teoksessa.

⁵³⁴ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 195-201, 212-216, 218-219, 225-232, 235-246

⁵³⁵ Pohjonen 2000, 36

⁵³⁶ Kulju 2012, 216

⁵³⁷ Silvennoinen&Tikka&Roselius 2016, 417

yksittäistapauksia lukuun ottamatta minkään maailman realismia. On hankala nähdä miten aamusta asti motivoituneina taistelleet ja Tornion taikayöstä erossa pysyneet Seppo ja kumppanit olisivat illan hämärtyessä yhtäkkiä antautuneet saksalaisille muusta syystä kuin olosuhteiden pakosta.

Mitä taas tulee tähän koko niin sanottuun Vapaan Suomen Liikkeeseen, veti se mukaansa monenlaisia toimijoita: piinkovia saksalaisia ja suomalaisia kansallissosialisteja, suomalaisia "juurettomia" ja sotien jälkeiseen yhteiskuntaan sopeutumattomia sotureita kuten Lauri Törnin, ja pitkään suomalaisen fasismien sisällä tai liepeillä pyörineitä eri tasoisia radikaaleja ja kansallismielisiä.⁵³⁸ Ja sitten on tietenkin Seppo ja sotavangit, jotka vain imaistiin toimintaan mukaan. Uskon vahvasti, että poliittiset pohdiskelut tai hyötyanalyysit ja yleisen sotatilanteen arviot eivät ole käyneet sotavankien mielissäkään siinä vaiheessa, kun värväytymispäätöstä on marssin yhteydessä vankkurien, kipeiden jalkojen ja muiden mukavuuksien kera pohdittu. Välittömästi tilaisuuden tullen Rovaniemellä, ennen marssia värväytyneet ovat toinen juttu, heillä on saattanut olla poliittisemmat motiivit kuin vatsansa täyttäminen ja karkaamishaaveiden ylläpitäminen. Luulen myös nyt, sotavankeja useita vuosia päässäni pyörittäneenä, että sotavankeus, jos joku, työntää selviytymisvietin täysin arkisten poliittisten mielipiteiden edelle.

Tästä on oivallisena esimerkkinä koko Lapin sodan suomalaisten sotavankien tarina, jonka osa Sepon ja kumppaneiden tarina on, mutta mikä vielä odottaa täydessä mitassaan kirjoittamistaan. Sotavankeus on myös yhdistänyt: venäläiset sotavangit antoivat nääntymässä oleville suomalaisille sotavangeille rikkiinäisen huussin kautta leipää Rovaniemen vankileirillä⁵³⁹ ja Sepon kertoman mukaan marssivien suomalaisten kuljetusta johtanut saksalainen väepeli esti usein väkivaltaisuuudet suomalaisia kohtaan, koska hän oli itse ollut englantilaisten sotavankina. Haapakoski, Koskenlaita ja Kuosa karkasivat viimein yhdessä. Sepon, Haapakosken ja Kuosan tarinat pitivät vielä yhtä Sepon oikeudenkäynnissäkin.

Tämä tarina on tärkeä myös sen vuoksi, että toisin kuin aatteen miesten tai Törnin kaltaisten poliitikkaan kykenemättömien⁵⁴⁰ "hyödyllisten idioottien" näkökulmat, Sepon tarina näyttää tapahtumat vastentahtoisesti mukana olleen silmin. Seppoa voi pitää, totta kai saksalaisen sotavankijärjestelmän uhrina, mutta myös monoliitin nimeltä SS erään lonkeron uhrina. Olot ovat paikoitellen saattaneet olla vapaat, kuten Seppo kuulustelupöytäkirjassaan kertoo, mutta tämä vapaus on ollut näennäistä: sodan riivaamasta Saksasta ei noin vain sotavankeudesta puoliväkisin värvätty suomalainen kotimaahansa lähtenyt vaikka karkaaminen haaveissa olisi ollutkin. Kuulustelupöytäkirjoista myös välittyy joissakin kohdin varsinaisten SS-miesten epäluulo sotavankeudesta värväytyneitä kohtaan ja nämä sanoivatkin suoraan, että jos ei joukoissa olo maistu, niin vankileirille pääsee kyllä takaisin, tai sitten "parempaan turvaan". Koskenlaidan mukaan sotavangit kuulivat salaa kuinka Weckström epäili heidän värväytymisensä johtuneen vain paremmasta ruoasta ja kohtelusta. Kuten olikin.

Se miten aiempi tutkimus on sotavankeudesta värväytyneitä kohdellut ei ole ollut aivan reilua. SS:ään liittyvässä tutkimuksessa sotavangit ovat vain passiivisia SS-miehiä, joita koulutetaan Kongsvingerissä samalla, kun kerrotaan SS:n makrotason tarinaa sotarikoksineen, keskitysleireineen ja muine inhottavuuksineen. Tämä heittää väistämättä SS:n koko ikävän varjon myös sotavankeudesta värväytyneiden päälle. Toisaalta suomalaisiin fasisteihin ja Erikoisosasto Pohjoiseen keskittyvässä tutkimuksessa sotavankeudesta värväytyneet ovat vain passiivisia mukana olijoita, vähintäänkin mahdollistajia tai muuten vain epäilyttäviä. Aiempi tutkimus ei ole tehnyt kumpaakaan edellä mainituista tarkoituksella tai pahantahtoisesti. Valittu näkökulma ja käytetty

⁵³⁸ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 194-195

⁵³⁹ Tämä on myös äärimmäisen hyvä esimerkki Haapakosken muistelmien luotettavuudesta lähdeaineistona: rikkiinäisen huussin kautta neuvostosotavankien toimittama ruoka-apu varmistuu Erkki Koskenlaidan Valpon kuulustelupöytäkirjassa.

⁵⁴⁰ Pohjonen&Silvennoinen 2014, 167-168, 199-201

lähdeaineisto ovat vain pienentäneet heidän tarinoidensa sotavankien roolin marginaaliin. On myös selvää, että varsinainen sotahistoria ei ole ollut juurikaan kiinnostunut sotavangeista sen jälkeen, kun heistä on tullut sotilaiden sijasta sotavankeja. Sotavankien tarinat on nivottu nopeasti ja lyhyesti yhteen, jonka jälkeen on siirrytty seuraavaan taisteluun. Mikä on sekin ymmärrettävää.

Katselemalla asioita mikrotasolta ja marginaalista eli Sepon ja muiden sotavankien silmin, pystymme näkemään heidän aktiivisen vastarintansa karkaamissuunnitelmien valmistelussa, samalla kun luemme heidän rakkuloilla ja haavoilla olevista jaloista, uupumuksesta ja kylmenevistä öistä. Vaikka vastarinta ei kaikilla konkretisoitunut onnistuneeksi karkaamiseksi, suunnitelmat tulevat vahvasti esiin kaikessa tarjolla olevassa aineistossa. Sepon kuvaus puukosta virolaisen Lutterin lapaluiden välissä on hyvin voimakas ja visuaalinen. Erityisen raa'aksi ajan ja tilanteen tekee tietämyksemme saksalaisesta sotavankijärjestelmästä ja sen luonteesta: karkurit todennäköisesti ammuttiin kiinni saadessa ja karkaamisista oli todennäköisestä luvassa jotain ikävää myös saksalaisten huomaa jääneille tovereille. Siitä huolimatta tilaisuuden tullen karattiin, vaikka sitten muiden kustannuksella.

Mauno Jokipiin Panttipataljoonan kolmannen painoksen lopussa hän kuvailee tapahtumia teoksen ensimmäisen painoksen ilmestymishetkellä. Veljeaspu Ry oli katsonut teoksen valmistuttua, että siihen sisältyvä informaatio olisi tarpeen myös valtiojohdolle. Yhdistyksen hallitus pyysi sitten tämän johdosta audienssia tasavallan presidentti Urho Kekkosalta, joka sitten myönnettiin. Lähetystöön kuuluivat Kalevi Haapaniemi, Pekka Kurvinen ja Mauno Jokipii.⁵⁴¹

“Puheenjohtajan koruttomin saatesanoin Panttipataljoona-teos ojennettiin tasavallan päämiehelle, joka kiitti, mutta yllätykseksemme viittasi meidät istumaan ja keskusteli hetken asian johdosta. Osoittautui heti, että hän oli asiasta hyvin perillä. "Olen nimittäin lukenut tämän kirjan jo", hän lopuksi selitti, "sillä kustantajan edustaja on rientänyt toimittamaan sen minulle. Sisällöstä olen samaa mieltä kanssanne. Voitte suljetuissa tilaisuuksissanne luottamuksellisesti sanoa SS-miehille, että valtiovalta hyvin ymmärtää heidän toimintansa, eikä sillä ole mitään heitä vastaan, päinvastoin. Mutta teidänkin on ymmärrettävä minun asemani – jos tästä tulee juttua julkisuuteen, minä tietenkin kiellän kaiken! Ymmärrättehän, hän sanoi ja katsoi meitä tuimasti. Siihen audienssi päättyi – Me ymmärsimme, eikä mitään vuotoja tiettävästi tapahtunut, vaikka presidentin sana suuresti ilahdutti kaikkia sen kuulleita SS-miehiä. Mielessäni olen verrannut tapausta Länsi-Saksan kanslerin Adenauerin kuuluisaan puheeseen, jossa hän vakuutti, että Waffen-SS:n jäsenet ovat olleet "Soldaten wie andere auch"⁵⁴² (kenraalievosti Paul Hausser käytti lausetta kirjansa nimenä 1966). Näin oli tästälähin Suomessakin. Koska vielä kolme elossa olevaa läsnäollutta sekä adjutantti, nyk. Kenraali Urpo Levo muistavat tapauksen yhtäpitävästi ja voivat sen todistaa, on tullut aika julkistaa asia. - Suomen silloinen myöntöväisyys kuului muodollisen diplomatian puolelle, jossa pakko sen saneli, mutta ei ulottunut johdon ajatteluun asti.”⁵⁴³

Tiedän omasta kokemuksesta, että Sepolla on kylillä ollut natsin mainetta hänen, luvalla sanoen vaatimattoman, SS-taustansa takia. Tämä on ollut oma yritykseni suorittaa jonkinlainen kunnianpalautus Sepolle ja muille sotavankeudesta värväytyneille. Totta kai niille, jotka sen ansaitsevat. Etupäässä Sepon ohella Pauli Haapakoskelle, Antti Kuosalle, Erkki Koskenlaidalle, Martti Mustoselle ja Eelis Ukonsaarelle, mutta myös niille joiden motiivit ja perustelut toiminnalleen ovat edellä nimeltä mainittujen perustelujen kaltaisia. Sotavankeudesta värväytyneiden joukossa oli myös niitä, joiden toimintaa motivoi joku muu syy kuin vain eloonjäämisvietti. Nämä SS-miehet tullaan erottelemaan **varsinaisista** sotavangeista sitten, kun on aika kertoa Sepon tarinan sijaan Lapin sodan suomalaisten sotavankien yhteinen tarina. Nämä

⁵⁴¹ Jokipii 1996, 935

⁵⁴² Vakiintunut suomennos: Sotilaita kuten muutkin.

⁵⁴³ Jokipii 1996, 936

varsinaiset sotavangit olivat ensisijaisesti sotavankeja siinä missä muutkin sotavangit, vaikka heidän tarinansa Erikoisaosasto Pohjoisen natsveja sivuavatkin.

Minusta on tuntunut jo pitkään siltä, että olen tämän tarinan⁵⁴⁴ velkaa Sepolle⁵⁴⁵ ja tässä se nyt sitten on. Harmillista kyllä Seppo ei elänyt tätä päivää näkemään, mutta luulen ja toivon, että tarina olisi kelvannut Sepolle.⁵⁴⁶ Erilaiset ihmiset ovat olleet aikojen saatossa erinäisistä syistä kiinnostuneita Sepon tarinasta; toivon myös, että heidänkin uteliaisuutensa on nyt viimein tyydytetty.⁵⁴⁷ Erityisesti toivon, että Pekka saa viimein vastauksia isäänsä koskeviin kysymyksiinsä. Tätä tekelettä ei olisi olemassa ilman Pekan alkuperäistä toimeksiantoa.⁵⁴⁸ Jotkut reilusti vasemmalle päin kallellaan olevista ystäväistäni ovat tivanneet hartaasti vastausta kysymykseen olisiko sittenkin mahdollista, että Sepolla olisi ollut poliittisia syitä antautua värväytymiseen. Toivon, että hekin ovat nyt vakuuttuneita.⁵⁴⁹

Näin itse Sepon viimeisen kerran Haukiputaan asemakylällä äitini omistaman asemaravintolan terassilla kesällä 2013. Asemarakennuksen seinässä on seuraavanlainen muistolaatta: "Haukiputaan nikkarityylinen asemarakennus vuodelta 1903. Saksalaiset räjäyttivät rautatiesillan 24.9.1944, mikä oli Lapin sodan ensimmäinen tuhotyö. Haukipudas-Seura". Seppo oli tuonut kodinhoitajattaret vanhalle asemalle wiener-kahveille ja nauratti näitä tapansa mukaan rullatuolistaan käsin kuin mikäkin SS-Hauptsturmführer hoviaan. Tuolloinkin oli aurinkoista, mutta täysin eri tavalla kuin kävellessäni kohti Sepon mökkiä kevättalvella 2011.

Lähdeluettelo:

Kansallisarkisto:

Sotaylioikeus juttujen asiakirjavihkot T-18850 nro 61-98 (1946-1946):

Jokivartio Seppo 96/46

Sotaylioikeus päätöstaltiot nro 1-299 (1946-1946):

Jokivartio Seppo 138/46

Valtiollisen poliisin I arkisto. pääosaston kuulustelupöytäkirjat (1945-1945):

Jokivartio Seppo 765/45

Valtiollisen poliisin II arkisto. pääosaston kuulustelupöytäkirjat (1946-1946):

Haapakoski Pauli 113/46

Itälä Jouko 536/46

Koskenlaita Erkki 110/46

Kuosa Antti 106/46

Weckström Thor-Björn 662/47

Sotilaskantakortti Jokivartio Seppo

⁵⁴⁴ Tutkimuskysymys numero 1

⁵⁴⁵ Eettinen ohjenuorani numero 1

⁵⁴⁶ Eettinen ohjenuorani numero 2: olen yrittänyt pitää mielessä, että tarinan tulisi kelvata kaikilta osiltaan **varsinaisille** sotavangeille. Tämän vuoksi olen myös päästänyt usein sotavangit itsensä aineiston kautta ääneen. Valinta tuntuu luonnolliselta, koska heidän tarinansahan tämä on.

⁵⁴⁷ Tutkimuskysymys numero 2

⁵⁴⁸ Tutkimuskysymys numero 3

⁵⁴⁹ Tutkimuskysymys numero 4

Painetut lähteet:

- Ahto, Sampo,** 1980. Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944-1945. Toinen painos. Kirjayhtymä. Helsinki
- Ahtokari, Reijo:** 1971. Asekätkentäjuttu. WSOY. Porvoo
- Ahtokari, Reijo:** 1969. Punainen Valpo. Valtiollinen poliisi Suomessa ”vaaran vuosina”. Otava. Helsinki.
- Alava, Ali:** 1978. Erikoisosasto Pohjoinen. Arvi A. Karisto Oy:n laakapaino. Hämeenlinna.
- Das Maschinengewehr-Bataillon (mot.) 13 1938-1945:** 1983
- Haapakoski, Pauli:** 1982. Olin saksalaisten vanki. Gummerus. Jyväskylä
- Halsti, Wolf H.:** 1972. Lapin sodassa. JR11:n mukana Oulusta kaaresuvantoon. Otava
- Hietaniemi, Tuija:** 1992. Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917-1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Vammalan kirjapaino. Vammala
- Hyvönen, Osmo:** 1991. Tornio 1944. Gummerrus Kirjapaino Oy. Jyväskylä
- Isotalo, Kaarle:** 1965. He vetivät Hitlerin vankkureita. Karisto.
- Jokipii, Mauno:** 1996. Panttipataljoona. Suomalaisen SS-pataljoonan historia. Kolmas painos. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Knopp, Guido:** 2009. Wehrmacht. Hitlerin armeija. Bookwell Oy. Juva
- Kulju, Mika:** 2013. Lapin sota 1944-1945. Gummerus Kustannus Oy. Juva
- Kulju, Mika:** 2012. Tornion maihinnousu 1944. Lapin sodan avainoperaatio. Toinen painos. Gummerus Kustannus Oy. Juva
- Lackman, Matti:** 2009. "Ensimmäisen tasavallan" turvallisuuspoliisi 1918-1944. Teoksessa: Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949-2009. Toim. Matti Simola. Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna. s. 199-248
- Nevakivi, Jukka:** 1983. Maanalaista diplomatiaa. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Nevakivi, Jukka:** 1995. Ždanov Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset. Keuruu.
- Nylund, Sven-Erik:** 2008. Suomalaisten merimiesten internoinnit toisen maailmansodan aikana. Teoksessa: Sotavangit ja internoidut. Prisoners of war and internees. Toim. Lars Westerlund. Oy Nord Print AB. Helsinki s. 430-513
- Paananen, Wellamo:** 1998. Lottana lippusiimassa. Muistoja Wehrmachtin Lapin esikunnasta. Atena. Jyväskylä
- Pohjonen, Juha:** 2000. Maanpetturin tie. Maanpetoksesta Suomessa vuosina 1945-1972 tuomitut. Otavan kirjapaino. Keuruu. Toinen painos.
- Pohjonen, Juha& Silvennoinen, Oula:** 2014. Tuntematon Lauri Törni. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu
- Silvennoinen, Oula& Tikka, Marko& Roselius, Aapo:** 2016. Suomalaiset Fasistit. Mustan sarastuksen airuet. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki.
- Rautkallio, Hannu:** 1979. Suomen suunta 1945-1948. Weilin Göös. Savonlinna.
- Rentola, Kimmo:** 2009a, Punainen Valpo. Teoksessa: Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949-2009. Toim. Matti Simola. Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna. s. 249-254

- Rentola Kimmo:** 2009b, Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949-1991. Teoksessa Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949-2009. Toim. Matti Simola. Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna. s. 9-192
- Rentola, Kimmo:** 1999, Punaisen Valpon synty. Teoksessa: Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Toim. Matti Simola ja Tuulia Sirvio. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä. s. 45-69
- Stein, George H.** 2009. Waffen-SS. Hitlerin eliittikaarti sodassa 1939-1945. Neljäs painos. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä
- Suistola, Jouni:** 2009. Suomalaiset Waffen-SS:n palveluksessa. Teoksessa. Waffen-SS. Hitlerin eliittikaarti sodassa. 1939-1945. George H. Stein. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä
- Vasama, Yrjö:** 1958. Valpon vankina. Yhteiskirjapaino Osakeyhtiö. Helsinki.
- Vertanen, Anu:** 2005. Rintamalta ratakadulle. Suomalaiset SS-miehet kommunistisen Valpon kohteina 1945-1948. Pro gradu -tutkielma, Historian laitos. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto.
- Westerlund, Lars:** 2008. Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944. WS Bookwell. Porvoo.
- Vääräkangas, Alli:** 1999. Sota-ajan kokemuksia. Teoksessa: Saimme suojata syntymämaata. Toim. Kaakinen, Heikki. Ranuan lotat. Ranua. s. 142-243